UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE „CAROL I”

IMPLICAȚII ALE RELIGIILOR ASUPRA SECURITĂȚII ÎN CONTEXTUL EXTINDERII U.E.

Coordonatori:

Gl. bg. (r.) prof. univ. dr. Viorel BUȚA

C.S. I dr. Constantin MOŞTOFLEI

EDITURA UNIVERSITĂȚII NAȚIONALE DE APĂRARE „CAROL I”

BUCUREŞTI, 2006

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Implicaţii ale religiilor asupra securităţii în contextul extinderii UE/coord.: gl. bg. (r.) prof. univ. dr. Viorel Buţa, CSI dr. Constantin Moştoflei – Bucureşti: Editura Universităţii Naţionale de Apărare "Carol I", 2006
Bibliogr.
ISBN (10) 973-663-438-8; ISBN (13) 978-973-663-438-3

I. Buţa, Viorel (coord.)
II. Moştoflei, Constantin (coord.)

2
355.48
341.217(4) UE

Apariţia acestei publicaţii s-a realizat în cadrul proiectului „*Implicaţii ale religiilor asupra securităţii în contextul extinderii U.E.*" (I.R.S.Ext.U.E.) (nr. CEEX-M3-C3-12542) ce face parte din programul „Cercetare de Excelenţă 2006", Modulul 3, al Ministerului Educaţiei şi Cercetării.

ISBN (10) 973-663-438-8
ISBN (13) 978-973-663-438-3

CUPRINS

IMPLICAŢII ALE RELIGIILOR ASUPRA SECURITĂŢII ÎN CONTEXTUL EXTINDERII UNIUNII EUOPENE
– prezentare generală a proiectului –

General bg. (r.) prof. univ. dr. Viorel BUŢA

Pentru început, dorim să facem câteva precizări privind contextul general al proiectului – Programul „Cercetare de Excelenţă” (CEEX). Lansat în anul 2005, programul are ca obiective principale definirea şi consolidarea unei arii româneşti a cercetării, compatibile cu structurile de cercetare din Uniunea Europeană, precum şi pregătirea entităţilor româneşti de Cercetare - Dezvoltare şi Inovare (CDI) de a participa la proiectele din Programul Cadru 7 (PC7). Programul CEEX urmăreşte creşterea calităţii cercetării prin identificarea polilor de excelenţă din domeniile prioritare de cercetare ale UE, favorizarea lucrului în echipe interdisciplinare, prin crearea de parteneriate funcţionale şi prin respectarea normelor comunitare în domeniul cercetării.

O menţiune care se regăseşte în raportul de activitate pentru anul 2005 cu privire la Programul CEEX se referă la una din problemele acute cu care se confruntă mediul românesc de cercetare: fragmentarea, a cărei cauză este localizată în comportamentul segregaţionist indus de compartimentul managerial. Regulile dure ale competiţiei de piaţă, ca şi o informare mai bună a managerilor au arătat că mediul academic şi agenţii economici, fie ei cu scop lucrativ sau nu, incluzând aici şi entităţile de cercetare, au şanse semnificativ mai mari dacă se grupează în parteneriate funcţionale.

Proiectul despre care vom discuta astăzi se încadrează în modulul de promovare a participării la programele europene şi internaţionale de cercetare,

prin care sunt susținute: a) proiecte de creştere a vizibilității internaționale; b) organizarea de manifestări științifice sau promoționale cu participare internațională reprezentativă; c) vizite de lucru şi stagii de lungă durată ale unor personalități științifice din străinătate; d) organizare/participare la activități suport, în vederea integrării în proiecte de corelare a programelor naționale la nivel european de tip ERA-Net sau în platforme tehnologice europene. Rezultatele estimate ale programului în cadrul acestui modul sunt: creşterea vizibilității internaționale a instituțiilor şi programelor de cercetare; creşterea numărului de unități şi instituții de CD, precum şi universități care beneficiază de programe de lungă durată susținute de personalități științifice din străinătate; creşterea numărului de programe naționale de cercetare incluse în proiecte de corelare a acestora la nivel european de tip ERA-Net; creşterea vizibilității şi impactului internațional ale cercetării româneşti, prin contribuții științifice (ex: publicații, patente, invenții etc.) indexate sau înscrise în baze de date internaționale.

În ceea ce priveşte resursele materiale, sprijinul financiar acordat de la bugetul programului, pentru un proiect de promovare a participării la programe europene şi internaționale de cercetare, pe toată durata acestuia, este de maximum 2 mld lei. Această valoare poate fi depăşită în cazuri bine justificate, cu acordul scris al Autorității contractante. Structura de cheltuieli pentru proiect, defalcată pe activități, destinații şi categorii, trebuie să fie conformă cu planul de realizare al proiectului şi să respecte prevederile HG nr.1579/ 2002. Proiectele propuse pentru Modulul III pot include cheltuieli de personal (salarii), cheltuieli materiale şi cheltuieli pentru dotări, precum şi pentru: organizarea de manifestări științifice, care să implice partenerii europeni vizați, mobilități ale cercetătorilor români în cadrul instituțiilor partenere vizate. În cadrul Modulului III se poate acorda finanțare pentru cheltuielile ocazionate de stagiile de lucru în România, la partenerii români din cadrul proiectului, ale unor personalități științifice şi ale unor cercetători de mare valoare străini.

Datele prezentate în raportul de activitate pentru anul 2005 ne relevă dificultatea accesării fondurilor pentru proiectele ce se încadrează în acest modul. Astfel, dintr-un total de 1821 de proiecte depuse, doar 731 au obținut finanțare. Modulul dedicat dezvoltării parteneriatelor şi cooperării internaționale, cu 13 proiecte finanțate din 23 de oferte, a demonstrat că obiectivele acestuia sunt greu de realizat. O explicație a numărului minim de

proiecte, care se regăsesc în acest modul, poate fi şi ponderea de 2% a fondurilor disponibile în ansamblul programului.

Dorim să subliniem prin cele prezentate faptul că proiectul inițiat de Universitatea Națională de Apărare „CAROL I” este o inițiativă temerară, acesta desfăşurându-se în perioada 2006-2008, cu un colectiv al celor trei instituții partenere ce se apropie de un număr de 30 de persoane, cercetători, profesori universitari, specialişti, precum şi studenți şi doctoranzi.

Proiectul ***IMPLICAȚII ALE RELIGIILOR ASUPRA SECURITĂȚII ÎN CONTEXTUL EXTINDERII UNIUNII EUROPENE,*** urmăreşte unirea eforturilor cercetării şi învățământului pentru realizarea vizibilității în cadrul unei rețele de cercetare care să fie compusă din instituții ce pot forma un parteneriat durabil la nivel european, în ceea ce priveşte domeniile abordate, cel al religiei şi cel al securității.

Inițial, rețeaua va avea ca nucleu instituțiile partenere UNIVERSITATEA NAȚIONALĂ DE APĂRARE „CAROL I”, UNIVERSITATEA BUCUREŞTI-Facultatea de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian”, UNIVERSITATEA „VALAHIA” TÂRGOVIŞTE – Facultatea de Teologie Ortodoxă (din plan local), UNIVERSITÉ DE LAUSANNE – Observatoire des religions en Suisse (Elveția) cu sprijinul Conferinței Bisericilor Europene (KEK), Geneva, Elveția şi a JFM Recherches et Analyses, Fribourg, Elveția, dorindu-se apoi, extinderea acesteia.

Caracterul acestei rețele se doreşte a fi unul multifațetat, interdisciplinar, cu o structură complexă, dar modulară şi flexibilă, funcționând după principiul autofinanțării, fiind deschisă oricărei participări ulterioare, contribuind astfel la dezvoltarea cunoştințelor în domeniile abordate, pe de o parte, şi a relațiilor dintre instituțiile de cercetare şi învățământ din mediul militar şi cel civil, pe de altă parte.

Este de aşteptat să fie încurajată, astfel, dezvoltarea şi utilizarea eficientă a infrastructurii actuale, dar şi crearea unei baze comune necesare în realizarea produselor pentru buna funcționare a acestei rețele, a manifestărilor ştiințifice comune.

Adăugăm faptul că la baza realizării acestei propuneri stă ideea de parteneriat prin care se va crea posibilitatea continuării şi dezvoltării unei structuri de cercetare care să fie capabilă de autosusținere pe mai departe a activităților propuse spre desfăşurare.

Suntem de părere că, din punct de vedere al analizei de securitate, astăzi, la început de secol XXI, în condițiile în care lumea de astăzi se transformă din ce în ce mai mult, sub efectele procesului de globalizare, există nevoia de identificare atentă a tuturor aspectelor pe care le implică acest proces. Totul, de la tot mai strânsa interconectivitate globală economică (cu toate celelalte aspecte legate de aceasta – rețele IT, financiare, comerciale), care atrage după sine necesitatea implementării de politici care să reglementeze noile realități, până la tendința de segmentare a unor state, observată în ultimele decenii, face ca mediul actual de securitate să fie caracterizat drept fluid şi complex, ceea ce poate demonstra confirmarea opiniei exprimate de majoritatea specialiştilor în domeniu, şi anume că mediul global suferă o stare de reaşezare, de reconfigurare şi repoziționare a principalilor actori ai eşicherului internațional, şi de reconstrucție sau, după caz, construcție a unor structuri instituționale (în plan național, regional şi mondial) pentru a fi cât mai adecvat adaptate noilor condiții ale acestei ordini în profundă schimbare. În acest mediu, evident, este normal să apară stări conflictuale, generate de însăşi noile condiții sau de procesul de adaptare la aceste condiții.

Deşi multă vreme *factorul religios* nu a fost considerat un aspect major al securității naționale, la momentul în care s-a constatat că avea potențial de a inflama o stare de tensiune sau conflict între state, modul de abordare a acestui factor a fost reconsiderat, iar acest lucru se întâmplă încă de la sfârşitul anilor '70, din cauză că apariția religiei, ca trăsătură majoră a unui conflict, a fost total neaşteptată atât de către mediul academic, cât şi de factorii decizionali. Primul şoc major a fost la momentul revoluției islamice iraniene, iar de atunci a început să devină limpede că religia, ca factor în conflict, începe să joace un rol important, dacă nu în provocarea unor conflicte, atunci în exprimarea lor. Pentru că uneori, religia apare în conflict precum o marcă a etnicității.

Aparținând dimensiunii culturale a securității, factorul *religios* capătă o importanță majoră în analiza de securitate, spațiul de manifestare al securității culturale situându-se la nivelul interrelaționării securității individuale cu securitatea națională, în sensul indivizilor sau grupurilor substatale. Grupurile religioase pot deveni o problemă de securitate națională, în cazul comportamentului aberant al acestora degenerând spre acțiuni teroriste, separatiste, revoluționare etc.

Trebuie menționată corelarea acestei teme cu principalele tendințe din domeniile analizei internaționale de securitate, dinamizate de procesele tehnologice şi de altă natură, la început de secol XXI.

Cea mai mare parte a literaturii de specialitate din domeniul analizelor de securitate, aparținând ultimei jumătăți a secolului XX, nu pare a acorda o atenție sporită dimensiunii culturale a securității naționale, de cele mai multe ori aspectele culturale (etnie, religie, limbă ş.a) fiind tratate în cadrul dimensiunii sociale. Dar schimbările petrecute pe scena internațională la cumpăna dintre milenii au obligat atât comunitatea ştiințifică, cât şi factorii de decizie politică şi militară să acorde o mai mare atenție acestui domeniu, drept pentru care, nu vom neglija influențele pe care fiecare dintre acestea o are asupra celorlalte, fapt normal de altfel din moment ce sistemul securității naționale este considerat unul interdependent (domeniile politic, militar, economic, social, cultural şi de mediu nefiind entități de sine stătătoare, procesele petrecute la fiecare nivel producând, după caz, mutații la nivelul întregului sistem).

Întrucât statele sunt unități dominante, securitatea națională este o problemă centrală atât în cazul referirii ei la stat, cât şi în aplicarea ei mai directă la elementele sale etnoculturale şi religioase. Permeabilitatea statelor atât la ideile, cât şi la popoarele asociate cu alte state, şterge granițele dintre securitatea internă şi cea națională. Problemele de limbă, religie şi tradiție culturală dețin un loc important în ideea de stat şi pot avea nevoie să fie apărate sau protejate în cazul „importurilor” culturale, atât de seducătoare de multe ori.

Pe plan național această tematică a fost doar tangențial şi parțial abordată la diferite simpozioane, colocvii etc. care puneau în evidență legătura dintre Armată şi Biserică sau de lucrări ce prezintă evenimente punctuale din istoria națională în care această colaborare s-a făcut în mod special evidențiată.

Faptul că, după 1989, serviciul religios s-a reintrodus în Armată, subliniază, dacă mai era nevoie, importanța acestei colaborări fireşti.

Probleme legate de celelalte culte, religii şi noi mişcări religioase cu un potențial destabilizator evident au făcut obiectul unor cercetări din partea instituțiilor abilitate, dar şi a unor cercetători independenți. Amintim aici: pr. prof. dr. Nicole Achimescu, *Noile mişcări religioase*, Ed Limes, 2002; Cuciuc Constantin, *Religii noi în România*, Bucureşti 1996; Cuciuc Constantin, *Religii care au fost interzise în România*, Bucureşti, 2001;

Violența „în numele lui Dumnezeu” Un răspuns creştin, Simpozion internațional, Alba Iulia, 11-12 martie 2002.

Cu toate acestea, stadiul cercetărilor în acest domeniu a rămas la nivel incipient şi superficial urmărind doar o informare signaletică a unor fenomene destul de importante. Tocmai de aceea suntem de părere că o astfel de inițiativă precum cea descrisă în proiectul nostru este mai mult decât necesară, având în vedere contextul extinderii UE şi posibilitatea de conectare la rețelele internaționale de cercetare în domeniu care au o abordare substanțială şi globală a fenomenului.

Pe plan internațional şi în speță cel european, instituțiile care se ocupă de legătura dintre religie şi securitate sunt reduse ca număr, instituțiile partenere în proiectul de față constituind entități etalon în domeniile abordate. Este vorba despre **Observatoire des Religions en Suisse – ORS, director Jorg Stolz, JFM Recherches et Analyses, director Jean – Francois Mayer** şi **Conferința Bisericilor Europene (KEK), director Viorel Ioniță.**

Prin punerea în aplicare a proiectului de față, unitățile de cercetare din România, care au ca domenii de cercetare securitatea şi religia vor putea deveni în viitorul nu foarte îndepărtat membre ale unei puternice rețele de cercetare, sprijinită local de cele două dimensiuni implicate ale sale, cea civilă şi cea militară.

Obiectivul central al proiectului îl constituie inițierea şi dezvoltarea unui parteneriat de lungă durată între instituțiile de învățământ superior din România şi instituții de cercetare din Europa, care au ca domenii de cercetare securitatea şi religia. Proiectul îşi propune de asemenea să realizeze o vizibilitate națională şi internațională a preocupărilor de cercetare în aceste domenii.

Obiectivele operaționale ale realizării proiectului sunt:

- identificarea elementelor de infrastructură a resurselor umane, materiale şi financiare necesare pentru realizarea instrumentelor de lucru pentru realizarea proiectului;
- elaborarea unui glosar de termeni din domeniile securității şi religiei ca instrument de lucru pentru eficientizarea parteneriatului;
- înzestrarea studenților doctoranzi şi a personalului de cercetare şi didactic cu deprinderi şi cunoştințe în domeniul securității şi religiei. Aceste deprinderi vor fi valorificate eficient în cadrul unui institut

european interuniversitar de cercetare a problematicii securității şi religiei. În cadrul proiectului, doctoranzii sau cercetătorii ce au ca preocupare aceste domenii vor efectua stagii de lucru la instituții partenere din Elveția, dobândind astfel cunoştințe teoretice şi abilități practice privind cercetarea în domeniile securității şi religiei;

- înființarea unui centru de documentare interuniversitar privind activitatea de cercetare în domeniul securității şi religiei;

- identificarea modalităților de transformare a centrului de documentare în Institut european interuniversitar de cercetare a influenței religiilor asupra securității. Acesta va crea oportunitatea tinerilor doctoranzi, dar şi a cercetătorilor şi personalului didactic cu preocupări în domeniu de a face parte activ dintr-o puternică rețea inter-universitară de cercetare.

Un astfel de demers, privind realizarea unei rețele de cercetare complexe, interdisciplinare şi multifuncționale ce are la bază principiul parteneriatului reprezintă o noutate pe scena cercetării ştiințifice în domeniul relațiilor religie-securitate în România. Având ca scop realizarea unei rețele de cercetare conectată la celelalte instituții europene şi internaționale de profil, proiectul îşi propune să pună bazele unei colaborări eficiente cu un schimb de informații şi cercetători ca apoi să poată dezvolta programe de cercetare la standarde europene utile în promovarea unei strategii de securitate eficiente şi de perspectivă.

În ceea ce priveşte structura propusă anterior sub forma unui institut de cercetare, aceasta constituie mai mult decât un instrument de dezvoltare şi analiză a cunoştințelor, reprezentând unul de impulsionare şi promovare a vizibilității cercetării româneşti, un instrument care contribuie la formarea viitoarelor generații de cercetători, analişti, practicieni în domeniu.

Foarte importantă este consolidarea legăturilor dintre instituțiile care vor participa la acest proiect, diseminarea rezulatatelor proiectului şi organizarea apoi în România a unui centru similar celor din Europa Occidentală, cu un puternic caracter inter-universitar care să sa aibă ca obiectiv promovarea cercetării, informarea, analiza evoluției fenomenului religios şi implicațiile lui în securitate.

Deja, echipa proiectului îşi propune alcătuirea unui glosar de termeni „Religie şi Securitate în spațiul european al secolului XXI” care va fi un instrument foarte util în cercetare prin definirea terminologică ce o

realizează, datorită mutațiilor pe care majoritatea termenilor de specialitate le-au suferit, în concordanță cu noile modificări ale societății şi ale mediului de securitate, în general.

Studii preliminare indică faptul că religia în Uniunea Europeană va avea o imagologie aparte. Pe de o parte nu vor mai exista biserici sau religii majoritare cum este cazul statelor naționale, iar pe de altă parte noile mişcări religioase vor avea un teren de difuziune fără granițe şi legislații particulare. Acest fenomen are un dublu impact, pozitiv şi negativ, pentru securitate sub toate aspectele ei, iar instituțiile statului care sunt abilitate în domeniu şi opinia publică trebuie să aibă informații documentate şi o analiză de profunzime a fenomenelor ce apar. Finalizarea cu succes a acestui proiect ar îndepărta anumite limitări, încă existente în unele zone.

Rezultatele sondajelor sociale din ultimii ani au indicat faptul că Armata şi Biserica ocupă primele locuri în ceea ce priveşte încrederea populației în instituții. Poate tocmai de aceea este necesar ca o astfel de inițiativă, de creare a vizibilității proiectelor şi instituțiilor de cercetare să vină din partea unui parteneriat precum cel al proiectului de față. În țara noastră nu există, încă, entități de cercetare cu acestă perspectivă şi cu o asemenea deschidere. Centrele de cercetare în domeniul securității se axează de obicei pe unul singur dintre cele două domenii: religie şi securitate; însă, tendințele europene şi mondiale actuale impun tot mai mult o abordare cu o perspectivă religioasă în domeniul securității. Centre de cercetare strategică de prestigiu din lume urmăresc cu multă atenție dimensiunea religioasă a societății şi o consideră vitală pentru securitatea regională şi globală. Se impune, deci, crearea unei rețele de cercetare interuniversitară susținută de partenerii prezentului proiect, care să promoveze în cercetare această perspectivă şi, de asemenea, colaborarea cu instituțiile similare din Uniunea Europeană.

Racordarea cercetării noastre la circuitul european şi modial aduce beneficii evidente pentru instituțiile academice româneşti. Schimbul de publicații, conectarea la ultimele cercetări, diversificarea metodelor şi mijloacelor de investigare şi analiză va duce la creşterea calității cercetării şi o competitivitate în domeniu.

Credem de asemenea că un astfel de proiect se justifică şi poate avea succes în condițiile în care factorii de decizie din domeniul securității naționale manifestă interes pentru dinamizarea cercetării ştiințifice în acest

domeniu, consideră utilă crearea comunității de cercetare în domeniul securității în România şi optează pentru racordarea acesteia la sistemul de valori european şi mondial. De asemenea, s-ar asigura şi cadrul intern pentru organizarea unei instituții moderne de cercetare într-un domeniu mai puțin explorat al securității compatibilă cu preocupările externe în domeniu.

În aceeaşi măsură, proiectul se justifică şi se va bucura de succes, deoarece în piața internă de cercetare în domeniul securității, analiza dimensiunii religioase este redusă, ea urmând să fie apoi racordată la realitățile europene. Trebuie creat mediul în care cercetarea să se dezvolte concomitent cu o bună formare şi informare a cercetătorilor. Acest lucru se poate realiza doar prin contacte şi rețele de specialitate. Transpunerea practică a modelului propus poate duce la creşterea capacităților de integrare a României în politica europeană de securitate şi apărare şi implicit la sporirea dezvoltării acestui segment al cercetării ştiințifice după integrarea României în UE, la 1 ianuarie 2007.

Rezultatele proiectului permit, pe lângă beneficiile aduse la nivelul vizibilității, constituirea unei centru nodal al unei rețele de cercetare în domeniul securității şi al religiei, la standarde europene, care să fie reprezentativă pentru țara noastră şi care să devină model european pentru acest tip de entitate de cercetare. Prin derularea proiectului se realizează, în primă fază, instrumentele necesare eficientizării lucrului în acest tip de rețea multinațională şi multidisciplinară, apoi prin stagiile mutuale de lucru, ajungându-se la crearea unei vaste arii, deschisă pentru libera circulație a cunoştințelor, a produselor de cercetare, în principal prin dezvoltarea colaborării. Prezența în România a unei astfel de entități cuprinsă în circuitul european şi mondial înseamnă creşterea nivelului prestigiului comunității ştiințifice româneşti, contribuind, astfel, la eficientizarea procesului de integrare în Uniunea Europeană a României după 1 ianuarie 2007.

Rezultatele directe constau în realizarea instrumentelor de lucru interdisciplinare şi multinaționale, în pregătirea unor specialişti în securitate, dar şi în activitate practică prin valorificarea cunoştințelor acumulate în procesul de învățământ civil şi militar.

Diseminarea rezultatelor obținute pe timpul cercetării se va realiza atât în cadrul unor manifestări ştiințifice de tipul atelierelor de lucru şi seminarilor, cât şi prin difuzarea materialelor realizate şi punerea la

dispoziție a bazelor de date, realizarea unei pagini web, a unui glosar de termeni şi a unui CD de prezentare. Vor fi, de asemenea, organizate cursuri de scurtă durată în domeniul religiei şi securității pentru diferite domenii, mergând de la securitate până la teologie.

Majoritatea activităților incluse în proiect se înscrie în obiectivul de creştere a vizibilității naționale şi internaționale a eforturilor de cercetare privind implicațiile pe care religiile le pot avea asupra securității naționale şi europene, vizibilitate realizabilă în special prin diseminarea rezultatelor obținute în urma colaborării dintre instituțiile de învățământ implicate în desfăşurarea programelor prevăzute. Astfel, principalele forme de diseminare a rezultatelor proiectului sunt următoarele:

a) publicarea pe pagina web dedicată acestui proiect:

- rezultatele obținute în cadrul atelierului de lucru *Prezentarea ipotezelor de lucru privind influența religiilor asupra securității în contextul extinderii Uniunii Europene;*

- glosarul de termeni *Religie şi securitate în Europa secolului XXI;*

- forum de discuții pe teme specifice.

b) emisiuni radio şi tv cu invitați personalități locale şi europene;

c) publicarea lucrărilor prezentate la sesiunea de comunicări ştiințifice.

Beneficiarii proiectului de vizibilitate vor fi doctoranzii, cercetătorii şi cadrele didactice ale universităților partenere în proiect, dar pentru ca de rezultatele acestui proiect să beneficieze cât mai multe entități de cercetare şi învățământ, vor fi organizate ateliere de lucru, seminarii şi conferințe, în care se va împărtăşi experiența acumulată. Acest lucru va antrena cu sine înnoirea ofertei de instruire a universităților partenere, posibila apariție a unui nou centru de expertiză în domeniile abordate putând conduce şi la profesionalizarea proceselor decizionale ale factorilor implicați. Impactul proiectului va putea fi uşor măsurabil, prin rezultatele obținute de către doctoranzi, dar şi prin rezultatele activității de cercetare a cercetătorilor şi cadrelor didactice. De asemenea un alt indicator ar putea fi constituit de numărul de studenți, doctoranzi, cercetători şi cadre didactice care frecventează atelierele, seminariile pe de o parte, şi de calitatea şi numărul celor înscrişi care au comunicări ştiințifice la sesiunile de comunicări. Mergând mai departe, se poate ajunge până la introducerea în planul de învățământ a unui curs nou, iar centrul nou creat poate acoperii cereri ale sectoarelor interesate.

Rezultatele prognozate ale proiectului vor avea un impact nu numai la nivel național, ci şi la nivel european. Anticipăm că în timp, prin asigurarea vizibilității demersului de constituire a rețelei de colaborare în vederea studierii influențelor de ordin religios asupra securității, se vor regăsi, în mod special la nivel regional, interese reciproce de colaborare ştiințifică şi cu alte instituții de cercetare din spațiul central şi sud-est european. Printr-o activitate susținută de promovare a acestui proiect, anticipăm o creştere a interesului pentru problematica relaționării interdependente dintre religie şi securitate şi, prin dezbaterile pe care le va produce, va determina o conştientizare sporită a necesității educației civice multiculturaliste în domeniul securității, o dezvoltare a culturii de securitate a opiniei publice din România.

Studii reale de impact social al proiectului vor fi realizate ulterior înființării *Centrului de documentare* privind securitatea şi religiile în Europa. Unele concluzii vor putea fi evidențiate, de asemenea, şi în urma evaluărilor realizate în urma publicării lucrărilor redactate în cadrul atelierului de lucru sau a sesiunii de comunicări ştiințifice, a difuzării emisiunilor radio şi tv, a opiniilor primite în cadrul forumului de discuții.

Putem încheia prezentarea noastră, afirmând faptul că o astfel de rețea dezvoltată în domeniile religiei şi securității este un instrument anticipativ extrem de util pentru înțelegerea profundă a fenomenelor şi factorilor implicați, în deplină concordanță cu tendințele actuale de pe continentul european. De altfel, acest proiect reprezintă prima şi unica inițiativă de acest tip atât în plan național, cât şi european. Considerăm că acest proiect este important pentru înțelegerea dimensiunilor fenomenului religios – atât ca existență reală, cât şi ca percepție socială – fiind necesară stabilirea modului şi nivelului în care acțiunile generate de acesta pot aduce dezechilibre în dinamica stării de securitate.

RISCURI ŞI AMENINŢĂRI GENERATE DE FACTORUL RELIGIOS ÎN ACTUALUL CONTEXT DE SECURITATE

General prof. univ. dr. Mircea MUREŞAN

În evoluția lor comunitățile umane au avut ca prioritate păstrarea identității, suveranității, independenței şi integrității teritoriale. Statele, ca principal cadru de organizare politică, au avut rolul de a construi politici de securitate națională pentru apărarea şi promovarea intereselor acestora.

De la vremea apariției lucrărilor lui Machiavelli sau Hobes, termenul de securitate era înțeles drept securitate a statului, cu trimitere directă la suveranitatea statului. Însă, amenințările contemporane sunt diferite de cele existente acum câteva sute de ani. Termeni precum securitate umană, securitate a mediului sau securitate economică ilustrează câteva aspecte şi probleme ce pot fi cuprinse într-un concept mai larg al securității, şi care corespund evoluțiilor majore ale politicii internaționale.

Încă de la încheierea Războiului Rece am putut observa influența majoră a religiei în politica internațională. Această influență a fost facilitată, în viziunea noastră de câțiva factori. Un prim factor ar putea fi procesele coroborate ale modernizării şi secularizării, care au împins inițial religiosul din sfera publică spre cea privată, lăsând astfel un spațiu neacoperit. Un alt factor a fost constituit de importanța în descreştere a ideologiilor pe scena internațională şi o mai mare preocupare arătată aspectelor identitare culturale, etnice sau religioase. Din ce în ce mai multe conflicte au fost provocate sau inflamate de exacerbarea diferențelor culturale, etnice sau religioase. Din această cauză, religiilor şi fenomenelor asociate acestora le-a fost acordată o nouă relevanță în contextul politicii de securitate, impunându-se în ultima vreme o abordare civilizațională a securității.

Aceasta presupune cercetarea aprofundată a factorilor culturali, a fenomenelor religioase şi a aspectelor lingvistice, aşa cum a făcut-o

Samuel Huntington[1], cel care este inițiatorul acestui model civilizațional[2] de abordare a analizei de securitate. Prin aplicarea acestui model se desprind următoarele concluzii:

• realitatea forțelor de integrare în lume este exact ceea ce generează contraforțele revendicărilor culturale, cunoştințelor civilizaționale;

• lumea este într-un sens bipolară, însă principala distincție este între Occident[3] ca civilizație dominantă până în prezent şi toți ceilalți care, totuşi, au in comun mai mult decât nimic. Pe scurt, lumea este divizată între o lume occidentala şi mai multe lumi nonoccidentale;

• statele-națiuni sunt şi vor rămâne cei mai importanți actori în afacerile internaționale, însă interesele lor, asocierile si conflictele între ele sunt din ce în ce mai mult limitate de factori culturali şi civilizaționali;

• lumea este într-adevăr anarhică, presărată de conflicte tribale şi de naționalitate, însă conflictele care pun cele mai mari pericole pentru stabilitate sunt cele între state sau grupuri provenind din diferite civilizații.

În acest context, exacerbarea diferențelor religioase sau etnice poate conduce la manifestări de intoleranță, ceea ce ar putea constitui serioase surse de instabilitate, îndeosebi la nivel regional, şi în special astăzi, când procesul de globalizare conduce spre formarea unor medii multiculturale. În aceste condiții, creşterea influenței unei anumite culturi, depăşind spațiul de origine, poate naşte o serie de resentimente.

Aşa cum dramatic a dovedit-o istoria, cele trei mari religii monoteiste (creştină, islamică şi iudaică) pot fi transformate deseori în cauze ale unor conflicte, deşi adevărata cauză pare a fi, mai degrabă, diversitatea interpretărilor aduse textelor religioase ale fiecărei din cele trei religii[4]. Aici putem adăuga că riscului apariției unor conflicte

---

[1] Samuel P. Huntington, supranumit un Machiavelli al vremurilor noastre, s-a impus pe plan mondial, în 1993, odată cu dezvoltarea articolului său din lucrarea intitulată „Ciocnirea civilizațiilor şi refacerea ordinii mondiale". O altă lucrare de referință este şi „Ordinea politică a societaților în schimbare", Editura Polirom, 1999.

[2] Acest model s-a impus la începutul anilor 90 după publicarea articolului *The Clash Of Civilizations*, în revista Foreign Affairs. Summer 1993, v72, n3, p22(28). Conform teoriei sale, trebuie considerată extrem de serioasă amenințarea crescândă ce rezultă din acutizarea conflictelor dintre țări şi culturi care se fondeaza pe credința religioasă şi pe dogmă. Această idee se află dincolo de noțiunea de etnicitate, analizând influența culturilor majore, în special din punct de vedere religios - vestică, estic-ortodoxă, islamică etc. - în actuala luptă pentru putere.

[3] Nakamura, Hajime – *Orient şi Occident*, Editura Humanitas, Bucureşti,1997.

[4] A se vedea Mihai-Şt. DINU, *Conflictul armat şi sistemul religios de valori*; IMPACT STRATEGIC, nr. 6-7 (martie 2003); *Conflictul armat în principalele doctrine religioase – Fundamente ale doctrinelor „războiului drept" şi „războiului sfânt"*; IMPACT STRATEGIC, nr. 7-8 (noiembrie 2003).

interreligioase i se poate adăuga apariția unor tensiuni între denominații mai vaste, cum ar fi susținătorii religiei şi cei ai secularismului, influența curentelor seculare asupra vieții cetății înregistrând creşteri semnificative în ultimele decenii. Drumul spre conflict este uşor de parcurs pentru că sunt implicate aspecte identitare, sensibile la orice influență externă percepută drept agresivă. În alte cazuri sunt lezate direct drepturile fundamentale ale omului, în special acolo unde ideologiile totalitare încă există, țări din Asia Centrală de exemplu, ceea ce face să existe tensiuni între diferite segmente minoritare şi cel majoritar al populației.

Deşi omenirea traversează o perioadă ale cărei fenomene constructive determinante sunt regionalizarea şi globalizarea, elementele etnice şi religioase constituie, încă, puternice repere de definire a comunităților umane. Personalizarea diferitelor areale civilizaționale s-a făcut, pe lângă mulțimea de componente ideologice şi culturale, prin bazele lor etnico-religioase. Solidele rădăcini ce-şi au baza în tradiție şi religie formează identitatea comunităților.

Este cunoscut faptul că acțiunea factorilor de risc la adresa statului, ca actor de bază pe scena internațională, are loc la nivel de teritoriu, de populație şi de identitate. La acest ultim nivel, al identității, se pot ivi crize de integrare, de participare sau de distribuție, identitatea fiind un element definitoriu în ceea ce priveşte interesele, fiind însăşi baza articulării lor. Astfel de crize capătă un caracter multidimensional, cu implicații economice şi socio-politice. Se poate ajunge la slăbirea instituțiilor sociale şi economice, concomitent cu existența unor influențe externe cauzate de nivelul avansat de interconectivitate la nivel regional şi global, creându-se, astfel, o presiune puternică asupra schimbărilor sociale şi culturale. Acestea pot provoca reacții diferite şi complexe, strâns legate de aria de civilizație în interiorul căreia se manifestă. În ultimele decenii, astfel de crize au avut loc, în special în zonele unde au existat puternice relații sociale tribale şi de clan, cu niveluri slabe ale dezvoltării economice, coroborate cu rate înalte de creştere demografică.

Studierea acestora au dus la observația că factorii care generează, stimulează şi agravează conflictele de natură culturală, etnice sau religioase sunt:

- instituții politico-administrative slabe, ineficiente, corupte, nefuncționale;
- slăbiciuni ale regimului democratic, ale societății civile şi anemica dezvoltare a spiritului public;
- gradul redus de materializare a coerenței social-economice (decalaje sociale periculoase, grefate pe tribalism, regionalism, antagonisme etnico-culturale şi religioase);

- diferențe de status;
- un grad sporit de inamiciție între grupările etnico-religioase aflate între frontierele unui stat sau între state sau între provincii din state diferite;
- orizonturi de aşteptare lipsite de realism ale unor grupuri religioase ori etnico-culturale şi religioase, cu percepții nejuste ale oportunităților şi amenințărilor;
- degradarea sau prăbuşirea aşteptărilor unor grupuri etnico-culturale şi religioase;
- intervenții externe (armate, politice, religioase, teroriste, fundamentaliste) în state sau complexe regionale de securitate;
- tradiția istorică;
- voința de conflict etc.

Acestora li se pot adăuga condiții suficient necesare pentru transformarea religiei în factor de generare a conflictelor armate şi anume:

- existența într-un spațiu, la un moment dat, a unor puternice discriminări religioase[5];
- combinarea discriminărilor religioase cu cele etnico-culturale şi politice şi cu decalajele economico-sociale;
- prozelitismul religios agresiv şi violent;
- fundamentalismul religios, cu precădere, islamic etc.

Văzută drept o caracteristică a mediului internațional de securitate, creşterea numărului de conflicte cu natură etnico-religioasă din ultimele decenii a dus la o abordare mai atentă a acestui domeniu. Desfăşurarea unor astfel de conflicte a dus la însuşirea de către comunitatea internațională a unor „*lecții învățate*”, ceea ce a permis dezvoltarea unor strategii care să aibă ca obiect rezolvarea conflictelor existente, dar şi îndepărtarea cauzelor ce duc la apariția stărilor de instabilitate de origine culturală. În acest sens, se derulează inițiative în ceea ce priveşte identitatea culturală a grupurilor etnice şi religioase, la nivel regional şi internațional, prin împărtăşirea valorilor comune, pentru a se forma o bază solidă care să ajute la construirea unei culturi a toleranței, atât de necesară promovării unui climat de stabilitate.

[5] Discriminarea religioasă – acțiunea de limitare sau interzicere a practicilor religioase (a nu se face confuzia cu discriminarea politică sau economică a minorităților religioase).

IMPACTUL RELIGIEI ASUPRA SECURITĂȚII DE-A LUNGUL TIMPULUI

General bg. (r.) prof. univ. dr. Viorel BUȚA

Vrând, nevrând ajungem, nu de puține ori, la aceeaşi întrebare – este *religia* un factor generator de conflicte? Cum este oare posibil, când *religia* înseamnă iubire, dragoste, înțelegere, toleranță, respect față de aproapele? Realizând o incursiune în timpul istoric, vom vedea că răspunsul este uneori unul afirmativ, deoarece *religia* înseamnă *identitate*, alături de alte simboluri precum limba, drapelul, moneda etc. Fiecare popor ține la tradiția sa şi la trecutul său, şi, din păcate, unele popoare sunt foarte sensibile atunci când li se aduce vreo ofensă religiei lor. Chiar dacă, simbolic, *religia* ar trebui să îi unească pe oameni, să îi facă mai toleranți, mai îngăduitori unii cu alții, în lumea reală, tocmai aceasta (pe lângă alți factori) îi îndeamnă la acțiuni nedorite, ceea ce pune în primejdie *securitatea* fiecăruia dintre noi şi, totodată, securitatea statală, națională. Iată cum se ajunge la o legătură indisolubilă şi unică în felul ei, între *securitate* şi *religie.*

Nu trebuie să neglijăm faptul că există unele religii care promovează violența şi omorul în scopuri benefice. În Japonia, de exemplu, sub influența budhismului, confucianismului, taoismului, religia acceptă crima pentru salvarea celorlalți de sub stăpânirea unui tiran (samuraii erau pregătiți să moară în orice clipă). La fel şi în China, unde arta războiului devine o adevărată filosofie a vieții, sau mai degrabă a morții. Ca să nu mai punem în discuție lumea musulmană şi Islamul, care în ultimii ani sunt văzute şi percepute ca un “tărâm al răului” şi al distrugerii. Musulmanii, prin excelență, se caracterizează ca fiind războinici, intoleranți, oameni care se aprind foarte repede atunci când le este atacată religia. În relațiile cu lumea arabă şi mai ales în diplomație, cunoaşterea tradiției şi a obiceiurilor musulmane reprezintă o condiție *sine qua non* pentru a se ajunge la un acord. De obicei, după cum menționa şi *Samuel P. Huntington* în celebra şi inconfundabila sa lucrare, *Ciocnirea*

civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale, conflictele apar acolo unde se întâlnesc religiile, dar mai ales unde se întâlnesc Islamul şi alte religii. Ciocnirea civilizațiilor a dominat şi va domina în continuare politica mondială şi sfera relațiilor dintre state. Problema cea mai îngrijorătoare este că de la un conflict religios, amplificat de alte cauze economice, politice, sociale, se poate ajunge la un război global, mai ales în condițiile fenomenului de globalizare. Practic, această globalizare în loc să conducă la omogenizare, la ştergerea barierelor de tot felul dintre state şi popoare, a redeşteptat "culturile ", a condus la o "renaştere a religiilor" şi la reafirmara acestora după o perioadă, în care majoritatea statelor lumii s-au aflat sub diferite ocupații şi influențe (să nu uităm că statele musulmane au fost sub dominație străină, engleză şi franceză, ani buni în timp, de unde şi respingerea acestora față de Occident şi de religia creştină). Religia a fost şi va rămâne în continuare atât o sursă de conflict, cât şi o resursă de pace. Sună paradoxal, dar foarte palpabil!

Pentru a înțelege mai bine importanța religiei şi impactul ei asupra păcii şi securității lumii, din cele mai vechi timpuri şi până în zilele noastre, se cuvine să realizăm o prezentare cronologică a celor mai importante conflicte, care au avut la bază motive religioase. Războaie şi conflicte religioase au avut loc dintotdeauna, începând de la triburi şi organizări tribale, care se închinau la divinități diferite, până la apariția şi centralizarea statală, şi până în prezent. Însă, un moment de referință pentru istoria religiilor şi a lumii, îl reprezintă apariția *creştinismului* şi impactul acestuia asupra lumii, dar mai ales asupra pagânismului roman. Religia creştină a avut mult de suferit din cauza persecuțiilor provocate de romanii pagâni, pe atunci conducătorii lumii. Creştinismul are ca punct de reper naşterea lui *Iisus Hristos*, eveniment datat la 6/7 î.Hr. în *Bethleem, Efrata*, an devenit anul 1 era noastră (d.Hr.) în timpul domniei lui Octavian Augustus. Învățăturile şi predicile sale au atras oamenii şi foarte mulți s-au convertit la creştinism. Actul creştinării atrăgea după sine şi *persecuțiile, foarte numeroase în creştinismul primar*.

- Persecuțiile creştine sunt prezentate în *Faptele Apostolilor* şi mai ales în *Scrisorile lui Paul*. La început, creştinismul a avut mai mult un caracter urban, răspândindu-se în marile centre culturale ale vremii: Antiohia, Efes, Alexandria, Roma, Corint. Mesajul creştin era transmis atât în limba greacă, cât şi în latină. Dintre persecutorii creştinilor cei mai de seamă au fost *Nero (64-67), Decius (249-251), Valerian (257-258), Domițian (301-311)*. Din a doua jumătate a secolului al II-lea s-a afirmat apologetica, adică autoapărarea creştinismului pe plan cultural şi moral (Iustin Martirul şi Filozoful, Tertulian,

Clemente Alexandrinul, Origene, Eusebiu din Cezareea etc.). Victoria din 28 octombrie 312 purtată la Pons Milvius împotriva lui Maxentius sub semnul Crucii, de către Constantin cel Mare, a însemnat şi victoria creştinismului. Aşadar, a urmat Edictul de la Milano, care dădea religiei creştine statutul de “religio licita”, adică era recunoscută şi oficializată. Tot acum au fost sanctificați câțiva martiri, deveniți “sfinți militari” – Gheorghe, Dimitrie, Gheorghe Stratilat, Teodor Tiron, Procopie. Revoltele dintre creştini şi păgâni s-au mai diminuat şi a fost instaurată o “pax romana christiana”. Proclamarea religiei creştine ca unică religie a Imperiului Roman s-a realizat de către Theodosie cel Mare la 8 noiembrie 392.

- Momentul *ianuarie 395* a însemnat scindarea Imperiului Roman în “pars Orientis” sub conducerea lui Arcadius, cu sediul la Constantinopol şi “pars Occidentis” cu sediul la Ravenna condus de Honorius. Diferitele dezvoltări economico-sociale ale celor două imperii s-au resimțit şi la nivel religios, căci Occidentul era catolic, iar Orientul, ortodox. Practic, toți erau creştini, însă, Occidentul, prin tradiția şi istoria sa, se credea superior Orientului. Apare criza dintre “creştini” şi “creştini”, amplificată şi de migrațiile popoarelor barbare, dar mai ales de invazia arabilor. Ruptura definitivă s-a produs în 1054, când cele două Biserici s-au excomunicat reciproc. Acum a avut loc Marea Schismă şi o puternică afirmare doctrinară a celor două religii. Cu toate acestea, în Orient au mai rămas comunități creştine legate de Roma, ca de exemplu Bisericile Uniate: armeană, coptă, caldee etc. Nemulțumirile populației din Occident datorate implicării profunde a Papilor în organizarea social-politică şi opulența acestora au dat naştere la multiple revolte sângeroase şi la apariția *cruciadelor*.
- ***Cruciadele*** au constituit adevărate crime săvârşite de Biserică împotriva umanității. Istoricii apreciază că în total au fost ucişi de Biserică circa 10 milioane de oameni între secolele al IV-lea şi al XIX-lea, în timp ce alte câteva milioane de oameni au fost persecutați, mutilați, torturați, exilați etc. Cruciadele nu au fost îndreptate numai împoriva musulmanilor, care ocupaseră Locurile Sfinte, ci şi împotriva ereticilor din Europa (împotriva albigenzilor sau catharilor care ocupaseră sudul Franței şi proclamau o formă de dualism

bine-rău, presupunând un Dumnezeu spiritual bun şi altul rău; cruciada din 1209 este îndreptată împotriva lor; de asemenea, popoarele baltice şi slave ce trăiau în estul Balticii erau încă păgâne şi au fost creştinate de cavalerii teutoni). Mai întâi a început Reconquista (1031-1492), adică lupta de eliberarea a Peninsulei Iberice de sub dominația musulmană, după care frontul de luptă s-a mutat în orient. ***Cruciada I (1096-1099)*** a dus la cucerirea Ierusalimului în 1099 şi întemeierea Regatului Ierusalimului; au fost ucişi peste 20.000 de locuitori, dintre care foarte mulți copii. ***Cruciada a II-a (1147-1149) -*** ocuparea Edessei de către turcii selgiucizi a provocat această cruciadă; s-a încheiat cu un eşec din partea împăraților Konrad al III-lea al Germaniei şi Ludovic al VII-lea al Franței. ***Cruciada a III-a (1189-1192)*** a urmărit recucerirea Ierusalimului (ocupat de musulmani în 1187). Cruciada nu a avut succesul scontat, încheindu-se numai prin recucerirea Akkonului şi printr-un armistițiu, prin care musulmanii au permis accesul pelerinilor neînarmați şi paşnici în Ierusalim. ***Cruciada a IV-a (1201-1204)*** a fost inițiată de papa Inocențiu al III-lea împotriva Egiptului (stăpânul Ierusalimului), dar şi-a abandonat rapid țelul primar, degenerând într-un război fratricid, îndreptat împotriva Constantinopolului ortodox. Aici, aventurierii catolici vestici au instaurat temporar în 1204 un regat neviabil pro-catolic, deasemenea numeroase mici principate catolice pe teritoriul Greciei ortodoxe, principate la fel de neviabile. Peste tot au comis crime pe scară largă. Aceasta a fost numită cruciada "creştinilor împotriva creştinilor" şi a fost deosebit de sângeroasă. ***Cruciada a V-a (1228-1229)*** a fost condusă de împăratul german Frederic al II-lea, s-a desfăşurat pe cale maritimă, Ierusalimul este recucerit pentru ultima dată, căci va fi pierdut de cruciați definitiv în 1244. ***Cruciada a VI-a (1248-1254)*** – se ajunge la impas în 1250 când este luat prizonier regele francez Ludovic al IX-lea, conducătorul oştilor catolice şi răscumpărat în schimbul unei mari sume de bani. Cruciada reuşeşte numai menținerea unor posesiuni izolate din jurul Ierusalimului. ***Cruciada a VII-a (1270),*** condusă de Ludovic al IX-lea, eşuează rapid. În 1291, cad şi ultimele bastioane ale creştinilor catolici în mâinile musulmanilor (Akkon, Sidon, Tyros, Beirut).

- ***Reforma protestantă*** din secolul al XVI-lea este un alt moment de referință, ce a dat naştere mai multor conflicte şi războaie ce au durat 150 de ani. Inițiatorul acesteia a fost Martin Luther, preot şi doctor în teologie, care s-a ridicat împotriva Bisericii Catolice şi indulgențelor practicate de aceasta, care nu îşi găseau nici un alt rost, în afară de cel al îmbogățirii preoților. El a început prin afişarea Celor 95 de Teze la sfârşitul lui octombrie 1517, pe uşa catedralei din Wittenberg, Saxonia. Luther a fost condamnat şi excomunicat, a luat drumul exilului şi acolo a tradus Biblia în limba germană, astfel încât şi oamenii de rând să aibă acces la cultură şi la cunoaşterea adevărului creştin. Apariția tiparului şi răspândirea limbilor vernaculare (naționale) au jucat un rol important în informarea maselor şi răscularea acestora împotriva puterii seculare. Un alt reformator de seamă a fost Jean Calvin, preot francez care s-a impus după 1541, când s-a stabilit la Geneva, oraş elvețian pe care l-a transformat într-un "oraş al lui Dumnezeu". El impune doctrina predestinării şi o practică religioasă foarte austeră. Împotriva lutheranismului şi protestantismului s-a ridicat Contrareforma inițiată de Biserica Catolică prin convocarea Conciliului de la Trento (1545-1563), cel mai lung conciliu al bisericii şi al lumii occidentale, care a separat două spații distincte ale civilizației apusene, unul catolic şi celălalt, reformat. Prin "pacea confesională" de la Augsburg din octombrie 1555 a fost recunoscută, oficial, segregarea culturală a Germaniei şi reafirmarea doctrinei catolice.
- ***Războiul de 30 de ani (1618-1648)*** a fost un război purtat sub semnul religiei. Cauza acestuia a fost lupta pentru hegemonie în Europa, în special, ambiția Franței sub conducerea lui Richelieu de a se impune în Europa, în detrimentul Sfântului Imperiu Roman. Astfel, principii protestanți germani au ridicat stindardul luptei. Războiul a fost declanşat prin incidentul din Praga, când doi reprezentanți ai împăratului şi notarul acestora au fost aruncați pe fereastră de stările cehe nemulțumite. Aceasta a fost scânteia începerii războiului care a urmat. Frederic al V-lea ("Regele de o iarnă"), cel care a fost ales de stările protestante de la Praga ca rege al Boemiei, în ciuda împotrivirii reprezentanților imperiali (care au fost aruncați pe fereastră, dar au supraviețuit), nu s-a putut menține decât până în anul 1620. Războiul s-a desfăşurat în cea mai mare parte pe

teritoriul Sfântului Imperiu Roman, provocând pagube economice imense. Localități şi bunuri materiale au fost distruse, foametea şi epidemiile au dus la dispariția aproape totală a populației din regiunile implicate în război. În sudul Germaniei numai o treime din populație a supraviețuit acestui război nimicitor, fiind necesar mai mult de un secol pentru refacerea pierderilor. Războiul s-a încheiat prin Pacea de la Westfalia din 1648, care a pus bazele sistemului politic european bazat pe statele-națiune. Sfântul Imperiu German a continuat să existe până în 1806, însă mult mai slăbit decât în perioada medievală.

Toate aceste conflicte au avut o puternică amprentă religioasă. După momentul 1648, au mai avut loc şi alte incidente religioase, însă de o intensitate mai mică. Conflicte majore care au subminat securitatea statelor şi popoarelor au fost revoluțiile de la 1821, 1848, de eliberare națională de sub dominațiile străine (otomană, habsburgică, țaristă). Au urmat revoltele popoarelor balcanice de la sfârşitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, care au culminat cu Primul Război Mondial. Cauzele acestora au fost mai mult de ordin strategic, geopolitic, economic. Practic, se dorea reîmpărțirea sferelor de influență între Marile Puteri, moment fructificat de slăbirea Imperiului Otoman. Cel de-al Doilea Război Mondial a rezolvat într-o oarecare măsură problema sferelor de influență ale Marilor Puteri. Se impun drepturile omului şi protecția acestora şi se încropesc alianțe şi organizații internaționale pentru a preveni un nou carnagiu. Pierderile umane şi materiale au fost imense. Era nevoie de pace pentru refacerea traumelor.

După 1990, apare din nou în prim plan conflictul de natură religioasă. De ce acum, când lumea se aştepta la pace şi linişte? Pentru că statele mici, care şi-au dobândit indepentența în perioada interbelică şi postbelică (în special cele africane şi asiatice, majoritatea musulmane), îşi reafirmă acum identitatea națională, pe care şi-o găsesc în religie. Pe scena relațiilor internaționale se profilează războiul din Bosnia-Herțegovina din 1992, cel din Kosovo din 1999, regiuni unde majoritatea populației este musulmană, de asemenea Timorul de Est, Cecenia, Caşmir, Sudan, Rwanda, Algeria şi multe alte "zone calde". Apar acum şi noi concepte, precum fundamentalism islamic, fanatism religios şi mai ales terorism internațional.

11 septembrie 2001 a însemnat pentru securitatea internațională începutul unui nou capitol. SUA au declarat război deschis Afganistanului şi Irakului în pofida opoziției reprezentanților ONU. Din acest moment, valurile de atentate sângeroase nu mai încetează peste tot în lume, iar

oameni nevinovați îşi pierd viața pentru o cauză străină lor. Problema palestiniană este în continuare nesoluționată şi probabil că va mai rămâne aşa mult timp de acum înainte, deoarece atât Israelul, cât şi Palestina îşi revendică aici întâietatea şi drepturile. Se vede cât de incertă este securitatea regională! Relațiile dintre lumea occidentală şi cea musulmană sunt deosebit de încordate. Foarte mulți musulmani doresc răzbunarea celor două "invazii" americane, Afganistan şi Irak, iar problema Iranului şi a aliaților "din umbră" (Rusia, Venezuela, Coreea de Nord, Libia) este una delicată. Să nu uităm nici neînțelegerile din interiorul lumii musulmane, dintre şiiți şi sunniți, care provoacă zeci de morți zilnic în Irak.

"Războiul religiilor" lumii afectează securitatea internațională şi relațiile dintre state, iar în prezent cel mai evident este cel dintre Islam şi Occident, dintre musulmani şi creştini. Conflictul nu este unul de suprafață, ci unul de profunzime, iar Huntington îl definea astfel: "Atât timp cât Islamul va rămâne Islam şi Occidentul va rămâne Occident, acest conflict fundamental între doua mari civilizații şi moduri de viață va continua să definească relațiile lor în viitor aşa cum le-au definit timp de paisprezece secole!"

RELIGIONS, SPIRITUALITÉS ET SOCIÉTÉS AU XXIe SIÈCLE:
Perspectives pour la sécurité à l'horizon 2025

Jean-François MAYER

Chargé de cours à l'Université de Fribourg, Conseiller scientifique dans le cadre du projet "Religions et politique" du PSIO (IHEI, Genève)

La politique de sécurité ne saurait faire l’économie d’une analyse et d’une réflexion sur les facteurs religieux. L’histoire récente nous a en fourni des exemples. La visite de l’ancien premier ministre israelien Ariel Sharon sur le Mont du Temple a été perçue comme une provocation qui a mis la Palestine en ébullition: le site sacré est investi d’une valeur symbolique qui confère à l’acte une dimension différente de celle qu’aurait eue une incursion dans un village palestinien[1]. L’intrusion dans l’espace sacré a provoqué les troubles considérés comme les plus graves depuis 1948 dans la population arabe israélienne[2]. Même si ce n’est pas un conflit

---

[1] Cf. Jean E. Rosenfeld, « Profane Acts, Profound Consequences », in *Los Angeles Times*, 4 octobre 2000. La lecture des textes des militants juifs sionistes favorables à la reconstruction du Temple sur l’esplanade des mosquées montre que les émotions s’enflamment tout aussi rapidement « en face », par exemple lorsque l’administration musulmane se livre à des travaux sur le site. On peut le voir en visitant un site comme celui des Fidèles du Mont du Temple et de la Terre d’Israël : http://www.templemountfaithful.org/. Sur les spéculations et l’activisme autour du Mont du Temple, cf. Gershom Gorenberg, *The End of Days: Fundamentalism and the Struggle for the Temple Mount*, New York, Free Press, 2000.

[2] Selon Elie Rekhess, directeur du programme sur la politique arabe au Dayan Center de l’Université de Tel Aviv, le sentiment religieux constitue l’un des principaux facteurs ayant conduit à cette situation, au-delà des rangs du Mouvement islamique ; en outre, il se trouve que ce dernier a fait de la cause de la mosquée d’Al Aqsa un thème de ralliement et d’agitation depuis quelques années, ce qui a encore aggravé la crise – à laquelle des éléments de frustration socio-économique au sein de la population arabe ne sont pas non plus étrangers (David Rudge, « Expert : Arabs were Ripe for Explosion », *Jerusalem Post*, édition en ligne, 3 octobre 2000).

religieux, des symboles religieux y occupent une place cruciale. A des milliers de kilomètres de là, le pouvoir chinois – qui a pourtant une longue expérience de contrôle de mouvements dissidents – semble ne pas savoir comment faire pour empêcher les manifestants du mouvement spirituel Falun Gong de protester contre la répression qui leur est infligée et donne l'impression de se sentir menacé par ces pacifiques protestations[3]; et, sur un autre front, il s'indigne de la canonisation par l'Eglise Catholique Romaine de martyrs chinois pourtant bien antérieurs à l'avènement du communisme, y voyant une fois de plus une suspecte intention d'ingérence[4]. Ailleurs, que ce soit aux Moluques ou dans les Balkans, des groupes en conflit font appel à leurs appartenances religieuses respectives, agitées comme autant d'étendards identitaires. Alors que le XXe siècle avait commencé, dans bien des milieux intellectuels, avec la conviction que le rationalisme conduirait bientôt les religions à n'être – au mieux - que des survivances folkloriques ou de pittoresques reliques du passé, peu de penseurs se risqueraient aujourd'hui à prédire que le XXIe siècle verra l'extinction ou la marginalisation des religions : ce sont plutôt certaines idéologies séculières, hier rassembleuses de foules, qui se trouvent en passe de connaître le sort des dinosaures. Peter Berger, professeur à l'Université de Boston et spécialiste mondialement connu en sociologie des religions, conclut que la théorie de la sécularisation s'est trompée et annonce rien moins que la «désécularisation du monde»[5].

Bien entendu, ces déclarations percutantes doivent être prises avec prudence et nuances. L'évolution des religions dans le monde ne suit pas un sens unique, elle ne se résume pas à des formules-chocs, et Peter Berger doit d'ailleurs concéder que sa thèse souffre quelques exceptions, à

---

[3] Sur Falun Gong, on pourra trouver une très bonne analyse dans l'article de Hubert Seiwert, «Falun Gong – eine neue religiöse Bewegung als innenpolitischer Hauptfeind der chinesischen Regierung», in *Religion – Staat – Gesellschaft. Zeitschrift für Glaubensformen und Weltanschauungen*, 1/1, 2000, pp.119-144.

[4] Le régime chinois ne fait ici que poursuivre une tradition de suspicion précommuniste: l'un des martyrs chinois, Joseph Yuan, exécuté par strangulation en 1817, fut interrogé sur la demande de l'oraison dominicale: «Que votre règne arrive!» En effet, «le préfet soutenait que le sens de cette phrase était que les Européens viendraient pour s'emparer de la Chine» (cité par Jean Charbonnier, «Canonisation de martyrs de l'Eglise de Chine», in *Eglises d'Asie*, supplément au N° 315, septembre 2000, p.7).

[5] Peter L. Berger, «The Desecularization of the World: A Global Overview», in P.L. Berger (dir.), *The Desecularization of the World : Resurgent Religion and World Politics*, Washington/Grand Rapids (Michigan), Ethics and Public Policy Center / William B. Eerdmans, 1999, pp.1-18.

commencer par la situation en Europe occidentale[6]. Les considérations sur le rôle de la religion dans le monde moderne ont souvent eu tendance à se réduire à des slogans simplificateurs. En réalité, nous observons des évolutions *contradictoires et simultanées*, y compris au sein des mêmes sociétés: sécularisation et activisme religieux peuvent fort bien se développer parallèlement. Selon des modalités changeantes, le facteur religieux est tout simplement une constante de la vie sociale, avec une influence variable.

Une autre erreur serait de croire les religions immuables. Si elles ont un petit parfum d'éternité, elles sont aussi en constante transformation, même celles - comme l'hindouisme - dont l'antiquité pourrait donner l'illusion de la permanence. Non seulement les religions changent, mais leur statut dans les sociétés a changé – pas seulement en Occident d'ailleurs : tous ceux qui étudient les « fondamentalismes » savent qu'il s'agit de phénomènes bel et bien modernes, malgré les prétentions de retour à un passé mythique. Même les croyants qui affirment haut et fort leur attachement à des formes très traditionnelles de religion ne croient probablement plus exactement comme leurs ancêtres. Dans certains organes de presse américains, le lecteur découvre parfois l'annonce publicitaire d'un groupe catholique intégriste qui invite les fidèles éloignés de tout lieu de culte de rite traditionnel à assister la messe tridentine… sur Internet, où elle est accessible 24 heures sur 24 ![7] La revendication de la tradition s'accorde parfois de façon surprenante avec les techniques de pointe. Le contexte dans lequel vivent les religions s'est transformé. La sécularisation, les mutations sociales et les innovations technologiques entraînent des conséquences que nous ne mesurons souvent qu'après coup. Et la mondialisation se joue dans le domaine religieux aussi. Décrire l'avenir possible des religions et de leur influence sur la sécurité internationale signifie donc prêter attention à ces transformations en cours ou émergentes. En outre, pour compliquer un peu les choses, il ne suffit pas toujours de prolonger une courbe actuelle pour obtenir un aperçu vraisemblable d'une situation future.

---

[6] *Ibid.*, pp.9-10.

[7] Adresse du site : www.latinmass-ctm.org. Avis aux amateurs… mais le chargement de la vidéo est très long ! A certains égards, ces messes sur Internet pourraient être considérées comme une extension des retransmissions télévisées destinées aux malades et isolés. La juxtaposition entre technologies modernes et revendication pure et dure de la tradition n'en est pas moins frappante.

Surtout depuis la fin de la guerre froide, nous avons conscience que nos possibilités prédictives dans le domaine stratégique à long terme sont limitées. Il est téméraire de vouloir décrire l'état et l'influence des religions dans le monde à l'horizon 2025. Certaines des lignes tracées ici se révéleront peut-être moins droites que nous ne l'imaginons aujourd'hui. L'entreprise est hasardeuse, mais pourtant stimulante[8]. Afin d'ébaucher brièvement quelques-unes des perspectives qui paraissent les plus vraisemblables, je procéderai sous forme de thèses, ce qui aura l'avantage de la concision.

Dans un contexte marqué par la mondialisation et la rapidité des communications, les religions vivront de moins en moins dans des sphères autonomes et l'interpénétration des croyances s'accentuera probablement. Cela débouchera sur des attitudes de relativisme ou de syncrétisme, mais aussi sur des tensions.

Je cite souvent une petite anecdote qui illustre les conséquences de la facilité et de la rapidité des communications. Il y a quelques années, au Mont Abu, au Rajasthan, un habitant du lieu me proposa de m'emmener voir un ermite dans une grotte. Au petit matin, nous nous mîmes donc en route dans un magnifique paysage de montagne. Après une petite heure de marche, nous atteignîmes la grotte du saint homme. J'eus alors la surprise de voir apparaître un jeune Québécois, qui nous expliqua fort aimablement que l'ermite, dont il gardait l'habitation troglodyte, ne pourrait malheureusement pas nous recevoir, car il s'était absenté pour une quinzaine de jours afin d'aller rendre visite à des disciples… en Autriche !

Cette situation sans précédent a plusieurs conséquences. Tout d'abord, il est difficile de porter sur les autres religions le même regard que dans le passé : il ne s'agit plus simplement de phénomènes exotiques, car elles sont présentes au coin de la rue. Même parmi les religions ethniques ou nationales, rares sont celles qui, aujourd'hui, n'ont pas une dimension internationale. Même les zoroastriens, qui n'admettent en principe pas de convertis dans leurs rangs, comptent parmi leurs 130 000 fidèles, outre 80 000 âmes en Inde et 25 000 en Iran, 15 000 croyants en

---

[8] Ce texte prolonge la réflexion entamée il y a quelques années dans le cadre d'un aperçu d'ensemble de la situation des religions dans le monde et de leur impact stratégique : J.-F. Mayer, *Religions et sécurité internationale,* Berne, Office Central de la Défense, 1995. Cf. également J.-F. Mayer, «Las religiones en el siglo XXI : perspectivas y temas abiertos», in *Revista de la Escuela Nacional de Inteligencia* (Buenos Aires), pp.187-206.

Amérique du Nord et d'autres répartis dans plusieurs pays. L'hindouisme, dans sa diversité, compte une diaspora estimée à quelque 15 millions d'âmes au début des années 1990[9], certainement appelée à croître rapidement, pour des raisons tant démographiques qu'économiques. On commence à voir apparaître, dans des pays occidentaux, des temples hindous bâtis dans le style traditionnel ; si certains milieux hindous continuent à refuser les conversions, d'autres n'ont pas ces réticences, en particulier les nombreux mouvements néo-hindous apparus dès le 19e siècle et qui ont choisi la voie d'une universalisation de l'hindouisme, d'ailleurs en bonne partie en réponse au prosélytisme musulman et chrétien, qui les plaçait face à des questions épineuses[10]. Le phénomène de diaspora est évidemment bien connu (et nullement récent !) en ce qui concerne le judaïsme, qui n'a par ailleurs jamais entièrement fermé la porte à des conversions[11].

Tout cela ne va pas nécessairement déboucher sur de nouvelles grandes compositions syncrétiques, mais aura certainement d'autres conséquences : a) de moins en moins de fidèles des grandes Eglises se montreront prêts à accepter des positions exclusivistes (comme l'illustrent les réactions au récent document romain *Dominus Jesus*), des attitudes relativistes seront de plus en plus répandues, puisant des éléments issus d'autres croyances ; b) les traditions religieuses nouvellement importées en Occident vont également connaître des adaptations, à la fois au sein de leurs communautés d'origine et par suite de l'adhésion de convertis occidentaux[12]. Le malaxage croissant entre traditions différentes ne sera

---

[9] Il n'y a cependant pas unanimité à ce sujet, et le débat sur la conversion parmi les parsis n'est pas nouveau ; de fait, des convertis ont été acceptés, dans le cas de mariages mixtes, mais cela a causé des divisions au sein de la communauté (Cyrus R. Pangborn, *Zoroastrianism: A Beleaguered Faith*, Nouvelle Delhi, Vikas Publishing House, 1982, pp.141-146). En revanche, un livre publié par la Fédération des associations zoroastriennes d'Amérique du Nord soutient que la « microscopique communauté parsie » ne dispose pas de la « masse critique nécessaire pour absorber des mariages mixtes, particulièrement dans la liberté relative qui prévaut en Amérique du Nord » ; selon eux, cela conduirait inévitablement à la disparition de l'identité zoroastrienne (Khojeste P. Mistree et Mobed Fariborz Sohrab Shahzadi, *The Zarathushti Religion : A Basic Text*, Hinsdale [Illinois], The Federation of Zoroastrian Associations of North America, 1998, p.175).

[10] Ces chiffres incluaient cependant les Indiens d'autres religions. Cf. Jagat K. Motwani et al. (dir.), *Global Indian Diaspora: Yesterday, Today and Tomorrow*, New York, Global Organization of People of Indian Origin, 1993.

[11] Cf. Joseph R. Rosenbloom, *Conversion to Judaism: From the Biblical Period to the Present*, Cincinnati (Ohio), Hebrew Union College Press, 1978.

[12] Un phénomène récent et digne d'attention, car il s'est développé en un temps très court et paraît appelé à croître, est l'émergence de maîtres spirituels occidentaux se réclamant de traditions

pas simplement une grande et joyeuse fête multiculturelle : il entraînera des tensions au sein des communautés concernées et dans leur voisinage. Comme l'a fait remarquer un sociologue allemand, la réalité actuelle est celle d'un pluralisme limité, les sociétés occidentales ne sont pas (encore ?) devenues des sociétés multireligieuses et leurs valeurs fondamentales restent liées dans une certaine mesure à la tradition chrétienne[13]. Il se peut que cela change, mais une telle transition entraînerait inévitablement des réactions et situations conflictuelles, qui ne resteraient pas sans conséquences du point de vue de la sécurité.

En contradiction avec la tendance générale au mélange des religions et des croyances, certaines zones du globe demeureront relativement homogènes ou connaîtront même une homogénéisation religieuse croisssante.

Ce n'est pas demain, bien sûr, que les missionnaires de toutes croyances iront frapper aux portes des moines du Mont Athos ou des dignitaires du Vatican ! Mais, en dehors même de ces petites enclaves monoreligieuses atypiques, d'autres zones du globe paraissent destinées à être relativement préservées du pluralisme religieux pour une durée encore indéterminée. A voir le traitement réservé aux non musulmans en Arabie saoudite, je doute fort – sauf bouleversement complet – qu'on y voie s'élever demain des églises ou des temples de religions non musulmanes ! Non seulement une partie du monde musulman paraît destinée à demeurer pratiquement monoreligieuse dans les années à venir (malgré l'impact potentiel des moyens de communication modernes), mais l'homogénéisation religieuse de certaines zones du globe s'est en fait – et paradoxalement – renforcée au cours du XXe siècle. Que l'on songe par exemple à la Turquie, qui comptait une substantielle population chrétienne avant 1920, réduite aujourd'hui à peu de chose. La diminution de la population chrétienne dans plusieurs pays du Proche-Orient est également une réalité. Quant aux Balkans, les conflits des dernières années ont eux aussi entraîné une certaine homogénéisation religieuse de plusieurs zones.

---

orientales, mais reprenant en fait rarement celles-ci telles quelles (cf. Andrew Rawlinson, *The Book of Enlightened Masters : Western Teachers in Eastern Traditions*, Chicago/LaSalle, Open Court, 1997).

[13] Karl-Fritz Daiber, *Religion unter den Bedingungen der Moderne. Die Situation in der Bundesrepublik Deutschland*, Marburg, Diagonal Verlag, 1995, pp.172-174.

Cela a-t-il des implications pour la sécurité ? Certainement. La coexistence de groupes religieux différents présente certes des risques de frictions, mais elle comporte aussi des avantages : lorsque le croyant d'une autre religion est le voisin, il y a quelque chance que cette religion prenne ainsi un visage humain et ne soit pas simplement une entité anonyme. L'homogénéisation religieuse de certaines zones risque de contribuer, si des mouvements religieux activistes s'y développent parallèlement, à une vision très réductrice et simplificatrice d'autres religions ou d'autres sphères culturelles.

Dans un paysage religieux marqué par un éclatement sans précédent et par la possibilité d'accès à un nombre pratiquement illimité de voies spirituelles, il est peu probable qu'une nouvelle grande religion mondiale soit en mesure d'émerger ou de s'affirmer au cours des vingt-cinq années à venir.

En raison de la facilité des communications et de la possibilité (en tout cas théorique) pour une nouvelle religion d'acquérir instantanément une audience mondiale – situation sans précédent –, nous pourrions imaginer que se lèvera demain une foi nouvelle qui se répandra comme un traînée de poudre et s'implantera plus rapidement encore que l'islam à ses débuts pour devenir une nouvelle grande religion mondiale, à côté de prédécesseurs à l'existence déjà séculaire. Un tel scénario serait excitant pour l'historien des religions et représenterait une transformation majeure du contexte stratégique, mais je le crois fort improbable. De nouvelles religions apparaissent en effet, et certaines seront durables, deviendront peut-être l'amorce de traditions indépendantes. En revanche, la tendance au relativisme et la possibilité d'accéder à une très large palette d'offres spirituelles feront qu'il sera difficile à une religion nouvelle d'émerger de la mêlée et de s'affirmer comme un grand mouvement à l'échelle mondiale[14].

Certains mouvements continueront de connaître une progression notable. Par exemple, les mormons (Eglise de Jésus-Christ des saints des derniers jours) comptent aujourd'hui quelque 11 millions de membres –

---

[14] Ce n'est pas un scénario complètement exclu, en revanche, à l'échelle d'un pays ou d'une ethnie. Le cas du mouvement chinois Falun Gong est frappant à cet égard, puisqu'il a réussi probablement à rassembler deux millions d'adeptes au moins en dix années à peine. Mais il semble n'attirer que marginalement des adhérents non chinois et rien ne dit qu'il poursuivra sa progression ou même se maintiendra à long terme: il y a aussi des mouvements qui déclinent après des débuts prometteurs.

une croissance déjà considérable si l'on songe qu'ils rassemblaient un peu plus de 1 million de membres en 1950 et moins de 5 millions en 1980. Selon les projections, ils pourraient être 35 millions en 2020, avec de fortes modifications dans la répartition entre continents (les projections indiquent que la majorité des membres vivront probablement en Amérique latine)[15]. A titre de comparaison, cela signifie que, dans quelques années déjà, le nombre de mormons dans le monde aura dépassé le nombre de juifs : ceux-ci comptaient un peu plus de 13 millions d'âmes en 1997, avec un très modeste accroissement annuel de 0,2% environ[16]. Cela signifie-t-il que le mormonisme comptera désormais au rang des grandes religions mondiales ? Il n'est pas exclu que ce statut lui soit un jour reconnu, mais, en même temps, la dimension statistique ne nous révèle qu'une partie de la réalité : même avec une population inférieure à celle du mormonisme, l'influence culturelle, économique et politique du monde juif restera de toute évidence très supérieure à celle que pourront prétendre exercer les mormons.

En raison du développement rapide de moyens de circulation des idées tels que le réseau Internet, les croyances s'influenceront de plus en plus mutuellement et les transferts de thèmes d'un groupe religieux à un autre s'accéléreront (phénomènes transreligieux).

La véritable explosion que connaît le réseau Internet a donné lieu à bien des hypothèses. Certains auteurs suggèrent par exemple que les groupes religieux les plus variés vont y trouver l'occasion de répandre leurs doctrines. Comme nous l'avons déjà remarqué, la réalité est plus complexe : non seulement la surabondance de l'offre ne crée-t-elle guère des conditions favorables (pourquoi choisir une voie spirituelle plutôt qu'une autre, quand il suffit de cliquer sans quitter son écran pour avoir accès confortablement à des dizaines d'offres différentes ?), mais Internet offre également à des voix critiques l'occasion d'exposer leurs griefs ou désaccords avec les groupes qui tentent d'y faire du prosélytisme, et il n'est donc pas sûr que ce nouveau moyen de communication soit

---

[15] Lowell C. 'Ben' Bennion et Lawrence A. Young, «The Uncertain Dynamics of LDS Expansion, 1950-2020», in *Dialogue: A Journal of Mormon Thought*, 29/1, printemps 1996, pp.8-32.

[16] Sergio Della Pergola, «World Jewish Population, 1997», in *American Jewish Year Book 1999*, New York, American Jewish Committee, 1999, pp.543-580.

l'instrument rêvé de toutes les propagandes[17]. En revanche, il semble prédisposé à promouvoir tous les butinages et tous les éclectismes: la facilité avec laquelle sont établis des liens d'une page à l'autre contribuera à accélérer les transferts de thèmes et d'idées. Même à l'intérieur des grandes religions, ceux qui y adhéreront seront sans doute de plus en plus souvent touchés par des croyances étrangères à leur propre tradition – consciemment ou non. Pour en donner un exemple à une échelle microscopique : je me suis livré à une petite recherche sur un groupe de discussion catholique apocalyptique sur Internet, et j'ai pu voir non seulement y participer des gens qui n'appartiennent pas à la tradition catholique, mais aussi y apparaître des thèmes qui proviennent d'autres courants religieux. C'est un minuscule exemple des malaxages qui vont s'opérer de plus en plus.

La mondialisation entraînera également des incertitudes, des crispations et des peurs. Des groupes vont recourir à des ressources identitaires face à ces développements perçus comme des menaces. Les références religieuses resteront l'une de ces voies d'affirmation identitaire. Il faut notamment s'attendre au développement de mouvements nationalistes religieux.

Beaucoup d'avocats de la mondialisation et du développement de grandes entités supranationales n'ont pas pleinement conscience des craintes (et parfois des réactions paranoïaques) que cela peut susciter : cela est pourtant compréhensible, lorsque le citoyen a le sentiment que son destin dépend d'organismes complètement hors d'atteinte et extérieurs aux sphères dont il se sent partie prenante. Lors de la votation populaire qui a eu lieu en Suisse en l'an 2000 pour ratifier les accords bilatéraux avec l'Union européenne, plusieurs journalistes m'ont fait part de leur surprise en observant les opposants à la ratification de ces accords, car ces opposants percevaient manifestement la démarche de rapprochement avec l'UE comme une menace existentielle et un péril pour leur identité, dans des termes presque apocalyptiques. Chez une partie d'entre eux, cela se mêlait d'ailleurs à des convictions religieuses très affirmées.

[17] Sur l'ambivalence du potentiel offert par Internet aux nouveaux mouvements religieux et sectes, cf. J.-F. Mayer, «Les nouveaux mouvements religieux à l'heure d'Internet», in *Cahiers de Littérature orale*, N° 47, 2000, pp.127-147.

Mais c'est à un phénomène plus large que je veux prêter attention ici : celui des courants qualifiés de «fondamentalistes», un terme peu satisfaisant, parce qu'il est utilisé à toutes les sauces, et souvent pour dénigrer plus que pour décrire et comprendre : dire « fondamentaliste », c'est automatiquement ranger la personne ou le groupe dont il s'agit dans une catégorie peu recommandable. Le chercheur américain Mark Juergensmeyer avait préféré parler de «nationalismes religieux»[18]. En effet, dans la plupart de ces cas, même s'il y a une revendication universaliste, les messages religieux militants face auxquels nous nous trouvons expriment un nationalisme religieux.

L'islamisme du Hamas palestinien, bien qu'il s'inscrive dans un cadre de référence plus large qu'une lutte de libération nationale, est amené par sa confrontation avec le messianisme territorial du sionisme à procéder à une «sanctification de la Palestine islamique»[19]. L'étude du thème du martyr, du *shahîd*, qui sacrifie sa vie dans le cadre de la lutte palestinienne, reflète d'ailleurs toute cette ambivalence : est-il tombé dans la voie de Dieu ou pour la patrie palestinienne – ou pour les deux[20]?

Le sionisme religieux est l'un des exemples les plus manifestes de nationalisme à justification religieuse : le sionisme était à l'origine séculier dans une large mesure, mais il lui fallait en même temps se référer à l'histoire religieuse pour établir sa légitimité et il n'a jamais complètement réussi «à construire une identité capable de transcender l'identification

---

[18] Mark Juergensmeyer, *The New Cold War ? Religious Nationalism Confronts the Secular State*, Berkeley, University of California Press, 1993.

[19] Le patriotisme n'est pas étranger aux Frères Musulmans dans d'autres pays, mais la démarche de Hamas présente certaines spécificités: «Les mouvements de Frères Musulmans égyptiens et syriens ont justifié leur patriotisme local en soulignant les rôles centraux que leurs pays respectifs ont joué dans l'histoire islamique. Hamas ne pouvait suivre ce modèle, puisque la Palestine dans ses frontières présentes n'a jamais existé comme une seule unité politique ou administrative sous les différents empires musulmans et n'a jamais abrité un centre politique majeur. Hamas a plutôt articulé une signification spirituelle islamique pour l'identité et le patriotisme palestiniens, qui dérive de la sainteté de la Palestine comme une terre sainte islamique. Une autre raison principale pour sanctifier la Palestine a été le besoin de réfuter et peut-être même de s'approprier les prétentions religieuses juives sur la sainteté de la terre d'Israël. A certains égards, les prétentions religieuses juives et islamiques sur la Palestine présentent des images miroirs.» (Meir Litvak, *The Islamization of Palestinian Identity: The Case of Hamas*, Tel Aviv, Moshe Dayan Center for Middle Eastern and African Studies, 1996, pp.10-11).

[20] Cf. Christine von Kaenel-Mounoud, «Le martyr/e dans la société palestinienne», in *Tsantsa. Revue de la Société suisse d'ethnologie*, N° 4, 1999, pp.75-91.

religieuse»[21]. Les juifs orthodoxes antisionistes considéraient l'Etat d'Israël comme une parodie sacrilège d'une rédemption qui ne pouvait venir que de Dieu, mais certains rabbins développèrent une «théologie nationaliste» qui voyait le sionisme comme l'agent de Dieu[22]. Alors que le sionisme séculier a perdu son aura des débuts, le sionisme religieux peut constituer une réponse attrayante pour ceux qui se trouvent en quête de valeurs et d'une identité forte.

En Inde, la contestation de certains sikhs, même si elle est moins forte aujourd'hui que dans les années 1980, a pour idéal la création d'un Etat indépendant, le Khalistan. Toujours dans le sous-continent indien, un puissant mouvement nationaliste s'est développé et tente de trouver dans l'identité hindoue sa justification[23]. Ce mouvement ne représente pas la défense d'une orthodoxie religieuse précisément définie, mais cherche plutôt à rassembler la diversité indienne derrière quelques dénominateurs communs et l'idéal de la nation hindoue. Au Sri Lanka, le bouddhisme est utilisé comme soutien du nationalisme.

En raison de la mondialisation et des craintes qu'elle fera inévitablement surgir, il faut s'attendre à voir apparaître au cours des années à venir des réactions identitaires qui puiseront parfois dans la religion une partie de leur inspiration. En lisant les publications de ces groupes, l'on ne peut manquer de constater qu'ils se sentent menacés par une intrusion – qu'il s'agisse de missionnaires d'autres religions, de la diffusion de modes culturelles étrangères ou de transformations économiques qui ignorent les frontières: autant de facteurs qui ne vont pas disparaître, au contraire, et paraissent donc nécessairement devoir entraîner des réactions. L'adjectif «identitaire» décrit peut-être de façon plus adéquate ces mouvements que l'étiquette «nationaliste»; mais la nation constitue souvent le cadre de l'affirmation identitaire. Du point de vue

---

[21] Renzo Guolo, «Terra e redenzione. Il radicalismo religioso in Israele», in *Religioni e Società*, N° 26, sept.-déc. 1996, pp.65-80 (p.65).

[22] Cf. Gideon Aran, «The Father, the Son and the Holy Land. The Spiritual Authorities of Jewish-Zionist Fundamentalism in Israel», in R. Scott Appleby (dir.), *Spokesmen for the Despised : Fundamentalist Leaders of the Middle East*, Chicago/Londres, University of Chicago Press, 1997, pp.194-327.

[23] On lira bien sûr à ce sujet les travaux très documentés de Christophe Jaffrelot, à commencer par son copieux volume : *Les Nationalistes hindou. Idéologie, implantation et mobilisation des années 1920 aux années 1990,* Paris, Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques, 1993. Trad. anglaise revue et mise à jour : *The Hindu Nationalist Movement and Indian Politics*, Londres, Hurst, 1996.

religieux, ces mouvements représentent aussi des courants de revitalisation et de réforme : plus qu'ils ne perpétuent une tradition intangible, ils répondent (en adaptant cette tradition) à de nouvelles situations entraînées par les mutations politiques, sociales et technologiques ainsi que par la confrontation avec d'autres messages religieux[24]. Mais un courant de revitalisation peut naturellement prendre différentes formes, pas nécessairement nationalistes.

Ces dimensions nationalistes et identitaires ne doivent pas faire oublier l'autre face du phénomène religieux, c'est-à-dire ses prédispositions à traverser les frontières: les activités transnationales des religions continueront d'entrer parfois en conflit avec les stratégies d'Etats-nations, même si elles se situent sur des plans en partie différents.

La mention des nationalismes religieux ne doit pas faire oublier que la plupart des religions ont une dimension et – parfois – des stratégies transnationales : la réalité des nations demeure, elle marque nombre de religions[25], mais les grandes organisations religieuses tendent à penser et à agir dans une perspective transnationale. Cela est particulièrement frappant dans le cas de l'Eglise catholique romaine, qui bénéficie de l'avantage unique d'avoir également, grâce à l'Etat du Vatican, un appareil diplomatique et des modalités de présence sur la scène internationale sans équivalent dans d'autres religions[26]. Et cela illustre une fois de plus le risque de toute interprétation trop simple : le nationalisme religieux n'est qu'une face de la situation et du rôle stratégiques des religions.

---

[24] Cf. J.-F. Mayer, «Les fondamentalismes entre religion et politique», in *Pierre d'Angle* (Aix-en-Provence), N° 3, 1997, pp.47-62.

[25] Que l'on pense par exemple aux Eglises protestantes ou orthodoxes, généralement organisées sur une base nationale, ou à l'islam, dont la diaspora se retrouve souvent divisée en fonction de distinctions nationales ; même les grandes organisations qui se veulent panislamiques se trouvent souvent liées de fait à la stratégie d'un Etat, qu'il s'agisse de l'Arabie saoudite, du Pakistan ou de la Libye.

[26] Comme on l'a fait remarquer, la mondialisation offre au catholicisme romain , qui ne s'est jamais senti à l'aise dans le système des Etats-nations, « des possibilités uniques de s'étendre, de s'adapter rapidement au nouveau système mondial émergent et peut-être même de jouer un rôle actif en façonnant certains aspects du nouveau système » (José Casanova, « Globalizing Catholicism and the Return to a 'Universal' Church », in Susanne Hoeber Rudolph et James Piscatori [dir.], *Transnational Religion and Fading States*, Boulder [Colorado] / Oxford, Westview Press, 1997, pp. 121-143).

C’est cette dimension transnationale qui inspire en partie les craintes du régime communiste chinois face aux missions chrétiennes. C’est également cette dimension transnationale qui motive des aspirations panislamiques, même si cela est loin de déboucher toujours sur des coopérations en profondeur[27]; mais elle fait que les turbulences dans un secteur du monde musulman sont potentiellement susceptibles d’inspirer des sentiments de solidarité dans des zones ethniquement différentes, et il est très probable que cela se développera encore au XXIe siècle, pour toutes les raisons déjà évoquées.

Le christianisme sera toujours moins eurocentrique. Outre le poids démographique de sa présence en Afrique et en Amérique latine, ses plus importantes possibilités d’expansion se situent en Asie.

C’est, pour commencer, une réalité démographique : la part des pays industrialisés dans la population mondiale diminue d’année en année. Europe et christianisme sont de moins en moins des équivalents, et ce n’est pas en Occident que se situent les perspectives d’avenir du christianisme. Cela ne signifie pas que le christianisme va disparaître demain de l’Europe: d’une part, une minorité plus ou moins importante de la population y restera attachée avec ferveur ; d’autre part, comme le fait observer une sociologue britannique, aucun système de valeurs cohérent ne s’est manifesté pour prendre sa place, ce qui signifie que beaucoup de gens vont conserver quelque lien avec leur héritage chrétien, même s’ils n’y croient plus vraiment ou l’arrangent à leur manière[28].

Pour nous limiter au cas de l’Eglise catholique romaine, dans le monde occidental, elle peut au plus espérer maintenir ses positions, peut-être en se développant même dans quelques pays, mais sans perspective de croissance massive : ce sera plutôt la stabilité au mieux, le déclin au pire. Les meilleures perspectives d’avenir se situent en Afrique et en Asie, deux continents dans lesquels le catholicisme romain reste statistiquement sous-représenté (en 1997, près de 15% de la population africaine et 3% de la population asiatique étaient de foi catholique romaine)[29]. En fait, les plus importantes perspectives pour le christianisme au XXIe siècle se situent en

---

[27] Cf. Dale F. Eickelman, « Trans-state Islam and Security », in *ibid.*, pp.27-46.

[28] Grace Davie, « Contrastes dans l'héritage religieux de l'Europe », in Grace Davie et Danièle Hervieu-Léger (dir.), *Identités religieuses en Europe*, Paris, La Découverte, 1996, pp.43-62 (p.58).

[29] Cf. *Annuaire statistique de l’Eglise 1997*, Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 1999.

Asie, qui est aussi le continent qui connaîtra la plus forte croissance démographique en chiffres absolus au cours des prochaines décennies. Pour tout observateur de la stratégie du Saint-Siège, l'attention prêtée à l'Asie est manifeste, et Jean-Paul II ne s'est pas simplement laissé aller à un élan oratoire en déclarant à Manille en 1995 que le troisième millénaire serait pour le christianisme celui d'une moisson en Asie, affirmation répétée dans l'exhortation apostolique *Ecclesia in Asia* de 1999.

En Asie, l'un des grands points d'interrogation est constitué par la Chine, qui ne compte que 1 à 2% d'habitants chrétiens[30]. En raison du déclin idéologique du communisme et du faible succès de ses tentatives de revitalisation autour de thèmes comme celui de la « civilisation spirituelle » et de la « nouvelle culture socialiste », il y aura de plus en plus un vide que d'autres philosophies pourront être amenées à combler. En cas d'effondrement complet du système communiste, un champ missionnaire sans précédent dans l'histoire s'ouvrirait : ce n'est pas pour rien qu'il y a déjà des institutions qui préparent les futurs missionnaires pour la Chine. Un développement du christianisme en Chine aurait également des conséquences stratégiques.

Dans l'Afrique subsaharienne, l'assèchement progressif du réservoir potentiel de convertis parmi les adeptes des religions africaines traditionnelles entraînera des frictions croissantes entre groupes missionnaires ou activistes chrétiens et musulmans. Plus généralement, des tensions autour des entreprises missionnaires vont continuer à se manifester dans plusieurs régions du monde.

Le bouleversement religieux le plus massif du XXe siècle a eu pour cadre le continent africain. Les religions africaines traditionnelles rassemblaient 58,1% de la population du continent en 1900; en 1980, leur part était descendue à 13,9%. Même si ces pourcentages devaient être révisés à la hausse, ils font prendre conscience de l'ampleur du changement intervenu : la carte religieuse de l'Afrique subsaharienne n'a plus grand chose de commun avec ce qu'elle était il y a un siècle. Les Eglises chrétiennes en ont principalement bénéficié : elles rassemblaient 9,2% de la population africaine en 1900 ; en 1980, 44,2% des Africains étaient chrétiens. En ce qui concerne l'islam, il rassemblait déjà 32% de la

---

[30] Il est en fait très difficile d'évaluer quels sont les chiffres véritables, car des statistiques très approximatives et probablement gonflées sont parfois citées.

population africaine en 1900 et atteignait 41,2% in 1980[31]. Il y a cependant de fortes variations régionales, dans le détail desquelles je ne puis entrer ici.

En quoi ces évolutions de la démographie religieuse ont-elles des conséquences pour la sécurité internationale? Tout simplement, les missions chrétiennes et musulmanes auront de moins en moins de convertis potentiels provenant des religions africaines traditionnelles : elles devront donc exercer leur prosélytisme soit envers des membres d'autres branches de la même religion, soit envers des fidèles de la grande religion concurrente. Il est peu probable que cela n'entraîne pas des frictions et conflits, surtout dans un contexte où se développent des mouvements d'activisme religieux[32]. Nous en avons encore eu de tristes exemples ces derniers mois au Nigeria, avec les heurts entraînés par la volonté de provinces à majorité musulmane d'introduire la *charia*.

De façon plus large, et paradoxalement, le libre choix de sa religion par chaque être humain est en principe reconnu par toutes les conventions internationales, mais de vives réactions se développent face au prosélytisme dans plusieurs régions du monde : la liberté religieuse n'est pas toujours contestée de front, mais l'on suggère que certains types d'activité missionnaire ne sont pas légitimes et qu'un prosélytisme de mauvais aloi doit être combattu[33]. Les exemples de réactions de cette nature abondent dans les pays post-soviétiques, par exemple. Mais il vaut la peine d'étudier également les réactions antimissionnaires en Inde de la part de mouvement hindous militants. Et certaines réactions envers les

---

[31] David B. Barrett (dir.), *World Christian Encyclopedia*, Nairobi / Oxford / New York, Oxford University Press, 1982, p. 782 (une édition revue et mise à jour de ce monumental et précieux ouvrage était annoncée pour l'an 2000 et sera probablement disponible au début de l'année 2001).

[32] On observe des tensions entraînées par cet activisme religieux à la fois au sein des communautés et entre religions dans un pays comme la Tanzanie, et il est probable que des recherches sur d'autres pays aboutiraient à des observations similaires (Frieder Ludwig, « After Ujamaa : Is Religious Revivalism a Threat to Tanzania's Stability ? », in David Westerlund [dir.], *Questioning the Secular State : The Worldwide Resurgence of Religion in Politics*, Londres, Hurst, 1996, pp. 216-236). Les dirigeants religieux tanzaniens viennent d'ailleurs de créer une « Commission islamo-chrétienne pour la paix, le développement et la résolution des conflits en Tanzanie », qui vise précisément à prévenir les conflits entre musulmans et chrétiens face aux activités de groupes qui provoquent des tensions entre les communautés et à d'autres problèmes qui peuvent affecter la société et en perturber l'harmonie (« Fundamentalists No Longer Disprupting Peace », African Church Information Service [Nairobi], 6 octobre 2000).

[33] Cf. John Witte et Richard C. Martin (dir.), *Sharing the Book : Religious Perspectives on the Rights and Wrongs of Proselytism*, Maryknoll (New York), Orbis Books, 1999.

« sectes » dans des pays occidentaux présentent des analogies avec ces phénomènes.

Il est vrai que l'activité de missions étrangères peut entraîner des turbulences, par exemple lorsqu'elles manquent de respect pour des traditions locales et suscitent des réactions ou tensions entre communautés. Cependant, il est illusoire de penser pouvoir fermer aujourd'hui les frontières à la circulation d'idées ou de croyances : c'est un combat perdu à long terme. Cette diffusion continuera à provoquer des suspicions et des réactions : loin de s'atténuer, celles-ci semblent prendre de l'essor ces derniers temps. Avec leurs nouveaux services chargés de s'occuper de la liberté religieuse internationale et les rapports publiés à ce sujet sous les auspices du Département d'Etat depuis 1999, les Etats-Unis pensent pouvoir encourager le respect d'une entière liberté de religion et de diffusion des croyances à travers le monde, mais il n'est pas certain que ces bonnes intentions atteignent leur but : dans certains cas, elles peuvent aussi renforcer la méfiance ou susciter la crispation face à des ingérences étrangères. Il est vrai que ce dilemme sur les méthodes d'action appropriées n'est pas propre aux questions de liberté religieuse et se pose quant à toute intervention diplomatique relative au respect des droits de l'homme.

Dans un contexte où l'affirmation de l'autonomie individuelle et du libre choix affecte également le domaine religieux, les grandes religions pourront de moins en moins prétendre exercer un contrôle sur leurs troupes, ce qui limitera leurs possibilités d'influencer une situation politique ou un conflit.

Les religions peuvent contribuer aussi bien à la guerre qu'à la paix, attiser les tensions ou encourager le respect du prochain. En fait, les religions ne sont pas toujours les acteurs volontaires des conflits dans lesquels elles se trouvent impliquées : des thèmes ou des symboles religieux peuvent se trouver récupérés par des gens qui ne sont pas toujours des croyants, sans véritable consentement des autorités religieuses – ou avec leur assentiment plus ou moins enthousiaste. En outre, il n'est pas si facile de déterminer dans quelle mesure une organisation religieuse est réellement capable d'influencer les choix et actions de ses fidèles : en France aujourd'hui, par exemple, combien de baptisés souscrivent-ils réellement à tous les dogmes de leurs Eglises respectives et agissent-ils

selon les consignes de celles-ci ? Ils ne sont certainement qu'une minorité. En dehors de petits groupes, les chefs religieux ont rarement derrière eux des troupes marchant au pas cadencé et prêtes à s'ébranler sur une simple injonction !

Les dirigeants des religions ont conscience d'un problème de crédibilité : si une religion n'influence pas positivement la vie de ses fidèles, si elle ne contribue pas à l'harmonie du monde, elle risque de voir peu à peu ses effectifs fondre dans un monde où s'exerce de moins en moins une pression sociale pour le maintien d'appartenances. Le génocide qui s'est produit en 1994 au Rwanda, un pays largement christianisé (il ne s'agissait assurément pas là d'un cas de « guerre de religion » !), n'a pas seulement donné lieu à de sévères examens de conscience sur la faillite des Eglises[34], mais aussi à une floraison de communautés chrétiennes nouvelles[35]. Pour qui est insatisfait, il est facile aujourd'hui d'aller voir ailleurs. Cette réalité marquera encore plus les religions dans de larges zones du monde au XXIe siècle.

Les religions peuvent assurément exercer parfois une influence positive en faveur de la paix[36]. Ainsi, la communauté de Sant'Egidio a joué un rôle non négligeable dans la conclusion de l'accord de paix pour le Mozambique signé à Rome en octobre 1992 après 27 mois de négociation[37]; elle a eu, comme on le sait, moins de succès dans sa tentative d'intervenir pour résoudre la crise algérienne. Plusieurs organisations religieuses œuvrent (parfois très discrètement) à la réconciliation et à la paix. Mais probablement ont-elles le plus de succès dans des conflits où elles ne sont pas elles-mêmes impliquées à un titre ou à un autre. Il y a eu plusieurs déclarations en faveur de la paix par des dirigeants religieux de l'ex-Yougoslavie – sans grand effet. Quant au

---

[34] Hugh McCullum, *The Angels Have Left Us : The Rwanda Tragedy and the Churches*, Genève, World Council of Churches, s.d.

[35] Information communiquée par le chercheur néerlandais Gérard van't Spijker (août 2000), qui m'a indiqué qu'il avait recensé jusqu'à 300 nouvelles dénominations qui se sont développées après 1994 !

[36] Un livre publié il y a quelques années aux Etats-Unis soutenait d'ailleurs que la contribution possible des religions à la paix avait été un facteur trop négligé par la diplomatie internationale : Douglas Johnston et Cynthia Sampson (dir.), *Religion, the Missing Dimension of Statecraft*, New York / Oxford, Oxford University Press, 1994.

[37] Le rôle joué par Sant'Egidio ne doit d'ailleurs pas éclipser la contribution d'autres groupes religieux ; en outre, des Etats ont également encouragé les efforts de paix, et le résultat atteint ne saurait être ramené à un facteur unique (cf. Alex Vines et Ken Wilson, « Churches and the Peace Process in Mozambique », in Paul Gifford [dir.], *The Christian Churches and the Democratisation of Africa*, Leyde / New York / Cologne, E.J. Brill, 1995, pp. 130-147).

Proche-Orient, en raison de ses liens historiques avec les racines des grandes religions monothéistes, il connaît probablement la plus forte densité d'organisations de dialogue interreligieux[38]: cette prolifération de groupes qui prétendent contribuer à une meilleure compréhension ne semble pas avoir exactement les effets qu'on pourrait en attendre… Les activités de dialogue interreligieux et les efforts pour promouvoir la paix à travers celui-ci rassemblent avant tout des professionnels du dialogue, qui vont de colloque en conférence et de séminaire en rencontre fraternelle. Mais les « troupes », si l'on ose utiliser cette expression, ne suivent pas toujours – précisément parce que les fidèles d'une religion ne sont pas vraiment comparables aux divisions d'une armée.

Il vaut certainement la peine de continuer à explorer les voies par lesquelles les religions peuvent apporter leur pierre à la résolution de certains conflits, d'autant plus qu'elles continueront à être des forces qui motiveront profondément des êtres ou groupes humains à agir pour le meilleur ou pour le pire[39]. Pourtant, malgré la bonne volonté et des initiatives particulières toujours bienvenues (après tout, on ne se plaindra pas si des efforts de paix peuvent atteindre des résultats, même limités), il n'est pas sûr que la contribution des religions à la paix devienne beaucoup plus efficace au cours du quart de siècle à venir, surtout dans un contexte où les fidèles ne deviennent certainement pas plus disciplinés… En revanche, cela n'empêche pas que des religions contribuent à l'évolution de sociétés, comme nous allons le voir.

---

[38] Cette observation se fonde sur un inventaire (non publié) établi en 1998 dans le cadre de l'Ecole polytechnique fédérale de Zurich par Christian Hofer, « Directory of Interfaith Agencies in Israel, Palestinian Territories and Jordan » (cette recherche avait été soutenue par le Département fédéral suisse des affaires étrangères). Le rapport incluait également une liste (non exhaustive) de près de 100 conférences interreligieuses pour le Proche-Orient réunies entre 1994 et 1998 !

[39] Deux ouvrages récents peuvent stimuler la réflexion sur ces questions : R. Scott Appleby, *The Ambivalence of the Sacred : Religion, Violence, and Reconciliation*, Lanham (Maryland), Rowman & Littlefield, 2000 ; Marc Gopin, *Between Eden and Armageddon : The Future of World Religions, Violence and Peacemaking*, New York, Oxford University Press, 2000.

L'influence des religions sur la vie publique s'exercera de façon différente selon les régions du monde. Dans des pays où les possibilités d'expression politique pluraliste sont faibles, il est probable que la religion demeurera un ressource de liberté de parole et de changement. Dans les pays démocratiques, les grandes communautés religieuses resteront présentes à travers des débats sur des questions éthiques, par exemple.

L'influence des religions sur la vie publique dépend grandement des contextes historiques et politiques : dans les pays d'Europe hier communistes, les religions jouaient un rôle très différent d'un pays à l'autre. Aujourd'hui, il existe des zones du globe dans lesquelles des religions, par leur autorité morale, sont en mesure d'exercer une influence positive. Je pense par exemple ici à certaines régions d'Afrique, dans lesquelles les Eglises sont parmi les rares organisations ayant la possibilité et les moyens d'intervenir avec une certaine autorité dans le débat public, de compenser certaines insuffisances d'Etats et de contribuer au renforcement de la société civile[40]. Des Eglises peuvent agir selon des modalités qui ne sont pas politiques, mais ont des conséquences sur le plan politique. A l'occasion de la 12e assemblée plénière du Symposium des Conférences épiscopales d'Afrique et de Madagascar, qui s'est tenue du 30 septembre au 9 octobre 2000 près de Rome, le secrétaire général de cette assemblée a expliqué : « […] nous pouvons dire que, quand il y a eu une crise en Afrique, le peuple et les politiciens ont demandé l'aide de l'Eglise. […] Nous prêtons attention à la politique seulement dans la mesure où cela touche la vie du peuple. »[41].

Par leur simple existence, en créant un espace de liberté idéologique dans lequel l'Etat n'a pas le droit de s'immiscer, des Eglises jouent un rôle politique perçu comme menace par des régimes fondés sur une forte composante idéologique. Le cas de la Chine est vraisemblablement le plus frappant. Surtout depuis l'effondrement du système soviétique, les dirigeants communistes chinois ont prêté une grande attention au rôle possible joué par les Eglises dans ce processus d'évolution politique, afin d'en tirer les leçons et d'éviter si même possible de subir le même sort. Au milieu des années 1990, l'un des principaux dirigeants du Parti

[40] Cf. Paul Gifford, *African Christianity : Its Public Role*, Londres, Hurst, 1998.

[41] Cité par Pauline Mumia, « Churches in Africa Resolve to Keep Clear of Politics », African Church Information Service (Nairobi), 6 octobre 2000.

communiste chinois écrivait : « Je suis profondément troublé quand je lis [des informations] sur l'infiltration sans cesse croissante par des groupes religieux, en particulier les activités antirévolutionnaires qui sont entreprises sous le couvert de la religion. Ceci a été une technique employée de longue date par nos ennemis de classe, tant à l'intérieur qu'à l'extérieur du pays, d'utiliser la religion pour tourner nos jeunes contre nous. C'est une pénible leçon, et *nous devons tirer des enseignements de l'expérience d'autres Etats communistes*»[42]. Non moins révélatrice est la remarque faite en février 2000 par le président Jiang Zemin : « Falun Gong représente autant une menace pour le Parti communiste que l'a été le mouvement Solidarité pour les communistes en Pologne dans les années 1980. »[43]. On ne saurait plus clairement indiquer la perception de ces activités religieuses par le régime communiste chinois[44]. La répression des activités religieuses « illicites » par la Chine, qui a connu une intensification dans le courant des années 1990, va se poursuivre dans les prochaines années – sans que cela signifie pour autant l'abandon du discret dialogue diplomatique avec le Vatican, par exemple, qui pourrait même finir par déboucher sur une normalisation des relations. A long terme, cependant, le Parti communiste chinois perdra la partie: il s'usera avant les groupes religieux qu'il combat – et même s'il devait réussir à en éliminer complètement certains, d'autres apparaîtront. Ce que nous ignorons, en revanche, et qu'il est impossible de se risquer à prédire, ce sont les circonstances dans lesquels le communisme, tôt ou tard, cédera la place à un autre régime en Chine continentale.

Bien entendu, ce n'est pas seulement le christianisme qui est susceptible de jouer un tel rôle. En Birmanie, même si une partie du clergé est soumise au pouvoir, qui s'est livré à de gros efforts pour contrôler les structures du bouddhisme, les observateurs estiment que la majorité des moines sont favorables à la démocratisation et encouragent probablement

[42] Cité par Beatrice Leung, « Catholic Bridging Efforts with China », in *Religion, State & Society*, 28/2, juin 2000, pp. 185-195 (p. 186).
[43] *South China Morning Post*, February 12, 2000.
[44] A noter que ce qu'on sait aujourd'hui des réactions qui accueillirent en 1978 l'élection de Jean-Paul II dans les pays sous domination soviétique montre que les dirigeants communistes de l'Europe de l'Est pressentirent immédiatement le danger potentiel présenté par le nouveau pontife, considéré comme « plus dangereux à l'échelon idéologique que ses prédécesseurs » (Felix Corley, « Soviet Reaction to the Election of Pope John Paul II », in *Religion, State & Society*, 22/1, 1994, pp. 37-64 [p. 41]).

une résistance sourde contre l'autoritarisme du régime[45]. De même, des informations régulières en provenance du Vietnam montrent comment des moines, sans s'engager dans des actions politiques à proprement parler, adoptent un comportement qui est perçu par le régime comme une contestation de son contrôle.

Et l'Occident ? On y trouve dans plusieurs pays des partis politiques à étiquette religieuse (principalement la démocratie chrétienne), mais ce n'est pas le principal canal par lequel, aujourd'hui, des Eglises peuvent espérer influencer la vie publique : certes, les valeurs chrétiennes orientent encore les projets d'une minorité d'hommes politiques, mais peu d'entre eux déterminent leur action en fonction d'orientations ou de consignes données par leurs Eglises ! Les sociétés dans lesquelles nous vivons peuvent être dites sécularisées dans le sens où les Eglises y exercent une influence relativement modeste. Mais elles ne sont pas absentes des débats contemporains ; le caractère toujours plus complexe des questions éthiques dans le monde moderne leur offre une occasion de jouer à nouveau un rôle, et même d'être sollicitées pour le faire. L'Eglise catholique romaine s'efforce ainsi de s'affirmer « comme une autorité morale de référence »[46]. Elle se veut « experte en humanité ». Les religions continueront à tenter de participer aux débats de société, parfois en choisissant de nouvelles voies. Il reste cependant à voir si elles auront ainsi réellement la possibilité d'influencer des orientations stratégiques.

Dans ce contexte plus individualiste, les élites religieuses traditionnelles se verront toujours plus concurrencées par d'autres sources potentielles d'autorité religieuse.

Cela rejoint la question du contrôle de leurs « troupes » par leurs dirigeants religieux, question que nous avons déjà examinée brièvement. Si nous observons le monde musulman contemporain, nous constatons que les autorités religieuses traditionnelles s'y trouvent de plus en plus en concurrence avec d'autres « experts », qui n'appartiennent pas à ces élites. Nous assistons plutôt à ce que des spécialistes ont dérit comme une

---

[45] Cf. Bruce Matthews, « The Legacy of Tradition and Authority : Buddhism and the Nation in Myanmar », in Ian Harris (dir.), *Buddhism and Politics in Twentieth-Century Asia*, Londres /New York, Pinter, 1999, pp. 26-53.

[46] Liliane Voyé, « Religion in Modern Europe : Pertinence of the Globalization Theories ? », in Nobutaka Inoue (dir.), *Globalization and Indigenous Culture*, Tokyo, Kokugakuin University, 1997, pp. 155-186 (p. 172).

« fragmentation de l'autorité », avec des sources concurrentes et contradictoires qui se disputent la gestion du sacré et l'autorité qui en dérive[47]. Cela entraîne d'ailleurs dans certains cas une surenchère, des groupes radicaux contraignant de fait les autorités religieuses traditionnelles à durcir leurs positions pour ne pas être dépassées et « délégitimées ». Il convient de prêter attention aussi au développement d'Internet et à la multiplication de sites islamiques en tous genres : comme l'a fait remarquer un universitaire musulman, « le développement de cette technologie va rendre l'*itjihad* [jugement indépendant fondé sur les sources islamiques] beaucoup plus aisée […]»[48]. La multiplication des sources potentielles d'autorité va ainsi encore s'accentuer dans le monde musulman[49]. Cela renforcera l'impact transnational de certaines propagandes et permettra également à de petits groupes musulmans activistes d'atteindre plus rapidement une présence internationale.

Nous ne sommes qu'au début de ce processus. Et le monde musulman ne sera pas le seul touché, même s'il est vraisemblable que cela présente des conséquences beaucoup plus immédiates en matière de sécurité. De façon générale, les nouveaux moyens de communication paraissent susceptibles de favoriser le développement de liens directs, horizontaux, court-circuitant les autorités religieuses traditionnelles et multipliant les *sources d'autorité*[50]. En outre, en raison de l'accès à une masse sans précédent de données et du véritable déluge d'informations qui nous submerge (le problème n'est plus tant de trouver l'information que de s'y retrouver !), d'autres *sources de renseignement* sur les questions religieuses joueront un rôle toujours plus important, en concurrence avec les autorités traditionnelles : par exemple les médias séculiers, comme pourvoyeurs d'information et de culture, y compris dans le domaine spirituel, même si le message y devient parfois insipide ou dilué[51].

---

[47] Dale F. Eickelman et James Piscatori, *Muslim Politics*, Princeton (New Jersey), Princeton University Press, 1996, pp. 68-71 et 131.

[48] Cité par Gary Bunt, *Virtually Islamic : Computer-mediated Communication and Cyber Islamic Environments*, Cardiff, University of Wales Press, 2000, p. 4.

[49] *Ibid.*, chap. 5.

[50] Richard Cimino et Don Lattin, *Shopping for Faith : American Religion in the New Millenium*, San Francisco, Jossey-Bass, 1998, p. 113.

[51] *Ibid.*, p. 38.

Certaines formes d'activisme religieux déboucheront vraisemblablement sur des attitudes plus modérées, aptes à composer avec un environnement pluraliste et développant éventuellement des voies originales de participation politique.

Nous avons parfois tendance à considérer que l'activisme religieux débouchera inéluctablement sur la violence et sur des défis périlleux lancés aux sociétés sécularisées. La réalité est plus nuancée, et risque de se nuancer encore durant le quart de siècle qui nous attend. Certes, des mouvements radicaux et violents continueront d'émerger. Mais d'autres groupes d'activistes religieux seront amenés à composer avec des systèmes politiques pluralistes et à s'intégrer au sein de ceux-ci, parfois peut-être en imaginant des formes de participation créatrices. Aux Etats-Unis, la *Moral Majority* et les différentes manifestations du militantisme politique chrétien qui lui ont succédé ont en grande partie joué le jeu du système et peut-être même contribué à la vitalité du débat politique en incitant à s'y intéresser et à s'y engager des gens qui ne se seraient sinon reconnus dans aucun des courants existants.

Il ne paraît pas exclu que des développements en partie semblables se produisent dans certains secteurs du monde musulman[52]. Il y a une grande variété de courants islamiques militants. Si nous observons la situation en Turquie, nous constatons qu'il s'y trouve de jeunes intellectuels islamiques qui manifestent une réelle curiosité pour d'autres philosophies, en ne remettant nullement en question leurs propres convictions, mais sans que cela entraîne un rejet d'autres réalités

[52] Ainsi, lorsqu'un universitaire pakistanais explique que l'islam est apte à promouvoir un pluralisme socio-politique tout en réfutant le principe démocratique occidental de souveraineté du peuple (contradictoire avec la souveraineté divine), peut-être son discours mérite-t-il l'attention non simplement par son rejet des principes de la démocratie telle que nous la connaissons en Occident, mais aussi par l'aspiration qu'il révèle à trouver les voies d'un modèle islamique pluraliste et éloignée de modèles autoritaires – l'avenir nous dira s'il s'agit ou non d'une utopie, mais il faut analyser l'ensemble du discours, et pas simplement le rejet des croyances politiques dominantes en Occident. Cf. Kurshid Ahmad, « Islam and Democracy : Some Conceptual and Contemporary Dimensions », in *Muslim World* (Hartford), 90/1-2, printemps 2000, pp. 1-21. En dépit de leur opposition originelle de principe à la démocratie, plusieurs courants islamistes ont été amenés dans la pratique à s'en réclamer pour essayer d'assurer leur propre liberté d'expression face à des régimes répressifs, et il n'est pas certain que cela reste toujours une attitude purement tactique. Pour une brève et éclairante analyse d'ensemble, cf. John Esposito, « Islam and the State in Modern Islamic Political Thought », in Jacob Neusner (dir.), *Religion and the Political Order : Politics in Classical and Contemporary Christianity, Islam, and Judaism*, Atlanta (Georgia), Scholars Press, 1996, pp. 237-255.

religieuses et culturelles – ils sont tellement convaincus que l'avenir leur appartient que cela les incite à une forme de respect et de tolérance. Depuis quelque temps, en dépit de la méfiance traditionnelle de l'islamisme turc pour le rapprochement avec l'Union européenne – longtemps perçue comme une façon de se détourner du monde islamique –, certains militants musulmans commencent à se montrer favorables à une participation de la Turquie à l'UE, espérant bien sûr que cela entraînera une plus forte démocratisation du pays. Ce n'est pas un développement négligeable. Des personnes familières avec la situation indonésienne disent y constater l'existence de courants analogues. Bien entendu, c'est une face de la réalité, il y en a d'autres, mais nous assisterons à plusieurs développements de ce genre au cours des vingt-cinq années à venir dans différents pays, même s'il est évidemment trop tôt pour savoir si cela entraînera des conséquences politiques profondes.

Il continuera d'y avoir des actes de violence commis par de petits groupes religieux. Dans la plupart des cas, il est cependant peu vraisemblable qu'ils réussissent à avoir un impact stratégique.

Un autre aspect, malheureusement, sera la poursuite d'actions violentes de la part de petits groupes religieux militants se référant aux croyances les plus variées – qu'il s'agisse de mouvements indépendants ou, au contraire, sur les marges radicales de grandes traditions religieuses. On sait que le nombre de groupes terroristes à motivation religieuse s'est multiplié au cours des années 1980 et 1990, alors qu'il en existait fort peu dans les décennies immédiatement précédentes, au point que certains experts n'écartent pas de ce fait la possibilité d'actes de violence « plus nombreux et plus intenses »[53].

Les prédictions dans ce domaine sont hasardeuses – et aux acteurs prévisibles, déjà identifiés, peuvent s'en ajouter d'autres, dont nous ignorons peut-être jusqu'à l'existence : il y a moins de dix ans, qui aurait pensé à un groupe comme Aum Shinrikyo ? La violence à motivation religieuse n'est cependant pas nouvelle. Elle nous frappe avant tout parce que nous ne l'avions pas attendue, mais aussi parce que, comme tout acte de type terroriste, elle vise à produire des actions spectaculaires, et peut-être plus encore, d'ailleurs, que les actions terroristes séculières : Mark Juergensmeyer fait remarquer que, dans bien des cas, il ne faut pas

[53] Bruce Hoffman, *La Mécanique terroriste*, Paris, Calmann-Lévy, 1999, chap. 4.

l'interpréter en terme de tactique visant à atteindre des objectifs terrestres et immédiats, mais plutôt d'actions dramatiques qui veulent frapper les esprits par leur portée symbolique[54].

Je ne doute pas, hélas, que des actes de ce genre continueront de se produire au cours des vingt-cinq prochaines années. Je pense aussi que les acteurs de cette violence à fondement idéologique religieux apparaîtront au sein de différentes traditions. Les craintes liées au contexte de mondialisation, aux mutations technologiques et au sentiment de perte des repères traditionnels qui vont les accompagner, seront propices à susciter dans certains esprits la tentation du recours à des solutions extrêmes, sur des bases aussi bien religieuses (ou quasi-religieuses) que séculières.

*****

A l'aube du XXIe siècle – pour revenir aux considérations exprimées au début de ce texte –, peu d'analystes prendraient le risque de prédire la disparition de la religion : sciences et techniques ont connu des avancées considérables, mais elles n'ont certainement pas apporté la réponse à toutes les questions traditionnelles de l'humanité sur le sens et la précarité de l'existence, et probablement en ont-elles suscité de nouvelles[55]. Mais la recherche de réponses va de moins en moins s'effectuer dans un cadre unique : les itinérances religieuses tendront à devenir plus individualisées, en Occident en tout cas, et le « bricolage religieux » personnel sera de plus en plus répandu, ce qui n'est pas sans conséquences sociales – « des fragments religieux ne constituent pas une communauté morale »[56]. La cohésion de nos sociétés autour de valeurs communes et largement acceptées, au-delà du simple désir de bien-être et de prospérité ou d'un vague humanisme, pourrait devenir une question cruciale.

Cela dit, de grands groupes religieux continuent d'exercer une influence qui, décroissante peut-être dans la plupart des pays occidentaux pour l'instant, joue toujours un rôle plus ou moins important dans d'autres

---

[54] Il utilise à propos du terrorisme religieux l'expression de *performance violence* (Mark Juergensmeyer, *Terror in the Mind of God : The Global Rise of Religious Violence*, Berkeley, University of California Press, 2000, pp. 122-126).

[55] Robert Wuthnow, *Rediscovering the Sacred : Perspectives on Religion in Contemporary Society*, Grand Rapids (Michigan), William B. Eerdmans, 1992, p. 101.

[56] Christie Davies, « Religion and the Twenty-First Century in the West : Existing Trends and New Directions », in Irena Borowik et Przemysław Jabłoński (dir.), *The Future of Religion : East and West*, Cracovie, Nomos, 1995, pp. 34-40 (p. 40).

contextes. De plus, l'influence des religions ne se mesure pas seulement à l'impact direct qu'elles peuvent avoir sur des processus politiques, économiques et sociaux : une religion est une manière de penser, d'aborder l'existence quotidienne, de se comporter dans la société. La diffusion ou le recul d'une religion sur un territoire ne restent donc pas sans conséquences à long terme. Or, le XXIe siècle continuera de voir des modifications de la carte religieuse du globe, pas seulement par suite de conversions, mais aussi en raison des facilités de communication et des migrations. Au cours des dernières décennies, par exemple, la mission de groupes protestants (surtout nord-américains) en Amérique latine a entraîné la conversion d'un pourcentage non négligeable de la population dans certains pays ; dans un second temps se sont également développés des groupes religieux autochtones d'inspiration pentecôtiste. Cela ne transforme pas seulement la carte religieuse de certains pays, mais peut avoir des conséquences politiques, économiques, stratégiques, même si elles ne se manifestent que dans la longue durée.

Les religions continueront en l'an 2025 d'affecter à certains égards la sécurité du globe, pour le meilleur ou pour le pire. Mais il ne faut pas non plus exagérer leurs possibilités d'influence, comme nous l'avons vu, d'autant plus que les croyances traditionnelles vont devoir faire face à de multiples défis, à commencer par l'accélération constante des mutations technologiques, mais aussi des problèmes de crédibilité et des tensions internes probablement toujours plus vives entre orientations divergentes au sein d'une même religion. Quel que soit leur rôle dans le monde, les religions ne pourront ignorer qu'elles vivent dans un monde marqué par la modernité et la sécularisation, et ces faits leur imposeront un cadre et des limites : les croyants ne peuvent plus entièrement croire de la même manière. Pourtant, si une durée de 25 ans représente un segment considérable pour une prospective stratégique, l'échelle de temps sur laquelle avancent les religions est beaucoup plus longue, car des mentalités ne se transforment pas du jour au lendemain, des appartenances séculaires et inscrites par de multiples signes dans notre environnement ne disparaissent pas en l'espace d'une génération. Les données stratégiques se modifieront, la politique de sécurité devra s'adapter à un environnement changeant, les conditions dans lesquelles agiront les religions se transformeront plus ou moins profondément, mais il est peu probable qu'elles présenteront un visage radicalement différent dans vingt-cinq ans seulement.

ASPECTE INSTITUȚIONALE
ALE CORELAȚIEI RELIGIE – SECURITATE
ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ

Cdor. prof. univ. dr. Florian RÂPAN

Problematica instituțională a corelației religie – securitate în Uniunea Europeană, dar şi în context național, are ca repere importante prevederile documentelor fundamentale: constituția, legile şi alte decizii ale instituțiilor europene sau naționale.

Aspecte instituționale ale corelației religie - securitate în context european

În timp ce, din punct de vedere al securității europene, ca domeniu general, aspectul instituțional este destul de clar, chiar dacă este în permanentă evoluție, din punct de vedere al religiei, la nivel european lucrurile stau mai puțin clar, accentul fiind pus, până acum, mai mult la nivel național.

La fel stau lucrurile în ceea ce priveşte influența securității asupra religiei, comparativ cu influența religiei asupra securității, ambele sub aspect instituțional.

În continuare vom detalia argumentele care stau la baza concluziilor de mai sus.

În context european, religia şi securitatea se regăsesc ca domenii de interes, sub forma preocupării Uniunii Europene de a se construi ca o zonă de libertate, securitate şi justiție. Astfel, libertatea religiei este un drept fundamental al tuturor cetățenilor europeni, iar alături de celelalte drepturi şi libertăți fundamentale se asigură prin politica de securitate şi apărare comună europeană, iar securitatea europeană se adresează în special

individului, şi în acelaşi timp are ca argument drepturile şi libertățile fundamentale ale individului.

Unul dintre obiectivele fundamentale ale UE, aşa cum sunt prevăzute prin tratatul constituțional, este acela de a oferi cetățenilor săi o zonă de libertate, securitate şi justiție fără granițe interne. Proiectul final al tratatului constituțional (oficial Tratat de instituire a unei Constituții pentru Europa) pentru Uniunea Europeană, publicat în Praesidiumul Convenției pentru Viitorul Europei, prevede posibilitatea dezvoltării apărării europene şi introduce o clauză de solidaritate a Uniunii Europene în fața unui atac extern.

Considerată a fi o construcție *sui generis*, situându-se între federație şi confederație, Uniunea Europeană (UE) este o entitate politică, socială şi economică, compusă din 25 de țări.

Unicitatea construcției europene se reflectă în primul rând în arhitectura instituțională, statele membre acceptând să delege o parte din puterile lor suverane unor instituții comune, al căror scop este să asigure o participare democratică la luarea deciziilor.

Funcționarea Uniunii se bazează pe cinci instituții: Comisia Europeană, Parlamentul European, Consiliul de Miniştri, Curtea de Justiție a Comunităților Europene (prescurtat CJCE) şi Curtea de Conturi.

Tratatul constituțional consacra formal funcționarea Consiliului European ca instituție de sine stătătoare.

Pe lângă instituții, Uniunea Europeană include o serie de organisme specializate: Mediatorul European şi instituțiile financiare (Banca Centrală Europeană şi Banca Europeană de Investiții cu Fondul European de Investiții); organisme cu rol consultativ (Comitetul Regiunilor şi Comitetul Economic şi Social); organisme inter-instituționale (Oficiul de Publicații Oficiale al Comunităților Europene şi Oficiul de Selecție a Personalului Comunităților Europene).

În cadrul Uniunii Europene mai funcționează 17 agenții comunitare specializate care funcționează în cadrul domeniului comunitar (primul pilon al Tratatului CE), ISIS (Institutul European pentru Studii de Securitate) şi Centrul European pentru Observații din Satelit, ambele funcționale în cadrul Politicii Externe şi de Securitate Comună (al doilea pilon) precum şi Europol şi Eurojust în cadrul Cooperării Polițieneşti şi Judiciare în Materie Penală (al treilea pilon).

Document fundamental al Uniunii Europene, Tratatul Uniunii Europene include cele patru libertăți economice (libera circulație a bunurilor, serviciilor, oamenilor şi capitalului), condamnă toate discriminările pe criterii de naționalitate, sex, rasă, religie, dizabilități, vârstă sau orientare sexuală şi dă drept de rezidență în întreaga uniune cetățenilor săi.

Fiind fondată pe principiul "libertății, democrației, respectului pentru drepturile şi libertățile umane fundamentale şi respectul legii, care sunt comune statelor membre", în Tratatul de constituire Uniunea Europeană îşi stabileşte ca obligație fundamentală să respecte "drepturile fundamentale, aşa cum sunt garantate prin Convenția europeană pentru protecția drepturilor omului şi libertăților fundamentale, semnată la Roma pe 4 noiembrie 1950 şi aşa cum rezultă din tradițiile constituționale comune ale statelor membre, ca principiu de drept al Comunității".

Nevoia de a crea o zonă europeană de libertate, securitate şi justiție, caracterizată prin asigurarea libertății de mişcare a persoanelor, a apărut ca o consecință logică desființării granițelor interne ale Uniunii Europene, iar măsurile de realizare practică au evidențiat nevoia de a se întări drepturile fundamentale ale cetățenilor uniunii.

Din altă perspectivă, protecția drepturilor fundamentale şi crearea unei zone europene de libertate, securitate şi justiție sunt intrinsec legate, fiind două fațete ale aceleiaşi problematici şi, în acelaşi timp, două obiective cheie ale integrării europene.

Carta Drepturilor Fundamentale, unul dintre mijloacele create în scopul realizării acestui obiectiv, adună într-un singur text toate drepturile personale, civice, politice, economice şi sociale de care se bucură cetățenii şi rezidenții uniunii, în scopul de a întări protecția drepturilor fundamentale în lumina schimbărilor din societate, progresului social şi dezvoltării ştiințifice şi tehnologice. Compusă din 6 secțiuni (demnitatea, libertățile, egalitatea, solidaritatea, drepturile cetățeneşti şi justiția), Carta drepturilor fundamentale ale Uniunii Europene diferă de Convenția europeană a drepturilor omului în ceea ce priveşte domeniul: Convenția se referea numai la drepturile civile şi politice, în timp ce Carta conține elemente suplimentare precum dreptul la o bună administrație, drepturi sociale ale muncitorilor, protecția datelor personale şi bio-etica. Carta, de asemenea, extinde prevederile Convenției în ceea ce priveşte dreptul de acces la lege „ right of access to the law".

Principiul nediscriminării este considerat a fi principiul fundamental al uniunii, instituțiile Uniunii Europene având posibilitatea să ia măsuri împotriva discriminării pe criterii de sex, origine etnică sau de rasă, religie sau credință, dizabilități, vârstă sau orientare sexuală.

După ce timp de decenii politica de securitate şi în special cea de apărare nu a fost considerată parte a mandatului comunităților europene, odată cu Tratatul de la Maastricht, din 1991, Uniunea Europeană şi-a furnizat şi o politică externă şi de securitate comună *common foreign and security policy (CFSP),* care, în principiu, includea şi eventualitatea realizării apărării comune.

Politica de Securitate şi Apărare Europeană *European Security and Defence Policy (ESDP)* a fost inclusă ca parte a CFSP prin unele schimbări instituționale la nivelul Uniunii Europene: nominalizarea lui Javier Solana la postul de înalt reprezentant pentru CFSP şi secretar general al Consiliului Europei; crearea Comitetului Politic şi de Securitate *Political and Security Committee (PSC)*; crearea Comitetului Militar European *EU Military Committee (EUMC)*; crearea Statului Major Militar European *EU Military Staff (EUMS)*; organizarea de sesiuni periodice ale Consiliului general *General Affairs Council*, cu participarea miniştrilor apărării; includerea funcțiilor WEU necesare Uniunii Europene în ceea ce priveşte sarcinile Petersberg.

Comitetul Politic şi de Securitate *PSC*[1] este însărcinat cu urmărirea situației internaționale în zonele cuprinse în politica externă şi de securitate comună, precum şi cu definirea politicilor şi monitorizarea implementării, în timp ce Comitetul Militar European *EUMC*[2] este organismul militar cel mai înalt din cadrul Consiliului şi este compus din Şefii Apărării *Chiefs of Defence (CHODs)* şi din reprezentanții militari *military representatives (Milreps)* la Bruxelles. În situațiile de management al crizelor, la cererea PSC, EUMC face apel la Statul Major Militar *European Union Military Staff (EUMS)* pentru a dezvolta şi a prezenta opțiunile militare strategice. Statul Major Militar EUMS[3] asigură expertiză şi sprijin pentru ESDP, inclusiv conducerea operațiunilor militare ale Uniunii Europene de management al crizelor.

---

[1] http://ue.eu.int/pesc/military/en/L27-1en.pdf
[2] http://ue.eu.int/pesc/military/en/L27-4en.pdf
[3] http://ue.eu.int/pesc/military/en/L27-7en.pdf

Alte structuri care joacă diverse roluri în ESDP sunt: Comitetul pentru Aspecte Civile în Managementul Crizelor, un organism consultativ format din oficiali de la diferite ministere din cadrul Uniunii; Centrul de Situații *Situation Centre (SITCEN)* a cărui sarcină este de a monitoriza situațiile cu potențial de criză şi de a le raporta Consiliului.

Scopul tuturor acestor instituții este de a pune la dispoziția Uniunii forțele capabile să îndeplinească toate misiunile Petersberg (sarcini umanitare şi de salvare, sarcini de menținere a păcii, şi sarcini ale forțelor luptătoare în managementul crizelor inclusiv cele de menținere a păcii) sub referirea „întreaga gamă de sarcini pentru prevenirea conflictelor şi managementul crizelor”, inclusiv cele mai solicitante, în operații până la nivel corp de armată, (50.000 – 60.000 oameni) sub forma unei Forțe de Reacție Rapidă.

Pe timpul războiului rece, din cauza amenințării din Est, securitatea Europei a rămas un monopol al NATO, în timp ce uniunea statelor din vestul Europei *Western European Union* constituia un forum european pentru discutarea problemelor de securitate, semnificația ei militară şi politică fiind marginală.

După evenimentele din 11 septembrie, Consiliul Europei a fixat lupta împotriva terorismului, ca obiectiv prioritar al Uniunii Europene, iar ESDP nu putea lipsi din acest nou context strategic. Creşterea implicării în lupta împotriva terorismului printr-o abordare coordonată şi interdisciplinară a fost momentul în care politica externă şi de securitate a Uniunii Europene (CFSP) a cunoscut o dezvoltare rapidă, prin operaționalizarea ESDP.

Conceptul strategic al Uniunii Europene se bazează pe trei piloni: extinderea zonei de securitate în toată Europa; stabilirea unui multi-lateralism efectiv pe baza ONU, în acelaşi timp cu reafirmarea nevoii de a fi implicați într-o manieră preventivă şi de a acționa atunci când legile sunt încălcate; reacția la amenințarea globală a terorismului şi la răspândirea armelor de distrugere în masă. Lupta împotriva acestor amenințări nu poate fi realizată numai prin forță militară, ci printr-o abordare mai largă, combinând şi politicul şi economicul. În lumina schimbărilor survenite în ultimii ani, ESDP şi-a schimbat dimensiunea, de la cea a unui instrument de management al crizelor în Balcani la cea a unui aparat necesar lărgirii rolului Europei în lume.

Aspecte instituționale ale corelației religie – securitate în România

Aspectele instituționale cele mai importante ale corelației religie – securitate în România se regăsesc în documentele instituționale care reglementează domeniul religiei şi securității, atât pe fiecare în parte, cât şi pe ambele în aceeaşi măsură. Şi contextul instituțional național păstrează caracteristicile numărului destul de redus al aspectelor instituționale comune celor două domenii.

Lege fundamentală a țării, Constituția României consacră supremația valorilor demnității umane, a drepturilor şi libertăților cetățenilor şi garantează interpretarea şi aplicarea dispozițiilor constituționale, care fac referire la acestea, în concordanță cu Declarația Universală a Drepturilor Omului, cu pactele şi cu celelalte tratate la care România este parte, stabilind ca principiu al comuniunii şi al nediscriminării că "România este patria comună şi indivizibilă a tuturor cetățenilor săi, fără deosebire de (…) de religie, (…)".

Făcând referire directă la dreptul fundamental la libertatea religiei şi conştiinței, Constituția României conține prevederi exprese privind neîngrădirea sub nici o formă a libertății credințelor religioase, precum şi pe cea că „Nimeni nu poate fi constrâns să adopte o opinie ori să adere la o credință religioasă, contrare convingerilor sale", împreună cu garantarea libertății de conştiință.

Reflectând comunitatea de idealuri a cetățenilor români, Constituția consacră libertatea cultelor religioase şi, în acelaşi timp, interzice „orice forme, mijloace, acte sau acțiuni de învrăjbire religioasă".

Reflectând relațiile statului cu comunitățile religioase (biserici, culte, asociații), Constituția consacră autonomia acestora în condițiile asigurării sprijinului oferit de stat prin înlesnirea asistenței religioase în diferitele instituții ale acestuia (armată, spitale, penitenciare, aziluri, orfelinate) precum şi prin asigurarea libertății învățământului religios.

Plecând de la definiția dată securității de proiectul Legii securității naționale, şi anume " totalitatea politicilor formulate şi procesul de aplicare a acestora în scopul menținerii integrității statului, a protecției populației, a drepturilor cetățenilor, a mediului înconjurător şi a asigurării stării de legalitate şi stabilitate prin utilizarea instrumentelor politice, economice, diplomatice cât şi militare", unul dintre aspectele care demonstrează legătura instituțională religie – securitate în contextul țării noastre, şi modul în care este văzută influența religiei asupra securității,

este prevederea legală conform căreia constituie riscuri şi amenințări la adresa securității naționale "suprimarea drepturilor şi libertăților fundamentale ale cetățeanului şi restrângerea exercițiului acestor drepturi în afara normelor constituționale şi a celorlalte legi" precum şi "constituirea de organizații şi susținerea acestora, care desfăşoară acțiuni şi manifestări împotriva minorităților (…) şi religioase sau care militează în favoarea acțiunilor rasiste, xenofobe, antisemite şi anarhice (…).

Aceeaşi lege stipulează instituțiile şi autoritățile competente, învestite în acest scop, în realizarea şi asigurarea securității statului român, deci şi a combaterii riscurilor şi amenințărilor de mai sus: serviciile de informații şi protecție şi structurile specializate ale Ministerului Administrației şi Internelor, Ministerului Justiției şi Parchetului General.

În acelaşi timp, legea stabileşte răspunderea pentru organizarea, coordonarea şi planificarea strategică în „domeniul securității naționale, în conformitate cu normele constituționale, strategiile şi politicile de securitate şi cu dispozițiile legilor care reglementează în acest domeniu" în sarcina Preşedintelui țării şi Primului Ministru, cu consultarea Parlamentului în „probleme stabilite prin lege specială, potrivit prerogativelor constituționale şi competențelor conferite de lege, prin Consiliul Suprem de Apărare a Țării şi Comunitatea Națională de Informații".

Un alt exemplu instituțional al corelației religie – securitate în România este proiectul Legii privind libertatea religioasă şi regimul general al cultelor. În ceea ce priveşte corelația religie – securitate, legea preia principalele prevederi constituționale care se referă la domeniul în cauză şi adaugă precizări suplimentare. Astfel, este legiferat dreptul de a dobândi şi a exercita drepturile recunoscute prin lege, precum şi dreptul de a nu putea fi urmărit sau pus într-o situație de inferioritate pentru credința sau apartenența la o grupare, asociație religioasă sau cult ori pentru exercitarea, în condițiile prevăzute de lege, a libertății religioase. Abordând domeniul libertății religioase, legea include aici libertatea cetățenilor români de a-şi manifesta credința religioasă în mod individual sau în colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici şi îndeplinirea ritualurilor, precum şi libertatea de a-şi schimba credința religioasă.

Privind libertatea religioasă din perspectiva atingerii cu celelalte domenii ale vieții sociale, legea întăreşte valoarea acesteia şi stabileşte

criteriile legale în relație cu care totuşi aceasta poate fi restrânsă: siguranța publică, protecția ordinii, a sănătății sau a moralei publice ori pentru protejarea drepturilor şi libertăților fundamentale ale omului. De asemenea, legea obligă comunitățile religioase la respectarea Constituției şi legilor țării şi la respectarea siguranței naționale, ordinii, sănătății şi moralei publice, precum şi a drepturilor şi libertăților fundamentale ale omului.

Aspectul relației stat – culte religioase este tratat de lege plecând de la recunoaşterea rolului important al Bisericii Ortodoxe Române şi al celorlalte biserici şi culte recunoscute (Episcopia ortodoxă sârbă de Timişoara, Biserica Romano-catolică, Biserica română unită cu Roma, greco-catolică, Arhiepiscopia bisericii armene, Biserica creştină rusă de rit vechi din România, Biserica reformată din România, Biserica evanghelică c.a. din România, Biserica evanghelică luterană din România, Biserica unitariană din Transilvania, Uniunea bisericilor creştine baptiste din România, Biserica creştină după Evanghelie din România - Uniunea bisericilor creştine după Evanghelie din România, Biserica evanghelică română, Uniunea penticostală – Biserica lui Dumnezeu apostolică din România, Biserica creştină adventistă de ziua a şaptea din România, Federația comunităților evreieşti din România, Cultul musulman, Organizația religioasă martorii lui Iehova), în istoria naționala a României şi în viața societății româneşti.

Stabilindu-şi, prin lege, poziția neutră în relația cu credințele religioase şi ideologiile atee, statul legiferează egalitatea cultelor religioase în fața legii şi autorităților publice şi obligația de a nu promova şi de a nu favoriza acordarea de privilegii sau crearea de discriminări față de vreun cult precum şi interdicția privind împiedicarea sau tulburarea libertății de exercitare a vreunui cult recunoscut.

În încheiere, constatând viziunea total europeană a României în domeniul corelației religie – securitate, care transpare din argumentația prezentului articol, îmi exprim convingerea că, în calitate de membru al Uniunii Europene, România va participa activ şi eficient la strategia Uniunii Europene de edificare a unei politici de securitate comună.

BISERICA ORTODOXĂ ŞI UNIUNEA EUROPEANĂ

Preot prof. dr. Nicolae D. NECULA
Decanul Facultăţii de Teologie Ortodoxă „Patriarhul Justinian” Universitatea din Bucureşti

Cercetarea unei asemenea teme, ca şi organizarea unei sesiuni de comunicări ştiinţifice pe marginea ei, în cadrul proiectului ”Impactul Religiilor asupra securităţii în contextul extinderii Uniunii Europene” este foarte bine venită în acest moment în care, pentru ţara noastră, intrarea în Uniunea Europeană este pe cale de a deveni realitate. Aprobarea din 26 septembrie 2006 a Consiliului Europei, privitoare la înfăptuirea acestui deziderat, este un imbold pe acest drum deschis României spre integrarea deplină la 1 ianuarie 2007.

Pe de altă parte, intrarea în Uniunea Europeană, a stârnit un val de întrebări şi nedumeriri, de temeri care exprimă nesiguranţă pentru o bună parte a celor care fac parte din Biserica Ortodoxă Română. Toate aceste frământări pornesc de la faptul că în textul propus al actualei Constituţii a Uniunii Europene nu se aminteşte nimic de aspectul religios al acestei uniuni de state şi mai ales de tradiţia şi valorile creştine pe care s-a construit Europa. Sunt o serie de întrebări fireşti care rezultă din această perspectivă laicizată, secularizată, promovată făţiş: vom putea să rămânem creştini şi ortodocşi sub această presiune a secularizării, nepăsării şi ateismului care vrea să ne înglobeze pe toţi, ne vom putea îndeplini îndatoririle noastre creştineşti, duhovniceşti, legate de cult, se va mai preda religia în şcoală etc.

Toate aceste temeri trebuie înlăturate, deoarece Uniunea Europeană nu este un sistem care nivelează şi uniformizează, care îşi propune să anuleze trăsăturile etnice, naţionale, religioase şi istorice ale ţărilor membre, ci unul care promovează un proces de dezvoltare ce postulează

principiul unității în diversitate realizând unul din cele mai democratice sisteme posibile.

Chiar dacă Uniunea Europenă este un sistem în care aspectul economic primează, acesta s-a angajat în respectarea drepturilor omului, a constituțiilor şi legislațiilor în vigoare ale statelor membre.

Cât priveşte problemele religioase, acestea cu siguranță nu vor avea de suferit, iar libertatea de conştiință şi cea de manifestare sunt garantate în viitoarea Constituție Europeană. De aceea, Biserica şi credincioşii ei, cler şi popor nu au de ce se teme de intrarea noastră în Uniunea Europeană. Dimpotrivă, intrarea țării noastre şi a Bulgariei în Uniunea Europeană înseamnă adăugarea la componenta ortodoxă, alcătuită până aici doar din Biserica Greciei şi a Ciprului, a încă două Biserici Ortodoxe puternice şi bine organizate. Prezența țării noastre şi implicit a Bisericii Ortodoxe Române în Uniunea Europeană aduce un aport semnificativ în promovarea valorilor ortodoxiei, în general, şi a celei româneşti, în special, în spațiul european. Biserica Ortodoxă Română, prin diaspora românească, are deja o vizibilitate şi o imagine frumoasă în Uniunea Europeană.

Pentru Uniunea Europeană prezența Bisericii Ortodoxe este benefică, deoarece ea este un factor de stabilitate şi aduce un plus de încredere şi coeziune, ea fiind şi o punte de legătură şi dialog între lumea occidentală şi cea orientală (prefigurându-se pe viitor intrarea Turciei în Uniunea Europeană).

Să nu uităm că în România, Biserica ocupă în continuare locul întâi în ceea ce priveşte credibilitatea ei ca instituție. Faptul acesta constituie un important suport pentru promovarea dialogului şi colaborării cu Biserica Ortodoxă în toate problemele ce privesc viața credincioşilor ei care sunt în acelaşi timp din ianuarie 2007 şi cetățeni ai Uniunii Europene. Această politică a dialogului şi a implicării Bisericii Ortodoxe în luarea deciziilor va aduce, în primul rând, un plus de legitimitate şi stabilitate pentru Uniune. În al doilea rând, comunitățile ortodoxe române din diaspora sunt apreciate de autoritățile unor state membre ale Uniunii Europene pentru seriozitatea, coeziunea şi stabilitatea lor, recunoscându-li-se un statut legal egal cu al cultelor şi religiilor oficiale din țările respective. De aceea, Biserica trebuie să se bucure de această apreciere fiind sigură că activitatea ei se va desfăşura în bune condiții şi va constitui un factor de stabilitate şi securitate pentru noua ordine europeană. Prin învățătura şi sistemul moral pe care îl propovăduieşte şi, mai ales, prin viața exemplară a majorității

credincioşilor ei Biserica contribuie substanțial la echilibrul şi revigorarea vieții morale, care este baza unui sistem just şi echitabil spre care tinde democrația europeană.

Studiile realizate până acum în acest domeniu ne arată ponderea şi necesitatea implicării Bisericii în viața comunității europene. Această provocare pune pentru Biserică doar o singură problemă, aceea a formării clerului competent pentru a face față tuturor schimbărilor şi situațiilor noi în care vor activa în cadrul Uniunii Europene. De valoarea slujitorilor ei şi de eficiența activității lor va depinde viitorul Bisericii în această nouă conjunctură europeană.

Prezența Bisericii în viața publică nu poate fi decât de bun augur, iar zestrea ei spirituală şi culturală aduce în acelaşi timp, o contribuție substanțială pentru formarea omului de omenie cu adevărat înnoit duhovniceşte şi cetățean european onest. Omul contemporan, prin progresul economic şi material caută bunăstarea materială însă el are nevoie de progres spiritual şi moral pentru a nu cădea pradă patimilor iraționale. Înstrăinarea de Dumnezeu, secularizarea şi pierderea reperelor morale, gândirea şi acțiunea autonomă, individualismul iresponsabil nu pot duce decât la sărăcie sufletească, izolare şi tensiune socială pe care doar valorile spirituale şi punerea lor în practică o poate contracara.

Proiectul la care ne-am angajat împreună cu Universitatea Națională de Apărare „Carol I” din Bucureşti, Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității „Valahia” din Târgovişte, Observatorul Religiilor din Elveția, de la Universitate din Lausanne şi JFM Recherches et Analyses de la Universitatea din Fribourg sperăm să ne deschidă noi căi şi perspective în cercetarea temei propuse, prin acesta promovându-se şi o colaborare instituțională rodnică şi benefică.

Țin să mulțumesc în mod deosebit tuturor partenerilor noştri pentru aprecierea pe care o arată față de Biserica noastră şi pentru colaborarea care a început şi care se întrevede deosebit de fructuoasă.

RECONSIDERAREA PARADIGMEI SECURITĂȚII ÎN CONTEXTUL EXTINDERII UNIUNII EUROPENE

C.S. I dr. Constantin MOŞTOFLEI
Centrul de Studii Strategice de Apărare şi Securitate din Universitatea Națională de Apărare „Carol I”

Argument şi precizări metodologice

„Limbajul precis este primul instrument ştiințific”. Analiştii politici, dar nu numai ei, au constatat că, în ultimul timp, limbajul inadecvat reprezintă o barieră cât se poate de serioasă în continuarea activității lor ştiințifice. Se vorbeşte chiar de o anumită disciplină a muncii, din partea tuturor celor implicați în elaborarea studiilor şi cercetărilor, pentru că aceasta a fost afectată de o tot mai mare imprecizie care s-a furişat pe nesimțite, ba chiar de incoerență în ceea ce priveşte folosirea unui limbaj adecvat[1].

În activitatea de cercetare ştiințifică se operează cu termeni, concepte şi paradigme. Semnificația acestora, corespunzătoare vocabularului românesc actual, este „oficializată” în *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX),* elaborat de Academia Română prin Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”[2]. În demersul nostru am observat că, datorită cerinței de maximă generalitate impusă definițiilor, cele oferite în DEX

[1] Apud, Frank J. Sorauf, *Cuvânt înainte* la Jack C. Plano, Robert E. Riggs, Helenan S. Robin, *Dicționar de analiză politică*, Editura ECCE HOMO, Bucureşti, 1993.

[2] Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *DEX Dicționarul explicativ al limbii române*, Ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1998.

pentru *termen*[3], *concept*[4] şi *paradigmă*[5] pot duce la anumite limitări sau chiar confuzii.

În literatura de specialitate, atunci când se abordează aspecte ce privesc semnificațiile conținutului acestora, se apelează la nuanțări, la dezvoltări în care se insistă pe anumite elemente specifice, după cum rezultă şi în cele prezentate în continuare.

Astfel, **termenul** reprezintă ansamblul compus dintr-un *nume* (forma lingvistică) şi o *noțiune* (forma logică), şi este punctul final al analizei logice, adică elementul ultim în care poate fi descompusă o propoziție simplă.

Conceptele sunt considerate drept pietrele de temelie ale oricărei ştiințe sau discipline. Soliditatea unei discipline depinde, în mare măsură, de caracterul adecvat al conceptelor sale în promovarea înțelegerii şi în facilitarea unei comunicări care are sens. Procesul elaborării conceptelor impune efectuarea unei investigații care este urmată de crearea unei scheme conceptuale sau a unui cadru conceptual, capabil să faciliteze un studiu şi o analiză sistematică. Elaborarea unor concepte mai complexe se poate face apelându-se la „definiții operaționale”. Acestea se deduc prin descrierea uniformă şi precisă a unor legături complexe, adesea din însuşiri observabile, şi sunt folosite pentru a delimita aplicabilitatea conceptului la o anume problemă[6].

Conceptul de **paradigmă** a fost lansat în 1962 de Thomas Kuhn, în lucrarea sa *Social Theory and Social Structure*, tradusă şi tipărită şi în România[7]. El considera că paradigma desemnează: a) elementele esențiale ale unui sistem de cunoştințe; o realizare ştiințifică, universal recunoscută la un moment dat, conținând legi, teorii, aplicații ale teoriilor, preferințe instrumentale, ipoteze, presupoziții filozofice şi metodologice; acest ansamblu teoretic constituie o sursă comună şi acceptată de probleme, procedee de cercetare şi de rezolvare, precum şi criterii de evaluare a soluțiilor; b) model, prototip, structură tip, arhetip; c) model filozofic sau

---

[3] TERMEN, … 8. S.m. Fiecare dintre cuvintele sau grupurile de cuvinte care au o accepție specifică unui anumit domeniu de activitate, *DEX*, *Op. cit.* p. 1086.

[4] CONCEPT, 1. Idee generală care reflectă just realitatea; noțiune, *DEX, Op. cit.* p.206.

[5] PARADIGMĂ, … 2. (Înv.) Exemplu, model; pildă; învățătură, *DEX, Op. cit.* p.748.

[6] Apud, Jack C. Plano, Robert E. Riggs, Helenan S. Robin, *Dicționar de analiză politică*, Editura ECCE HOMO, Bucureşti, 1993, p.40.

[7] Thomas Kuhn, *Structura revoluțiilor ştiințifice*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976.

ştiințific, care orientează gândirea în direcții predeterminate, uneori inadecvate. Conceptul de paradigmă este definit şi ca o realizare ştiințifică excepțională, care influențează un anumit timp creația ştiințifică[8] ori se consideră că dintre multiplele sensuri conferite conceptului s-a impus şi este utilizabil, cu deosebire, cel vizând desemnarea unei „totalități de opțiuni (explicite sau nu), a unei rețele de opțiuni conceptuale, teoretice, instrumentale şi metodologice adoptate de către o comunitate ştiințifică”[9].

Ceea ce ne-a atras atenția nu este numai conținutul propriu-zis al conceptelor, ci şi modul prin care se încearcă impunerea lor, inclusiv a „paradigmelor” în comunitatea ştiințifică. Practica, tot mai des întâlnită în literatura noastră de specialitate, de a apela la „definiții operaționale”, prezentate în glosare ce însoțesc diverse lucrări, ba chiar incluse în texte de lege ori documente oficiale, demonstrează, de fapt, existența unei confuzii conceptuale şi impune o mai atentă studiere şi monitorizare din partea comunității ştiințifice.

Ne-am propus, în demersul nostru, abordarea separată a conceptelor, dar şi în cadrul unei scheme conceptuale. Abordarea conceptuală serveşte la ghidarea cercetării, precum şi la o anume organizare într-un spectru larg de fenomene, încadrându-le într-un set limitat de concepte[10]. Abordarea conceptelor, în cazul nostru, de securitate şi indirect de religie, precum şi a celor asociate acestora, are în vedere că procesul propriu-zis poate prescrie anumite metode de investigație ştiințifică, se poate concentra pe anumite căi de evaluare şi interpretare a datelor sau - în forma sa cea mai sofisticată - să prezinte un corpus teoretic despre legăturile ce se pot găsi în datele respective.

Metodologic, se apelează la o schemă conceptuală, înțeleasă ca un corpus de concepte înrudite, pentru a oferi un cadru analitic cercetării, pentru a avea o privire de ansamblu asupra materialului de cercetare.

Integrarea euroatlantică a impus inclusiv alinierea conceptuală, în special din punct de vedere al formei şi conținutului termenilor cu care operăm. Acest fapt a determinat, în mod obiectiv, din punctul nostru de vedere, operarea cu termeni care nu au denumiri echivalente sau care au chiar sensuri diferite în limbile naționale ale țărilor comunitare. Soluția la

---

8 Gheorghe Boldur-Lățescu, *Logica decizională şi conducerea sistemelor,* Editura Academiei Române, 1992, p.26.

9 Dumitru Iacob, *Competență şi schimbare – o perspectivă politico-militară şi educațională*, Editura Academiei de Înalte Studii Militare, Bucureşti, 1966, p.45.

10 Conf. Jack C.Plano, Robert E. Riggs, Helenan S. Robin, *Op.cit.*, p.3.

care s-a recurs a fost cea de acceptare a denumirii în limba engleză a termenului respectiv, cu o motivație logică: este singura soluție pentru a ne înțelege şi comunica între parteneri, acceasta având prioritate indiscutabilă pentru că are la bază una din limbile oficiale ale NATO (alături de limba franceză), dar acceptată, în mod tacit, ca fiind de referință.

Integrarea europeană, după 1 ianuarie 2007, ne va supune pe noi românii unei noi provocări: dacă lista cu limbile oficiale ale Uniunii Europene (20 în prezent, 21 prin includerea pe listă şi a limbii irlandeze, începând cu 1 ianuarie 2007)[11], va fi completată şi cu limbile română şi bulgară, vom considera limba engleză ca nemaiavând prioritate în derularea relațiilor comunitare? Soluția dată prin folosirea dicționarelor trilingve, în care alături de limba română, se prezintă termeni în alte două limbi de circulație internațională, va asigura problema comunicării ştiințifice?

Securitatea – conținut şi determinări

Repere teoretice

Securitatea este un termen, frecvent utilizat de către analişti, cercetători, oameni politici, jurişti etc., recunoscut şi definit de aceştia drept concept şi uneori ca paradigmă. Numele acestui termen, sub forma sa simplă, când constă dintr-un singur cuvânt, nu pune sau ar trebui să nu pună probleme deosebite. Atunci când se asociază cu alte cuvinte (ex. securitate națională, securitate internă, securitate internațională sau regională etc.) ori este prezentat în formulări corespunzătoare din anumite limbi străine (ex. *homeland security*) termenul devine complex şi creează dificultăți în perceperea conținutului său şi în înțelegerea conținutului său.

Conceptul de securitate, exprimat prin elementele sale componente, a cunoscut de-a lungul timpului modificări vizibile, exprimate, mai ales, prin atitudinea statelor față de condițiile considerate ca necesare pentru definirea şi realizarea conținutului său. Se poate afirma că, din punct de vedere conceptual, dar şi operațional, au existat şi vor exista diferențieri. Ne referim aici la modul cum era perceput conceptul de securitate în perioada Războiului Rece de statele occidentale ori de cele din Europa Centrală şi de Est, inclusiv din punctul de vedere al beneficiarilor acesteia – indivizii sau statele. A fost un concept foarte disputat, aşa cum se vede şi dintr-un studiu al ONU, din 1986, elaborat de un grup de experți, referitor

[11] http://ec.europa.eu/education/policies/lang/languages/index_en.html

la „Concepte de securitate”, din care a rezultat existența unei similitudini conceptuale limitate între aceştia[12].

După zeci de secole ale evoluției sociale, a devenit de domeniul evidenței că oamenii ființează în interiorul unui mediu specific lor, generat şi întreținut de ei, fiindu-le proprie ceea ce numim existența socială. Dacă nu există motive să ne îndoim că ne formăm şi acționăm în interiorul existenței sociale, nu ne putem îndoi de niciuna dintre interpretările ce s-au dat acestei existențe şi situației oamenilor în interiorul ei[13].

Ființăm, deci, într-un mediu social despre care avem reprezentări diferite şi vagi, corespunzătoare rolurilor ce ne revin: bio-procesori şi/sau interpretori[14], ori de simpli „cetățeni constituționali”[15].

Securitatea, în sensul abordărilor noastre, nu reprezintă decât o stare în care se găseşte cineva în raport cu alți subiecți din mediul înconjurător. Mai mult chiar, suntem de accord şi cu asertiunea[16] că “securitatea este doar forma sub care ne exprimăm temerile”.

Dicționarul explicativ al limbii române defineşte securitatea, la modul general, “faptul de a fi la adăpost de orice pericol; sentiment de încredere şi de linişte pe care îl dă cuiva absența oricărui pericol”[17].

Ce se observă din definiția prezentată? Că subiectul, dar şi obiectul acțiunilor presupuse de către demersurile întreprinse pentru atingerea unui anumit nivel al stării de securitate este **omul** sau **oamenii**. Securitatea se asociază, deci, fie cu un individ, fie cu o colectivitate, percepută ca o socioorganizare. Colectivitatea este determinată, la rândul ei, de o serie de caracteristici printre care cea mai importantă este apartenența la un teritoriu strict delimitat, desemnat de locuință, localitate, regiune națională (județ sau altă formă organizatorică din interiorul statului), țară, regiune interstatală (cu acoperire parțială ori totală a teritoriului țărilor de care

---

[12] *Concepts of Security*, Disarmament Study Series No.14, United Nations, New York, 1986 (Cf. Hakan Wiberg, *Probleme de securitate ale națiunilor mici* în *NATO: Ce este. Ce va fi * Noua Europă şi securitatea statelor mici*, R.A. Monitorul Oficial, Bucureşti, 1996, p.154 şi 172).
[13] Apud, Lucian Culda, *Orizonturi informaționale nesatisfăcătoare de gestionare a națiunilor*, în *Situația națiunilor. Surse de insecuritate*, Editura Licorna, Bucureşti, 1999, p.274.
[14] Vezi, Lucian Culda, *Devenirea oamenilor în procesualitatea socială*, Editura Licorna, Bucureşti, 1997.
[15] Apud, Mircea Chelaru, *O posibilă soluție …*, Editura Balek, Bucureşti, 1993, p. 101-102.
[16] Aparține gl. Mircea Chelaru, *Cuvânt de deschidere*, Seminarul cu tema *Reconstrucția securității şi încrederii în regiunea balcanică*, Mangalia, 11-12 iulie 2000.
[17] Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan”, *DEX Dicționarul explicativ al limbii române*, Ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1998, p.969.

aparțin), regiune subcontinentală ori continentală şi, în cele din urmă, de mapamond. În ultima perioadă de timp, se observă că se acordă o tot mai mare atenție apartenenței oamenilor la o anumită etnie ori religie şi, în funcție de relația acestora cu structura statală de care aparțin, se disting națiunile (ca majoritate) şi minoritățile entice, religioase etc.

Complexitatea conceptuală

Se au în vedere două aspecte conceptuale evidente: securitate **pentru cine** şi **contra ce?** Forma inițială a paradigmei securității accepta ideea că era vorba despre securitate pentru stat (în mod ambiguu denumită "securitate națională" contra amenințărilor la adresa sa, de a fi atacat sau subjugate prin mijloace violente, de către un inamic extern ("agresiune") sau un inamic intern ("subversiune")[18].

Realitatea ne oferă, din păcate, suficiente exemple de acțiuni necoerente: se fac referiri la o colectivitate care, fie nu are o recunoaştere oficială, fie nu are o reprezentare instituționalizată; se eludează faptul că lipseşte opțiunea unei părți; se abordează direct aspecte ale finalității integrării, chiar dacă intrarea în colectivitatea vizată este sub semnul întrebării.

Subiectul securității se individualizează pe niveluri[19], în funcție de unele criterii definite de gradul de închegare a colectivităților în structuri ce au drept referință organizarea statală şi interstatală, dar şi cea a spațiilor de interes[20].

Centrându-se pe structura de tip statal, căreia i se asociază şi caracteristica de național, se evidențiază două niveluri, corespunzător următoarelor tipuri de securitate: națională şi internațională.

Securitatea națională se referă, de fapt, la securitatea statului ce cuprinde în interiorul limitelor sale teritoriale atât națiunea majoritară, cât şi minoritățile naționale, de realizarea şi asigurarea lor fiind răspunzător statul respectiv.

Securitatea internațională se referă la grupuri de state aflate în relații de intercondiționare din perspectiva propriei lor securități. În funcție

[18] Vezi, pe larg, Hakan Wiberg, *Op.cit.*, pp.153-173.

[19] Barry Buzan a demonstrat importanța nivelurilor, reamintindu-ne că dilema securității merge în două direcții: securitatea națională poate atât să sprijine, cât şi să amemințe securitatea subnațională (de exemplu, cea de grup sau individuală), Cf. Hakan Wiberg, *Op. cit.* p. 154.

[20] Vezi, Alexandra Sarcinschi, *„Homeland Security" sau securitatea spațiului de interes*, în *Impact Strategic*, nr.3/2006.

de mărimea teritoriului ocupat de subiecții securității internaționale, aceasta mai poate fi delimitată sub următoarele denominații: *mondială (globală)*, *continentală*, *zonală*, *regională* şi *subregională*.

Având în vedere natura legăturilor dintre state (relații inexistente, diplomatice, de alianță, de asociere etc.), se poate vorbi despre o *securitate colectivă* - în cazul alianțelor politice, economice, militare etc. - sau despre *complexul de securitate* - acolo unde există un grup de state în care toți membrii grupului sunt puternic legați de ceilalți membri şi, în acelaşi timp, ca membri ai grupului sunt legați, dar slab, de statele din afara acestui grup. Se vorbeşte chiar despre un *complex de securitate european*, care a putut domina complexe de securitate regionale din alte părți ale lumii (colonialism) sau a fost influențat de complexul de securitate de supraputere[21].

Tot mai mult se impune ideea că securitatea individului sau a colectivității din care face parte poate fi amenințată şi fără a fi afectată major securitatea statului. De această dată subiectul securității este societatea, percepută tot pe niveluri, delimitate de gradul de integrare a indivizilor în socioorganizări cu caracteristici de identitate clar conturate. Este cazul socioorganizărilor existente în interiorul teritoriului statului (minorități naționale, grupuri etnice aparținând chiar națiunii titulare şi care conviețuiesc în aceleaşi spațiu cu minorități naționale, imigranți etc.), dar şi pe teritoriul mai multor state (regiuni transfrontaliere, uniuni interstatale ori instituționalizate, cum sunt NATO, Uniunea Europeană, Organizația pentru Securitate şi Cooperare Europeană etc.). Deci, se poate concluziona că subiectul securității este statul, dar şi societatea.

În ultima perioadă de timp, ne referim la cea de după 11 septembrie 2001, în SUA a fost oficializat/instituționalizat conceptul *homeland security*, dar asupra căruia nici până în prezent, cel puțin la nivel pan-european nu s-a ajuns la o percepție şi o accepție unitară[22]. În accepția americană[23], „homeland security”reprezintă acel efort național concertat spre prevenirea atacurilor teroriste din interiorul SUA, reducerea vulnerabilităților Americii la terorism, minimalizarea distrugerilor şi

[21] Vezi, Hakan Wiberg, *Op. cit.* p.164.
[22] Concluzia am dedus-o şi după participarea la Conferința pan-europeană cu tema “ Homeland Security Europe 2006“, organizată de World Bussines Research şi desfăşurată la Bruxelles, în perioada 27-28 iunie 2006.
[23] Cf. *JP 1-02*, *Department of Defence Dictionary of Military and Associated Terms*, 12 aprilie 2001 (actualizat la 14 aprilie 2006), p. 241 (apud, Alexandra Sarcinschi, *Op.cit.*, p. 68.)

refacerea după ce atacurile au avut loc. Din perspectiva rusă[24], „homeland security" înseamnă „securitate națională" întrucât terorismul reprezintă o amenințare la adresa securității naționale. În țările nordice sensul conceptului „homeland security" este similar cu cel al „securității societale".

În abordarea noastră, am ajuns la concepția că "homeland security" rămâne un concept vag, până la ajungerea sa la rang de paradigmă. Soluția propusă de noi credem că trebuie să plece de la precizarea răspunsurilor la interogațiile amintite anterior: securitate *pentru cine* şi *contra ce*?

Subiectul securității ar fi, în toate situațiile, unul sau mai multe grupuri de oameni (în cazul că ființează pe spații diferite). În toate cazurile, membrii grupului/grupurilor respective aparțin de o socio-organizare ce presupune legături mai mult sau mai puțin strânse între aceştia.

Revenind la subiectul analizei noastre, reținem că, în ciuda milioanelor de volume care s-au consacrat OMULUI, despre acesta nu se ştie nici până astăzi mare lucru, decât că este dominat, încă de la origini, de câțiva factori esențiali: angoasa, timpul[25], interesul şi dependența de semeni. Adică, trăieşte într-o colectivitate, are interese proprii, dar acceptă şi pe cele ale comunității, are un ritm de viață ce îl caracterizează, dar care determină şi tempoul gupului, este marcat de anumite temeri, individuale sau ca venind din partea colectivității, precum şi de sentimente de siguranță.

Comunitatea este definită în DEX ca un "grup de oameni cu interese, credințe sau norme de viață comune; totalitatea locuitorilor unei localități, ai unei țări etc."[26]. De ce nu am folosi, având în vedere şi cele prezentate mai sus, ca nume, în limba română, pentru "homeland security" pe cel de ***securitate comunitară***?

Premise şi probleme de rezolvat

Demersul nostru de cercetare presupune, în primul rând, să avem în vedere contextul actual, pe care să-l percepem şi să-l înțelegem/interpretăm în mod unitar. Membrii colectivului de cercetare a

---

[24] Fedorov, Andrei, *Homeland Security: Russia`s Challenges. A Russian Perspective*, în *Readings in European Security*, vol.3/2005, pp.67-74 (apud, Alexandra Sarcinschi, *Op.cit.*, p. 70).
[25] Vezi, G. Labrouerie, *Principii ale războiului*, în Defense Nationale, Franța, apr. 1992, p.9-18.
[26] DEX, *Op.cit.*, p. 205.

unei problematici desemnate în jurul termenilor binomului religie - securitate trebuie să aibe o percepție cel puțin asemănătoare, dacă nu identică, asupra conținutului conceptelor respective, să accepte aceeaşi paradigmă.

Apreciem că dacă vom avea în vedere întrebările la care ne-am mai referit (securitate **pentru cine** şi **contra ce**?), vom putea să ne definim clar subiectul complex al cercetării noastre. Preşedintele SUA, George W. Bush, în discursul său despre starea națiunii, din 29 ianuarie 2002, spunea că "*Prioritatea noastră* (a americanilor) *trebuie să fie întotdeauna securitatea națiunii noastre*". Pe noi trebuie să ne preocupe securitatea României, a cetățenilor săi, dacă trăiesc în țară sau în afara teritoriului ei, chiar şi temporar, dar şi a celorlalți oameni cu care conviețuim.

Extinderea Uniunii Europene în cele cinci valuri (l-am inclus şi pe cel din 01 ianuarie 2007) a presupus şi presupune nu numai modificarea numărului de state, a teritoriului şi numărului de locuitori, ci şi găsirea răspunsurilor la tot mai multe provocări venite din diverse domenii. Apartenența cetățenilor europeni la diverse religii, venirea lor în contact cu semeni de pe alte continente constituie una dintre premisele abordării cercetării impactului religiilor asupra securității. Cât de adevărată este supoziția emisă în cazul unui scenariu al evoluției complexului de securitate european privind o nouă cortină în Europa, situată mult mai la est decât cea veche şi care ar putea coincide foarte mult cu linia catolică (+ protestantă)/ortodoxă şi sub alte flamuri ideologice?[27]

Problemele pe care le vom avea de rezolvat, formulate deja sau vag cunoscute, vor include, desigur, întrebări de genul:

- Care sunt grupurile religioase (confesionale, sectare etc.) şi cum sunt reprezentate proporțional în comunitatea europeană, în cele regionale, naționale şi locale?
- Care este infrastructura (lăcaşuri, structuri organizatorice etc.) pe spațiile respective?
- Care este evoluția, în timp şi spațiu, a proliferării/diminuării lor (număr de membri, de elemente de infrastructură etc.)?
- Care este impactul neincluderii în preambulul Constituției Europene a unei mențiuni referitoare la Dumnezeu şi dacă trebuie să insistăm pe această idee?

[27] Vezi, Hakan Wiberg, *Op. cit.* p.164.

- Care este rolul comunităților religioase, evoluția posibilă a relațiilor dintre acestea în spațiile cu un pluralism religios crescând şi cum pot influența mediul de securitate?

*
*   *

În demersul nostru am căutat să aducem în atenție diferite conceptualizări şi dimensiuni ale securității ce preocupă comunitatea ştiințifică, inclusiv cea europeană. Evoluția complexului de securitate european, în care securitatea comunitară se va impune tot mai mult, reprezintă un element pe care va trebui să-l avem în vedere în derularea procesului nostru de cercetare.

IMPLICAȚII ALE RELIGIILOR ASUPRA SECURITĂȚII ÎN CONTEXTUL EXTINDERII UNIUNII EUROPENE

Elemente religioase comune utile securității europene unite

Preot prof. univ. dr. Alexandru I. STAN

Europa începutului de mileniu III aleargă disperată după reînnoire. În scopul realizării dezideratelor sale, prezintă programe comunicate prin internet. Astfel, la 16 septembrie a.c., a transmis programe vizând perioada 2007-2011 şi oferă posibilități încurajatoare, chiar generoase în această direcție. Dar se pune de la început întrebarea – din punctul nostru de vedere - dacă în strategia ei de soluționare a dificultăților prezentului şi întâmpinare a viitorului imediat există ***elemente religioase utile securității europene unite*** şi programe pentru reînnoirea în plan religios, unde conservatorismul de bun gust îşi află sprijinul în înşişi credincioşii de pe acest continent, un conservatorism cu atât mai mult observat la cei ce emigrează aici de pe alte continente şi sunt adepți fermi ai altor religii decât creştinismul.

Europa este, într-adevăr, un continent religios. A fost aşa din adâncurile istoriei. Peşteri cu picturi rupestre, din Franța şi chiar din România, de la Corni, sanctuare antice în jurul izvoarelor de pe Tâmpa - Braşov, cele de la Sarmisegetuza, din Balcani şi mai ales din Grecia, senzaționala descoperire de piramide îngropate de vreme în Ucraina, întreaga zonă etruscă sacră din Toscana-Italia, precum şi imensa mărturie a vestigiilor religioase ale romanilor, ale germanilor, ale celților, ale vikingilor şi ale slavilor - toate sunt o dovadă clară despre vechea religiozitate a Europei. Dar cel mai mare fenomen religios din Europa l-a constituit transformarea ei în *continent creştin*. Au urmat acelaşi drum şi alte continente, dar nu în totalitate. Ele au alte religii.

Europa a devenit, de fapt, *primul continent creştin*, începând din secolul I după Hristos, prin misiune, prin martiriu, prin jertfă, prin sânge,

misionarii fiind întâi dintre evrei şi apoi şi dintre greci şi romani. Vechile manifestări religioase din popor, predominante, au dispărut cu vremea de la suprafață, dar le regăsim şi astăzi, sub forma unor obiceiuri religioase pe care nici misiunea Bisericilor, nici atrocitățile războaielor până la cel de-al doilea Război Mondial, inclusiv, nici hitlerismul militarist fanatic şi crud, nici ateismul marxist-leninist-stalinist militant, nici indiferentismul secularizant nu le-au putut scoate din case, din viața publică şi din cimitire. Eroii căzuți au întărit şi mai mult credințele creştine, în loc să le zmulgă din inima celor rămaşi în urmă. Iar Europa – din punct de vedere religios –, a redevenit întreagă şi *una* prin lacrimile sfinte ale copiiilor orfani, ale văduvelor şi ale mutilaților.

Războiul rece, separarea drastică a celor două mari părți geografice ale Europei de după război, a făcut ca prin **«*Europa*»** să se înțeleagă numai ceea ce a scăpat de cizma hitleristă în Apus. Astăzi, refacerea unității întregii Europe creştine se întreprinde prin extinderea politică a Uniunii Europene spre Răsărit. Este un fenomen de-a dreptul necesar în limitele vechii Biserici din Mediterana de Nord, Biserică incluzând şi teritoriul vechii Dacii încreştinate – România de astăzi.

Odinioară, la mijlocul secolului al V-lea, s-a format o Europă creştină, o Uniune bisericească mediteraneană (Οικουμενή) în spațiul cuprins între Atlantic şi Marea Neagră, exprimând în acelaşi timp "ortodoxia" (dreapta învățătură de credință) şi "catolicitatea" (pretutindenitatea sau universalitatea) Bisericii Mediteraneene de Nord sau a Europei. Delimitându-se de Africa de Nord, în special de Alexandria împreună cu jurisdicțiile ei, pierdute apoi în sec. al VII-lea prin expansiunea arabă musulmană condusă vijelios de califii Omar şi Uthman, Biserica Mediteraneană de Nord a fost singura responsabilă pentru marile încreştinări şi misiuni care au dus la răspândirea creştinismului până la Kyoto (vechea capitală a Japoniei), până la țărmurile de Răsărit ale Oceanului Pacific şi până în America Latină. Într-adevăr, creştinismul contemporan este de sorginte mediteraneană, europeană prin excelență. Însă creştinismul s-a extins, şi s-a extins şi civilizația europeană împreună cu el, pe măsură ce diviziunile bisericeşti şi, mai ales, cele politice-statale, s-au întețit ajungându-se la acest moment de acalmie temperată a procesului de diviziune, de separație.

Din punct de vedere doctrinar, însă, după înlocuirea şi pe alocurea suprimarea violentă sau moderată a vechilor credințe idolatre, în Biserica Europei s-a mărturisit credința *într-un singur Dumnezeu - unul în ființă şi întreit în persoane: Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh*, s-a promovat din răsputeri un singur creştinism, apărat chiar cu forța față de marile erezii contratrinitare şi hristologice dezbinatoare şi devastatoare. Îmbogățită

mereu prin încreştinarea popoarelor migratoare aşezate în Apus în primul mileniu, Biserica Europei – Biserica Mediteraneană de Nord, a stimulat şi a sprijinit un singur Imperiu Romano-Bizantin până în anul fatal 800. Zicem «fatal» pentru că tronând atunci la Constantinopol, ca Împărăteasă regentă bizantina Irina, după frământările iconoclaste din secolul al VIII-lea, sub Leon Isaurul şi Constantin Copronim, apărătorii creştinismului din Apusul Europei, în Franța şi, mai ales, în Spania invadată de mauri, creştinii şi-au ales un Stăpânitor bărbat, încoronat sub numele de Carol I de către episcopul Romei de atunci.

În aceeaşi Biserică *una* din Europa, s-au încreştinat şi în Răsărit, pe rând, ținând de Constantinopol, slavii, bulgarii, ruşii şi ungurii – pentru început – dar curând după a patra cruciadă apuseană pentru salvarea Locurilor Sfinte de sub stăpânire arabă musulmană, Imperiul Bizantin, susținătorul Bisericii de Răsărit, a căzut pentru o vreme, apoi, îngustându-se, a cedat, la 29 mai 1453, în fața sultanului otoman.

După căderea «zidului ruşinii», a Zidului Berlinului şi după dispariția rețelei de sârmă ghimpată numită „Cortina de fier”, extinsă considerabil pe direcția Nord-Sud, Bisericile Europei, fără excepție, au considerat şi consideră că Uniunea Europeană trebuie să includă nu numai Europa economică de după al Doilea Război Mondial ci, deopotrivă şi Europa creştină, Europa geografică. Dar, în acelaşi timp, în cadrul Europei geografice există şi o Europă militară, iar pe lângă aceasta, într-adevăr o Europă religioasă, cu vechi tradiții confesionale creştine ortodoxe, romano-catolice, luterane, reformate, anglicane şi zwingliene, formațiuni neoprotestante etc, precum şi minorități religioase iudaice, musulmane, buddhiste, hinduiste, zoroastriene, agnostice etc.

Se poate spune că extinderea Uniunii Europene este o foarte lăudabilă inițiativă politică de a reface unitatea de odinioară a Bisericii Creştine Mediteraneene, unitate absolut reală până la producerea conflictelor de jurisdicție dintre Apus şi Răsărit asupra Bulgariei, din a II-a jumătate a secolului IX, în timpul păstoririi Patriarhului Fotie, apoi producerea schismei scriptice din 1054, a cotropirii Constantinopolului de către cruciați, la 1204, şi, în fine, separarea din 1439[1]

---

[1] Pe această temă găsim următoarele pasaje semnificative din scrisoarea adresată de Anatolie arhiepiscopul papei Leon; sinodul nu a ştiut de această scrisoare. Cu privire la decretul propus vizând scaunul de Constantinopol, el declară: “am luat inițiativa în această acțiune, pe bună dreptate având încredere în Prea Fericirea Voastră, care va considera drept a sa cinstea Constantinopolului, văzând că, desigur, de multă vreme, scaunul Vostru apostolic şi-a asumat paza şi armonia (scaunului de Constantinopol - κηδεμονιαν και ομονοιαν) şi în toate lucrurile, precum era necesar, (Roma) a făcut-o din plin (cetatea Constantinopolului) să se împărtăşească de influența ei”. *ACO* II, I, 2, p. 53 (249). Puțin mai departe, în aceeaşi scrisoare, citim că, “de fapt, scaunul de

1. *Qualis fides, talis Europa.* Încetul cu încetul, dar ferm, cele două Biserici mari din spațiul Mediteranei de Nord sau European s-au străduit să-şi construiască, fiecare, pe temeiul ferm al credinței în acelaşi Dumnezeu, câte un model de conducere durabil. Biserica de Apus, în lipsa pe timp de veacuri a unui împărat la Roma Veche, a reuşit să imprime o structură administrativ-sacramentală piramidală (sau chiar conică) modelului său. Astfel, episcopul Romei, numit cu un termen grec, παππᾶς (latineşte, *papa*, *papae*), însemnând «părinte», adică *episcop*, a excelat prin imprimarea unei forțe canonice până astăzi strict centripete. Ea a durat prin veacuri, în ciuda unor voci puternice, urmate de sprijin popular – ale prereformatorilor Ioan Savonarola, Ian Hus sau John Wycliff în secolul XV – sau confruntări dure cu Roma prin reformatorii: Luther, Calvin Zwingli şi Henric al VIII-lea.

Totuşi, creştinismul a rămas religia dominantă în Apusul Europei până astăzi. Acest creştinism ultra confesionalizat şi în multe chipuri divizat, a reuşit să-şi imprime, din ce în ce mai mult, un duh de unitate misionar, mai ales după descoperirea Americii, atât în America de Nord cât şi în America de Sud. În acest timp de lupte intestine, care păreau nesfârşite, Europa creştină apuseană şi-a concentrat forțele şi, la 1683, a respins atacul paşei Kara Mustafa la porțile Vienei. Consecința a fost decapitarea de către sultan a lui Kara Mustafa, după un an de chinuri în închisoare şi descurajarea altor atacuri similare pe uscat ale trupelor străine, cu un secol înainte de apariția lui Napoleon.

În mare, Europa de Apus a rămas majoritar Romano-catolică dacă ținem seamă şi de Polonia cu ținuturile Baltice, şi chiar de trecerea Angliei la un Protestantism foarte aproape de catolicism, ca şi a ținuturilor scandinave, cu veşminte episcopale cu tot. Acest fapt a întărit influența politică, religioasă şi culturală a Olandei – regina mărilor – şi a adus avantaje mari Reformei. Chiar şi în atare situație, Germania, Țările de Jos şi o parte din Ungaria şi Elveția au rămas în continuare tributare spiritului catolic, atât în gândirea dogmatică şi filosofică proprie, cât şi unui nou spirit, liberal, valdez, şi până la unitarianismul socinian polonez, ungar şi transilvan.

În paralel, dar nu în contrast, cu Biserica Mediteraneană de Apus, Biserica din Răsăritul Mediteranei de Nord şi-a dezvoltat o structură de

Constantinopol are drept părinte scaunul Vostru apostolic, față de care el (Scaunul de Constantinopol) este legat în chip cu totul special”, p. 54 (250). Ioan al II-lea, arhiepiscopul Constantinopolului, în preambulul pe care l-a introdus la formularul lui Hormisdas, spunea „eu, cu siguranță accept că cele două prea sfinte Biserici ale lui Dumnezeu, adică, a Voastrei Vechi Rome şi a acestei Noi Rome, sunt una; admit că scaunul Apostolului Petru şi scaunul acestei cetăți imperiale sunt una”, Collectio Avellana, Epist. 159, *CSEL* 35 (ediția lui O. Günther), p. 608.

conducere sinodală, comparabilă cu o sferă, în care toți episcopii, egali din punct de vedere sacramental, să se bucure de completă autonomie în eparhiile lor. Întregul sau *pleroma* s-a menținut asemenea unui zid construit din plăci individuale şi care să răspundă tot individual la mişcările tectonice violente ale istoriei. Căci, într-adevăr, aplicându-se concret cele 667 de canoane oficializate prin Nomocanonul din anul 883 atribuit Patriarhului Fotie, receptate la sinodul local din 920 de la Constantinopol, Bisericile popoarelor din spațiul estic al Mediteranei de Nord s-au folosit, totuşi, de unitatea şi libertatea de circulație din Imperiul Otoman, pentru a-şi cunoaşte reciproc viața şi de a se ajuta între ele în vreme de mare vitregie, concentrându-se asupra uniformității mărturisirii de credință, a cultului şi a disciplinei de parohie şi de mânăstire.

Marea Biserică de Răsărit a intrat în «captivitate» – după cum s-a exprimat Sir Steven Runciman – o bună parte sub turcii deveniți musulmani, iar alta sub tătarii islamizați. Şi dacă eliberarea de sub tătari a adus Bisericii Ortodoxe Ruse posibilități noi, concrete şi benefice legături cu Biserica de Constantinopol şi cu celelalte Biserici Ortodoxe, Biserica din fiecare Provincie istorică a viitoarei Românii, adică din Țara Românească, din Moldova, din Transilvania, Basarabia, Bucovina şi Banat, a fost capabilă de acte de cultură şi religioase mărețe, fiind un model şi un sprijinitor ferm al Ortodoxiei dar şi al ținuturilor incluse în Imperiul Otoman: bulgare, sârbe, greceşti şi arabe. Ea şi-a apărat identitatea cu prețul martiric al multor vieți nevinovate, sfinte.

În astfel de condiții, Alexandru Basarab, Mircea cel Mare şi Muşatinii au deschis şirul, calea voievozilor eroi; iar Ştefan cel Mare – apărătorul ființei Bisericii şi a Neamului, apărându-şi cu eroism total țara sa, scriind papei după izbânda asupra oştilor invadatoare turceşti, a numit fără ezitare Moldova «Poartă a creştinătății», în contrast cu «Înalta Poartă» musulmană turcească de la Istanbul – Constantinopol. Transformarea vestitei capitale a Imperiului Roman de Răsărit într-o cetate aproape inexpugnabilă a Imperiului Otoman, a dus la o metamorfozare a obiceiurilor la sud de Dunăre, de la muzică, hrană şi până la îmbrăcăminte şi vocabular.

O nouă pace, «Pax Ottomana», pace musulmană pe temeiuri militare, coranice şi pe bază de şari'a (drept islamic), impusă pe temeiuri strict misionare şi autoritative militare islamice, a trezit interesul pentru comerț şi dezvoltare în condițiile date, iar diplomații din Europa de Apus au putut cunoaşte la fața locului ce transformări se produseseră şi aveau să se mai producă în Imperiul Otoman până la căderea lui şi întemeierea Republicii Turcia de către generalul Mustafa Kemal Attatürk, la puțină vreme după încheierea Primului Război Mondial.

Credincioşi de diferite religii: creştini răsăriteni şi apuseni, armeni, evrei (mozaici *askenazim* şi mai ales *sefardim*) şi albanezi au reuşit să păstreze între ei distanţa lor religioasă specifică, dar să şi conlucreze unii cu alții. O notă specială o constituie faptul că atunci când, după Anglia mai devreme, Spania – excesiv de catolică – i-a expulzat pe evreii sefarzi (spanioli), în anul 1492, Imperiul Otoman i-a primit în partea sa de Europă şi pe mulți i-a stabilit de-a lungul malurilor Dunării, pe cursul controlat de la Istanbul. Evreii din Franța, din Țările de jos, din Germania, din Imperiul austriac, din Polonia şi din Moldova, toți *askenazim*, ca şi *hassidimii* din Ucraina şi de prin Rusia, au întreținut relații comerciale, dar uneori şi de căsătorie (familii mixte) cu creştinii, integrându-se în ethosul european.

Unele eforturi de a consolida puterea creştină – de fapt catolică şi reformată – mai aproape de Imperiul Otoman, în Răsăritul Europei, a dus şi la conflicte de interese. Astrfel, crearea Imperiului austriac, apoi a celui austro-ungar (1867-1918), legăturile cu Polonia romano-catolică a dus la crearea de Biserici greco-catolice în Transilvania şi cu deosebire în Ucraina. Faptul a fost văzut întotdeauna de către Bisericile ortodoxe drept o încălcare a unității lor şi a drepturilor lor de a-şi păstori propriii credincioşi, fără întreruperea, prin granițe noi, a legăturilor de secole dintre ele şi cu Patriarhiile Apostolice, cu Patriarhia de Constantinopol şi cu Patriarhia Moscovei.

Dar Lumea Nouă – America – precum şi legăturile, deşi firave, cu Extremul Orient au produs şi în Europa de Apus o nouă mentalitate bisericească, mult mai misionară decât anterior. S-au înființa noi Arhidioceze în Romano-Catolicism, noi Arhiepiscopii în Anglicanism şi în Bisericile luterane scandinave, precum şi noi episcopii în luteranismul european, ba chiar şi la reformați. De aceea, prin această orientare jurisdicțională nouă, au apărut curajoşi creatori de punți între Răsărit şi Apus, astfel încât să existe o cunoaştere cât de cât reciprocă.

Incursiunile lui Carol al XII-lea al Suediei şi relațiile sale speciale cu Polonia au devenit o spaimă în jurul său, pe o verticală aproape de noi a Europei mediteraneene[2]. Teatrul de acțiuni includea Suedia, Polonia, dar şi

---

[2] Un fragment istoric al lui Constantin Negruzzi, intitulat: **Regele Poloniei şi Domnul Moldaviei,** de pildă, menționează cum, la începutul sec. al XVIII-lea, *„Carol XII, regele svezilor, adusese spaimă în tot nordul Europei; dar nebuneasca lui sumeție se sfărmă în sfârşit de statornica cumpănire a lui Petru I, împăratul Rusiei, şi acest june rege, pierzând sub Pultava rodul tuturor trecutelor sale biruinți, abia scăpase rănit în Moldavia la Tighine (Bender).*

Nenorocirea lui Carol aduse însă şi căderea regelui Stanislav, pre care el îl suise pe tronul Poloniei, de unde coborâse pre August Electorul de Saxonia. Dar trebui să dăm mai întăi o lămurire despre acest rege polon.

Carol văzuse pre palatinul Stanislav Leşcinski când îi fusese trimis deputat de confederația Varsaviei. Junele palatin plăcu cuceritorului sved. El avea o fizionomie norocită, era franc, brav, deprins cu ostenelele şi iubit de vasalii săi. Regele svezilor cunoscându-l, zise: "Omul acesta îmi va

Moldova şi o parte din Rusia, cu 6 ani înainte de lupta de la Stănileşti, pe Prut dintre ruşi, moldoveni şi turci din anul 1711. Nervurile religioase şi politice din creştinismul european sesizau mişcările spre hegemonie şi spre autocrație, astfel încât căderea lui Carol al XII-lea a lăsat urme care, sporadic, se mai văd şi se mai resimt şi astăzi în Europa. Abia spre sfârşitul secolului al XVIII-lea şi la începutul secolului al XIX-lea, incursiunile de tot felul ale împăratului francez Napoleon Bonaparte au facilitat formarea unui *commonwealth* european, fără Anglia, în care şi Bisericile au fost prinse pentru câtăva vreme, măcar prin rugăciunile publice ale germanilor şi ale polonezilor, ale moldovenilor şi ale ruşilor, pentru «izbăvirea de vrăjmaşi» cum se fac rugăciuni fierbinți în astfel de situații în Biserica Ortodoxă, de pildă. Concordatul dintre Biserica Romano-Catolică şi Franța lui Napoleon, restaurația, războiul ruso-turc încheiat cu Pacea de la Adrianopole, din 1929, *Tanzimatul* sau Reforma otomană, războiul Crimeii din 1856 înglobând până şi scoțieni, încercarea – în parte reuşită – de a impune sultanului otoman un *modus-vivendi* cu Apusul şi cu țarul Rusiei, totul au adus un plus important în structurile de convergență creştine, la suflul tot mai slab al «bolnavuluiu Europei» - Imperiul Otoman. Iar faptul că. în cea mai mare parte, după pacea de la Westfalia, din 1648, dintre catolici şi protestanți, încercările de apropiere față de Biserica Ortodoxă ale teologilor luterani de la Tübingen din sec. XVI şi XVII în Europa, spre a uni Biserica de Apus cu cea din Răsărit pe temeiuri dogmatice socotite identice, precum şi evenimentele care au urmat până la *Enciclica Patriarhilor Orientali* din sec. al XIX-lea – şi acestea au constituit puncte luminoase de înaintare într-un fel de *pre-ecumenism* modern creştin mediteranean.

2. Spre noi zări de convergență, ecumeniste. Un instrument de mare progres în privința apropierii celor două părți ale Europei, mai ales după răspândirea tiparului – mijloc neconfesional, depăşind frontierele diviziunilor bisericeşti uneori beligerante, a apropiat şi mai mult între ele Biserica de Apus şi Biserica Răsăritului din aceeaşi Europă bătrână. Fascinația cuvântului tipărit, şi de o parte şi de cealaltă, a cauzat o circulație nemaiîntâlnită a certitudinilor şi a presupunerilor, a încurajărilor şi a descurajărilor, totodată.

---

fi purure prieten", şi în gura lui Carol aceste vorbe însemnau: Omul acesta va fi rege. *Curând după aceasta, se porunci Adunării să-l aleagă rege. Cardinalul primat se împotrivea.*

— Ce-i lipseşte lui Leşcinski? îl întrebă regele sved.

— Sire, e prea june...

— E de vrâsta mea, îl curmă Carol posomorându-se; şi bietul cardinal ieşi, se duse acasă şi, nu după mult, muri de necaz şi de ruşine că zisese o dobitocie.

La 4 octomvrie 1705, Stanislav Leşcinski şi soția sa Carlota Opalinska se încoronară şi se proclamară rege şi regină Poloniei".(Text despre Carol al XII-lea, citat de pe Internet).

Dar, după Revoluția din 1848, cu ecourile şi previziunile mai clare ale iluminismului şi ale Revoluției Franceze de la 1679, cu idealurile de «dreptate, frăție şi egalitate», creştinismul european a primit un nou imbold spre aşezarea relațiilor interbisericeşti europene la un nou nivel. S-a pregătit, astfel, abolirea instituției robiei (şerbiei) şi, implicit, dezrobirea țiganilor, s-au făcut împropietăriri şi s-au înființat şcoli primare în oraşe, dar şi în localitățile rurale, s-a introdus alfabetul latin în locul celui slavon în România, în Yugoslavia şi în Albania, atât cât s-a putut. Muzica eclesială a primit nuanțe din exterior, culte, dezvoltând gustul credincioşilor pentru muzica religioasă de catedrală – instrumentală şi corală - din creştinismul apusean şi creând o punte de legătură între confesiunile creştine şi chiar cu iudaismul. Într-un cuvânt, încetul cu încetul, s-a produs un spirit de unitate culturală europeană, dar şi un mozaic de credințe religioase la care s-au adăugat tradițiile religioase populare şi pluraliste. La fel s-a întâmplat şi cu pictura bisericească.

3. Ecumenismul creştin şi tendințele de dialog interreligios în Europa secolului XX. O grea lovitură dată acestui conglomerat european creştin nord-mediteranean, marcat, ici-colo, de comunități de adepți din religiile amintite şi sperând într-o civilizație europeană umană, a constituit-o declanşarea, mai întâi, a războaielor balcanice şi apoi, foarte puternic, a Primului Război Mondial. Bisericile din Apus însă, mult preocupate de o serie de conflicte misionare pe celelalte continente, încă din anul 1910, prin marea întrunire de la Edinburgh, apoi printr-o serie de întruniri ca, de pildă, întrunirea din 1927 de la Ierusalim şi, în fine, cea de la Tambaram (India) şi Oxford (Anglia) din anul 1938, creştinismul european a deschis brațele spre lume, spre o pace creştină şi convergență religioasă, în special în Europa.

Declanşarea celui de-al Doilea Război Mondial, în care protagonistul a fost un creştin austriac romano-catolic împins în față de marile capitaluri industriale europene încă din 1922, a dus la ură etnică, la ură activă a Apusului contra Răsăritului, fără a se mai ține seamă de fundamentele creştine comune ale civilizației europene. Ideea de dragoste de aproapele tău – fundamental creştină şi practicată la nivelul credincioşilor simpli, majoritari față de unele elite apostate sau doar secularizate şi chiar atee – a fost curând călcată în picioare în însăşi Europa de Apus. Iar în Răsărit, persecutarea Bisericii creştine a devenit încă de la moartea lui Vladimir Ilici din 1924, teroare maximă, ca în vremea împăraților romani persecutori. Ideea de convergență ecumenică a dispărut sub căştile militare şi în vârtejul pustiirii şi al dezastrului economic şi mai ales, uman.

După război s-au creat două «lagăre» în Europa. De fapt însăşi Europa s-a chircit, s-a redus, fiind înțeleasă ca grupul de state învingătoare în urma războiului. Biserica mediteraneană, odinioară una, sfântă, apostolică şi

universală, nu a mai contat atât de mult. În Răsărit persecuția a continuat, sacrificându-se locaşuri sfinte, slujitori, icoane, cărți de ritual şi de religie, orice gândire exprimată religios. Dar lucrurile nu au fost trecute cu vederea în Apus, mai ales că un stat odinioară regat apostolic, aşa cum a fost mereu Polonia majoritar catolică, sau Ucraina, şi ea cu o populație catolică, greco-catolică şi ortodoxă, a revenit în atenția Sfântului Scaun de la Roma şi a Aliaților. Şi, întrucât în Germania se formase din timpul războiului o «Biserică mărturisitoare», din care a făcut parte şi teologul creştin Dietrich Bonhoeffer, creştinii protestanți au renăscut ideile de unitate, cu scopul de a forma o nouă Biserică europeană, unită, nepătată de oscilațiile spre nazism şi care să se delimiteze de creştinismul catolic fost sprijinitor al lui Adolf Hitler, Mussolini şi Hórthy.

Noua structură eclesială a fost influențată de dorința de a vedea destrămată dictatura persecutoare stalinistă şi a regimurilor instaurate în Rusia, în Țările Baltice, în Ucraina, în Polonia, în Cehoslovacia, în Republica Democrată Germană, în Yugoslavia, Bulgaria, România şi Moldova şi Ungaria, adăugându-se la ele şi Albania cu majoritate musulmană, dar căreia i s-a impus un drastic regim ateu, ostil oricărei religii, atât creştinismului ortodox cât şi islamismului. Dorința şi a creştinilor şi a adepților celorlalte religii din această zonă a fost întotdeauna de a se elibera de dictatură, dar pe măsură ce regimul îşi întărea poziția prin reforme sociale, de sănătate, de învățământ şi de apărare, precum şi prin faptul că tinerii, necunoscători ai regimului anterior, au fost angrenați în muncă în fabrici şi uzine noi înființate, în şantiere, în proiecte de dezvoltare şi în crearea unei societăți părelnic liniştite, acea dorință a generațiilor mai vârstnice de reîntoarcere la anii de dinainte de război, s-a topit. Au fost multe victime. Abia după moartea lui Iosif Vissarionovici Djugaşvili (Stalin), în martie 1953, şi a unor notabili conducători de stat din aceste țări menționate, Europa de Apus, ajutată masiv de americani, prin Planul Marshall, să se refacă, şi-a îndreptat ochii, treptat, spre Răsăritul Europei.

Mai întâi, în 1948, în Olanda, la Amsterdam, s-a creat Consiliul Ecumenic al Bisericilor: *Le Conseil Mondial des Églises*, sau the *World Council of Churches*, cu intenția ca Bisetricile Protestante din Europa de Apus să se unească şi să formeze o variantă creştină paralelă Bisericii Romano-Catolice rămasă unitară şi monolit mai ales. după cel de-al Doilea Război Mondial. Nu a fost uşor. Abia la 8 ani după moartea lui Stalin şi după scimbări periodice din mentalitatea ecumenistă occidentală, s-a socotit că susținerea prin creştinismul apusean a războiului rece nu este o soluție. Ca atare, a apărut ideea atragerii Bisericilor Ortodoxe la «ecumenism», ca opus, pentru moment, «catolicismului». Şi, într-adevăr, deoarece Vaticanul nu şi-a dezmințit niciodată dorința de a-şi redobândi în jurisdicția sa cu toată forța

credincioşii aflați acum sub conducere anticreştină şi atee, proclamată din Europa Răsăriteană, în anul 1961, la New Delhi, în India, Bisericile Ortodoxe din spațiul dominat de sovietici au fost invitate să facă parte din familia ecumenică.

După primirea ortodocşilor în *Consiliul Ecumenic al Bisericilor*, au început vizite peste vizite dintr-o parte şi din cealaltă a «Cortinei de Fier», întruniri «pentru Pace», ba chiar s-a format *Conferința Creştină pentru Pace de la Praga*. Apoi s-a trecut la crearea de structuri ecumeniste mixte, care să dea substanță lucrului început. Un mare vizionar ecumenist, care ne-a ajutat adeseori şi ne-a sprijinit în speranțele pentru un creştinism unit în toată Europa a fost teologul Willelm Visser't Hooft, dublat de cehoslovacul Josef Hromadka, alături de Franklin Fry şi Arhiepiscopul ortodox grec Iakovos Koukouzis din Brookline, New York. Aceştia au venit şi au vorbit direct cu sinodalii români, în frunte cu Patriarhul Justinian, cu marii profesori de Teologie Ortodoxă de atunci de la Bucureşti şi Sibiu, cu Reformați remarcabili ca prof univ. Iuhász, cu luterani de asemenea remarcabili. Şefii Cultelor au răspuns direct şi angajant la această primă extindere a «Uniunii Europene » - atunci în speranță şi abia mai târziu în devenire practică. Au urmat schimburi de burse, conferințe teologice interconfesionale. Adunări Generale ale Consiliului Ecumenic al Bisericilor, îndeosebi cele din Uppsala (1968), Nairobi (1975), Vancouver (1983), Canberra (1991), Harrare (1999), Rio de Janeiro (2006).

Europa s-a recunoscut prin Biserici ca fiind una, extinderea ecumenică spre Răsărit fiind un pas mai departe spre conviețuire şi spre o apreciere cu adevărat reciprocă, întemeiată pe cunoaşterea la fața locului. La acest proces nou, unificator pe temeiul aceleiaşi minime mărturisiri de credință (baza doctrinară hristologică de la Amsterdam, consolidată şi completată cu aspectul doxologic trinitar de la New Delhi, 1961) s-a văzut un interes comun creştin de a-şi apropia şi celelalte religii aflate în Europa.

Şefii Cultelor Musulmane, Mozaice şi Unitariene au participat laolaltă, nu doar la întruniri, ci, de asemenea, şi la diverse acțiuni comune, fără teama că s-ar exercita presiuni prozelitiste asupra lor din partea Bisericilor Ortodoxe majoritare tradiționale. O umbră de nemulțumire a acestora s-a observat atunci când grupările neoprotestante, împreună cu adepți ai unor religii orientale şi-au făcut vădită stăruința lor prozelitistă, pentru dobândirea de adepți, chiar până la sacrificarea credincioşilor, în ciuda protestelor energice ale celor situați în obiectivul lor.

O dată cu abolirea vechilor regimuri, azi numite «comuniste», a căzut şi ideologia care le susținea, marxism-leninismul şi materialismul dialectic şi istoric. Căderea în ruină a puterii sovietice de altădată, emanciparea Cehoslovaciei, a Poloniei şi a Germaniei Democrate, căderea aceleiaşi puteri

distrugătoare vis-à-vis de creştinism în însăşi fosta Uniune Sovietică, a îndreptățit eforturile Bisericilor creştine şi ale celorlalte religii din Europa şi speranța că, într-adevăr, se poate scăpa de sub dictatura atee marxist-leninistă-stalinistă şi că se poate reveni la un climat de libertate religioasă nu numai pe hârtie ci, şi în realitate.

4. Creştinismul şi celelalte religii convergente în edificarea securității europene unite. Dacă situația precară de după cel de-al Doilea Război Mondial a determinat ca Bisericile creştine din Europa geografică să găsească modalități acceptate şi de regimurile din țările lor pentru a se întâlni unele cu altele, ba chiar să dezvolte proiecte comune în sectoarele ce le interesau, atenția asupra adepților altor religii decât creştinismul a fost dozată în chip felurit. Mai întâi, fostul bastion al Imperiului Otoman – Turcia, pentru că era vecină cu Uniunea Sovietică, a fost primită în N.A.T.O. S-au deschis porțile colaborării militare şi economice cu Turcia. Mai mult, Germania secătuită de bărbați s-a străduit să-şi completeze cele cu lipsă. Astfel, încetul cu încetul, o mulțime de bărbați musulmani veniți ca «gastarbeiteri», adică muncitori oaspeți, şi-au întemeiat familii acolo, fiind apreciați şi pentru cinstea lor. În Franța au venit o mulțime de arabi musulmani din Algeria sau din fostele colonii, pentru a lucra în muncile de jos, sau în cele calificate. În Anglia, un mare val de persoane cu «British passports» din Pakistan şi din India au sosit aici aducând cu sine hinduismul, sikhismul, Hare-Krishna şi, desigur, islamismul. S-au format centre de cult, s-a dezvoltat studiul asupra religiilor lor atât pentru interes ştiințific strict cât şi pentru integrare. Anglia a deschis în acelaşi timp şi un centru puternic pentru formarea şi perfecționarea finală a misionarilor care plecau în stațiunile misionare din India, Egipt, țările musulmane, Africa şi America Latină, dar şi pentru lucru ecumenic pe Bătrânul continent în țările libere. Acest Centru se află şi astăzi în plină activitate la Selly Oak Colleges, Selly Oak, Birmingham, Anglia. El este deschis şi adepților celorlalte religii care au dorit să facă uz de opere manuscrise şi tipărite, mai ales cele din foarte prețioasa colecție «Mingana».

Din anul 1969, Consiliul Ecumenic al Bisericilor, printr-o subsecție a sa specializată în comunicarea cu celelalte religii şi condusă de hinduistul Dr. Stanley Samartha, a inițiat dialoguri interreligioase publice. Cel dintâi, între creştini şi musulmani, s-a ținut la College of the Ascension (anglican), în martie 1969. La acest prim-dialog a participat şi autorul de față, la invitația Conf. Dr. John B. Taylor, profesorul său de islamism şi Limba arabă.

În anul 1970, s-a ținut la Kyoto (vechea capitală a Japoniei), în noul Centru de Conferințe, cea dintâi Adunare Generală a Conferinței Mondiale a Religiilor pentru Pace. La aceasta a participat din partea Bisericii Ortodoxe Române Episcopul Vicar Dr. Antim Nica şi cel care îşi luase doctoratul cu mult înainte, cu teza intitulată: *Misionarismul creştin printre necreştini în*

Orientul Mijlociu şi Apropiat. Astăzi, această Conferință are o Secție Europeană. Personal, am fost invitat la cea de-a VIII-a Adunare Generală a Conferinței Modiale a Religiilor pentru Pace (RfP) în calitate de secretar general al Asociației pentru Pacea Religiilor din România (APAR). Alte două persoane din România au fost prezente.

Într-adevăr, RfP este cea mai mare instituție de acest rang din lume. Secția europeană şi-a consolidat poziția şi depune – aproape în fiecare țară europeană mari eforturi pentru a promova buna înțelegere, decența doctrinară şi morală, activitatea în comun – atunci când este mai potrivit – pentru cunoaştere reciprocă peste frontierele actuale ale Europei, pentru medierea şi conflictelor din Europa. Şi-a dovedit eficiența în cazul Kosovo şi în alte situații, aducând pacea şi refacerea relațiilor dintre creştinii şi musulmanii care şi astăzi plâng pe mormintele celor dragi ucişi de persoane înarmate din partea cealaltă socotită duşmană. Legătura pe internet între capitalele din Europa – Nord-Sud-Est Vest) sunt asigurate fie individual fie prin intermediul preşedintelui RfP-Europa, zoroastrianul Jehangir Sarosh. Nu prea demult, s-a luat inițiva instituirii unui Comitet al Liderilor Religioşi Europeni condus de episcopul Stålstet. Din acest Comitet fac parte şi mozaici şi musulmani, desigur zoroastrianul amintit şi alții. Comitetul vrea să fie o voce religioasă în deschiderea spre mai departe a brațelor Uniunii Europene şi suntem siguri că pot fi persoane de contact şi de ajutor în această privință.

Concluzie. Bisericile Ortodoxe din Europa, între care la loc de frunte şi Biserica Ortodoxă Română, prin *ecumenismul practic* promovat de Patriarhul Justinian Marina, Patriarhul Dr. Iustin Moisescu şi Prea Fericitul Patriarh Teoctist, prin relațiile sale tot mai strânse cu alte Biserici: Catolică, Anglicană, Luterană, Calvină şi chiar cu Bisericile derivate din Reformă (numite neoprotestante) a pavat – şi ea – în vremuri de tensiune politică, drumul unității creştine în Europa, chiar înainte de a se vorbi de Uniunea Europeană. A demonstrat-o cu multă inteligență şi realism episcopul Vicar – pe atunci – Dr. Antonie Plămădeală în cadrul unei fierbinți conferințe de presă de seară la Nairobi (1975), în cadrul celei de-a V-a Adunări Generale a Consiliului Ecumenic al Bisericilor.

De asemenea, dezvoltând relații amicale şi de respect reciproc şi co-operare în multe ocazii cu Şefii Cultelor, altele decât creştinismul, s-a ajuns la o convergență faptică şi la aprecieri reciproce, pe temeiul proprii lor învățături şi trăiri religioase inspirate şi credincioşilor.

Rezumând, trebuie spus că, în primul rând, ceea ce-i apropie pe creştini şi necreştini laolaltă o constituie credința lor fermă în Dumnezeu, susținută de teologie, fiecare în felul ei. În al doilea rând, există convingerea că omul religios nu produce dificultăți altor credincioşi, în mod normal. Puținii fanatici – dintre care unii ajung să fie terorişti sunt detestați vădit de

marea masă a credincioşilor. În al treilea rând, pelerinajele sau simplele vizite pe la diversele locaşuri de cult din Europa Vest-Est, şi invers, au clădit convingerea că Religiile au produs mai multă artă, mai multă cultură decât tensiunile politice care vizează puterea de dragul puterii sau pentru a-i domina pe alții, indiferent de credința lor.

Bisericile creştine se înțeleg între ele în Europa. Deosebirile lor doctrinare nu egalează nicidecum buna înțelegere pe care o practică. De aceea, elementele religioase descrise mai sus constituie nu doar o parte, ci însuşi fundamentul securității europene unite.

Biserica Ortodoxă Română a promovat şi promovează, atât prin membrii Sfântului Sinod, în special Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist, cât şi prin delegații ei la întrunirile creştine europene, spiritul creştin al conştiinței unității, al unității în diversitate, al păstrării legăturilor reciproce pe temeiul aceleiaşi europenități.

Pe acest temei, forurile militare din țara noastră pot fi sigure că educația tinerilor teologi şi preoți se desfăşoară în direcția cooperării, pentru păstrarea calmului, a siguranței vieții şi a respectului reciproc. Se văd aceleaşi coordonate academice şi în celelalte Biserici din Europa, ducând la prețuirea credinciosului din orice Biserică prin faptul că el, ca orice om, este purtător al chipului lui Dumnezeu dat lui încă din momentul concepției. Şi dacă «toleranța» - termenul mai potrivit în româneşte este «îngăduiala» - se cere din punct de vedere religios pentru securitate în Europa unită, cu siguranță că spiritul religios, creştin sau de altă religie trebuie şi poate să devină linia principală de conduită într-o Europă extinsă.

Experiența de viață religioasă din România o demonstrează în totalitate şi este garanția ei.

ASPECTE DEFINITORII ALE INFLUENȚEI RELIGIEI ASUPRA SECURITĂȚII ÎN CONTEXTUL EXTINDERII UNIUNII EUROPENE

Lt.-col. dr. Liviu BALABAN
Insp. pr. Alin Ştefan COJOCARU

Tuturor descendenților şi succesorilor, guvernului națiunii ruse „să reunească împrejur toți grecii dezbinați sau schismatici (...), a-i centraliza, a-i sprijini şi a stabili dinainte o predominare universală printr-un fel de autoritate şi supremație sacerdotală; vom avea atâția prieteni printre fiecare dintre duşmanii noştri.”[1]

Țarul Petru cel Mare

Realizarea unei zone de libertate, securitate şi justiție a fost şi este unul dintre obiectivele Uniunii Europene stabilite prin Tratatul de la Amsterdam, uniunea trebuind să garanteze un nivel înalt de securitate astfel, ca libertățile fundamentale ale omului să poată fi exercitate pe deplin.

Declarația de dialog interconfesional şi coeziune socială adoptată de miniştrii de interne ai țărilor membre ale Uniunii Europene, cu ocazia conferinței pe această temă care a avut loc la Roma în 2003 încuraja dialogul susținut, deschis şi transparent cu diferitele religii şi comunități filozofice, ca un instrument al păcii şi coeziunii sociale în Europa şi la granițele acesteia.[2] Cu aceeaşi ocazie s-a reafirmat ferma angajare de opunere la orice formă de extremism, intoleranță şi xenofobie, care ar

[1] Testamentul lui Petru cel Mare – Anexa 1 din “Istoria Romanilor”, pp. 299-302, J. C. Drăgan.
[2] EU: Interreligious Dialogue Against Terrorism, For Peace (Dec. 10, 2003), at http://www.ueitalia2003.it/EN/Notizie/aftariGeneraliRclazioniKsterne/Notizia_121018 35404.htm.)

mina coexistența paşnică şi democratică şi s-a condamnat orice tip de violență şi terorism.

Într-o lume în rapidă schimbare, aspirațiile cetățenilor spre deplina libertate de mişcare şi acțiune, precum şi cererea lor legitimă de respectare strictă a drepturilor fundamentale se combină cu nevoia de a trăi într-un mediu care să le asigure securitatea. Într-o Europă lărgită se aşteaptă ca adoptarea Tratatului Constituțional şi rapida intrare în vigoare a acestuia să devină factorul esențial, în măsură să împlinească aceste aşteptări, pornind de la premisa că noul tratat va îndeplini cerințele esențiale de transparență şi control democratic în condițiile extinderii rolului de co-legislator al Parlamentului european şi al rolului crescând al parlamentelor naționale.

Viitorul apropiat ne va arăta dacă şi cum uniunea va fi capabilă să dobândească o "identitate de corp" proprie incluzând sectoare, precum cultura şi educația care, până acum, au jucat numai un rol minor în salvgardarea idiosincrasiilor care dau formă identităților naționale.

Libertatea religiei între individ şi colectiv

Aspectul colectiv al protecției drepturilor fundamentale este adesea neglijat în dezbaterile academice, chiar dacă acestea au un mare impact asupra întregii forme instituționale.

Organizațiile religioase şi echivalentele lor secularizate pot, şi cu certitudine, vor juca un rol însemnat în coeziunea viitoare a Uniunii Europene (UE); religia, ca fenomen social, şi nu numai din cauză că are prin definiție o caracteristică a-națională care nu cunoaşte frontiere în sensul statelor naționale, nu poate şi nu trebuie subestimată – nu numai din perspectiva grupărilor fundamentaliste care justifică violența prin fanatismul lor religios, dar mai ales din cauză că religia determină viețile şi valorile oamenilor adesea, chiar într-o măsură mai mare şi decât politica.

Uniunea Europeană se confruntă cu provocări majore, mai ales din perspectiva procesului de lărgire către țările din centrul şi din estul Europei, fiecare dintre acestea aducând cu sine propria cultură şi istorie, şi propriul mod de a conştientiza religia în propriile societăți. Demersul esențial a fost demarat cu mai mult de 50 de ani în urmă, atunci când Consiliul Europei a elaborat Convenția Europeană a Drepturilor şi Libertăților Fundamentale (*European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms)* şi a inclus în articolul 9 libertatea religiei ca bază

comună pentru toate țările semnatare a acestui instrument, în ceea ce priveşte drepturile omului, şi la fel pentru statele membre şi candidate.

Religia şi dreptul se corelează în primul rând în contextul statelor; de sute de ani, ideea "religiei şi libertății religiei" a depăşit domeniul ordinii de drept obişnuite şi are atingere cu aspecte ale dreptului internațional. La nivel european se acordă o destul de mică atenție ordinii de drept a Uniunii Europene pe probleme de religie. Având ca premisă realitatea că niciodată nu a fost clar care este conținutul termenilor de religie şi libertate, termenul de libertate a religiei este abordat numai în anumite circumstanțe contextuale – teologice, filozofice şi politice – într-un anumit cadru temporal şi pentru o anumită entitate socială. Libertatea religiei şi de conştiință aparține evident dezbaterii mai largi despre evoluția procesului numit "constituționalizarea europeană" (European constitutionalization) în care codificarea cartei drepturilor fundamentale, finalizată şi oficializată în decembrie 2000 la Nisa a fost numai unul din primii paşi.

Influența predominantă a creştinismului în Europa este în afara oricărei îndoieli. La fel de evidente sunt şi tendințele către pluralism în istoria Uniunii Europene: în timp ce primii 6 din 1957 aparțineau mai mult sau mai puțin ramurii catolice a creştinismului, Marea Britanie şi Danemarca în 1973, Suedia şi Finlanda în 1995 au adus elementele reformate. Adăugarea Greciei, în 1981, a lărgit orizontul creştin către ramura ortodoxă a creştinismului – parte care va fi lărgită în curând prin includerea României şi Bulgariei – unul din aspectele nestudiate din punct de vedere al impactului lărgirii. Tendințele de pluralism nu au loc numai în sânul creştinismului, dar şi la nivel mai larg; islamismul, de exemplu, a devenit o constantă în realitatea socială a societăților europene.

O comunitate religioasă, mică din punct de vedere numeric şi de aceea neglijabilă, ca reprezentarea socială în cadrul unui anumit context național, poate, de fapt, reprezenta o religie mare, ca iudaismul sau islamismul, şi nu trebuie redusă la dimensiunea unui grup societal neglijabil şi neglijat.

O varietate de comunități religioase coexistând paşnic într-o anumită entitate administrativă ridică inerent problema asigurării unui statut legal corespunzător tuturor, unora dintre acestea sau mai radical, nici uneia dintre ele. În ceea ce priveşte sistemele structurale existente pe continentul european, şi chiar mai specific, în Uniunea Europeană se poate

observa repede că nu toate statele membre, considerate a fi ramuri ale unei moşteniri culturale şi istorice comune, au stabilit un sistem coerent şi persistent de relații stat-biserică, chiar dacă toate au inclus dreptul fundamental la libertatea religiei în textul propriilor constituții.

De fapt, luând Franța ca exemplu extrem al unui sistem care separă statul de biserică şi suprapunându-l cu cel al Marii Britanii în care Biserica anglicană este recunoscută ca Biserică de stat iar regina ocupă atât cea mai înaltă poziție onorifică în biserică, cât şi cea mai înaltă poziție în stat, relevă numai cele două posibilități fundamentale de organizare a relației biserică-stat, altfel spus, cei doi poli ai scalei. Urmărind aceeaşi schemă şi apropiindu-ne de mijloc către o poziție intermediară se găsesc câteva state membre ale Uniunii Europene care au decis să-şi bazeze forma de guvernare pe o mixtură între sistemele din Franța, respectiv Marea Britanie - un sistem de cooperare între stat şi una sau mai multe dintre bisericile mai mari existente în acele entități. Toate au optat, datorită circumstanțelor istorice în statele lor naționale, pentru o structură cooperativă, neexcluzând biserica/bisericile majoritară de la participarea la conducerea statului, dar pe de altă parte, nedorind să păstreze identitatea, de iure şi de facto între stat şi biserică care a predominat sute de ani înainte în istorie. În timp ce Germania, de exemplu, a introdus principiul teoretic al neutralității în problemele religioase, Spania a adoptat în constituția sa o clauză care garantează privilegii speciale bisericii catolice şi înainte de toate o cooperare mai strânsă cu statul, în comparație cu alte comunități religioase care formează societatea spaniolă. Țările scandinave, pe altă parte, urmează tradițional o cale caracteristică de a trata religia în entitățile lor statale; datorită realităților culturale şi cadrului legal au o viziune diferită asupra conceptelor de alegere/selecție corectă, libertatea presei sau pedepse corporale.

Având ca punct de pornire *Declarația nr. 11 din Tratatul de la Amsterdam*, ca exemplu de manifestare a dorinței Europei de a garanta un grad relativ mare de autonomie a bisericilor şi echivalentelor lor seculare precum şi articolul 22 al *Cartei drepturilor şi libertăților religioase a Uniunii Europene"*uniunea va respecta diversitatea culturală, religioasă şi lingvistică", putem opina că libertatea religiei, ca centru al intereselor individuale, publice şi chiar naționale are relevanță în cadrul comun european şi în crearea unei realități sociale comune europene.

Aspectele relațiilor biserică-stat sunt privite în mod diferit de statele membre ale Uniunii Europene din perspectiva garantării drepturilor fundamentale – nu numai ca cerință de drept în context național, dar şi sub acoperământul Uniunii Europene, ca instituție supranațională care exercită puteri şi pot afecta direct nu numai indivizii, dar la fel de bine şi asociațiile. Într-un sens mai abstract, se poate afirma că poate fi găsit un denominator comun în sfera religiosului, permițând Uniunii Europene să stabilească «o uniune din ce în ce mai strânsă între oamenii Europei» conform prevederilor preambulului *Tratatului de constituire a Uniunii Europene de la Maastricht*, păstrând caracteristicile naționale, care nu este necesar neapărat să fie armonizate la nivel supranațional de instituțiile europene pentru a obține armonia Europei ca formă de guvernare.

Domeniile în care sunt posibile conflictele motivate religios, pe lângă domeniul dreptului muncii şi angajării forței de muncă, cel mai des citate, sunt şi: privilegiile garantate național organizațiilor religioase de nivel european, tratament egal în sectorul social (ritm de muncă, sărbători religioase, educația religioasă a copiilor muncitorilor imigranți etc.), aplicarea directivelor privind construcția bisericilor, aplicarea regulilor europene privind participarea la activități economice (caritabile) a comunităților religioase/bisericilor, luarea în considerare a comunităților religioase în compunerea organelor în cadrul dreptului organizațional şi instituțional al Uniunii Europene şi altele.

Pentru o examinare realistă a abordărilor actuale în domeniul religiei sau, în sens mai larg, în domeniul dreptului public al bisericii, este indispensabil în primul rând să se exploreze însuşi fenomenul religios, aşa cum este perceput într-o societate şi semnificația care îi este atribuită, ca valoare care determină atitudinea oamenilor despre viață.

În timpurile (post)moderne, inspirația religioasă şi instituțiile religioase au îndeplinit cel puțin cinci funcții în sistemul de drept internațional; aceste funcții pot fi descrise prin creație, aspirație, didactică, custodială şi meditativă. Ele puteau, şi uneori şi făceau, să promoveze ordinea globală, chiar sub forma animozităților religioase.

Religia şi dreptul internațional sunt congruente, având în comun elemente de ritual, tradiții, autoritate şi universalitate care “conectează ordinea de drept a oricărei societăți cu credințele acelei societăți în

realitatea transcendentă ultimă”[3]. În acelaşi timp, aceste patru elemente dau sanctitate valorilor de drept şi prin aceasta consolidează simțul de drept al oamenilor: simțul drepturilor şi datoriilor, chemarea la ascultare imparțială, aversiunea față de aplicarea inconsecventă a regulilor, dorința de tratament egal, sentimentul acut al fidelității față de lege şi corolarele sale, repulsia față de ilegalitate/încălcarea legii.

În termeni generali, analiza libertății religiei ca drept colectiv şi aspectul de corp al drepturilor fundamentale poate fi mult mai relevantă decât abordarea centrată pe protecția drepturilor individuale. Argumentele în sprijinul acestei concluzii sunt corporațiile, ca parte a societății.

Aspectele de bază nu reies numai la nivel național, având legătură cu cetățenii şi autoritățile publice respective, dar şi la nivelul supranațional al Uniunii Europene, care ia deciziile şi politicile efective, care se reflectă individual în fiecare stat membru. Dacă Uniunea Europeană se constituie într-o formă de guvernământ în sine, trebuie considerată ca având o “identitate de corp/corporatistă” “corporate identity” proprie şi un set de valori propriu[4].

Relația stat – biserică în Europa

În forma sa cea mai instituțională, relația între religie şi drept este exprimată prin relația de drept existentă între biserică şi stat. În statele vest europene şi constituțiile lor, aceste relații iau forma (mai mult sau mai puțin strictă) a separației între biserică şi stat (Franța, Irlanda), a legăturii de cooperare între cele două (Spania, Italia, Austria, Portugalia, Germania, Belgia) sau a sistemelor de biserici naționale (țările scandinave, Marea Britanie, Grecia). Aceste sisteme şi respectiv evoluția lor, sunt adesea adânc înrădăcinate în tradițiile de drept şi culturale istorice dezvoltate de-a lungul secolelor trecute şi greu influențate de evenimentele din *Reforma Luterană* şi de contra-mişcarea de pe continentul european. Aceste caracterizări, într-o mare măsură, dau formă „identității constituționale” a formei de guvernământ. Caracteristicile specifice ale diferitelor țări europene sunt exemplificări ale modului cum relațiile dintre biserică şi stat

[3] Berman, Harold J., *The Interaction of Law and Religion,* Abingdon Press, Nashville, New York, 1974, 25

[4] Lasia Bloß, “European Law of Religion – organizational and institutional analysis of national systems and their implications for the future European Integration Process”, *Jean Monnet Working Paper 13/03.*

pot da formă identităţii constituţionale a unei ţări, şi ca o consecinţă, identitatea culturală (nu numai religioasă) a oamenilor lor.

Constituţiile ţărilor vest-europene, fiecare în felul său, creează o balanţă a relaţiilor stat - biserică, religie - drept. De exemplu, sistemul irlandez de separare organizaţională şi financiară a bisericii şi a statului compensează poziţia puternică a bisericii în societatea irlandeză. În plus, relaţiile financiare în Belgia, Luxemburg şi Germania merg mână în mână cu garanţiile independenţei organizaţionale şi autonomiei bisericii. În sfârşit, Spania şi Italia combină garanţiile pentru bisericile minorităţilor cu garanţiile pentru biserica majoritară, Biserica Catolică, ca o expresie a realităţii sociale. În ciuda faptului că sistemele vest-europene sunt adânc înrădăcinate în tradiţiile istorice, nu sunt în nici un caz statice; în Finlanda şi Suedia, de exemplu, bisericile existente au fost plasate pe picior de egalitate prin abandonarea privilegiilor trecute ale Bisericii Protestante ca Biserică Naţională. O mişcare similară către acest tip de egalitate a avut loc în Italia, Portugalia şi Spania, în ceea ce priveşte Biserica Catolică.

Interacţiunea dintre biserică şi stat în statele vest-europene pare mai puţin concentrată asupra poziţiilor instituţionale şi mult mai preocupată cu aspectele sociale ale religiei, în special, cu discuţiile valorizatoare şi abordările etice ale câtorva probleme controversate, cum ar fi: eutanasia, avortul, căsătoria homosexualilor, bio-tehnologia sau clonarea fiinţelor umane.

Procesul de lărgire poate opune şi releva noi probleme ascunse, în particular, în câmpul aşa numitului „drept european religios” dat fiind că între ţările candidate, sunt nu numai câteva state ortodoxe, dar şi Turcia, o ţară islamică care a ales să devină membru cu drepturi depline al Uniunii Europene (deşi dezbaterea despre posibila aderare a Turciei la Uniunea Europeană este una mult mai complicată şi pe mai multe niveluri). Mai mult, toate aceste ţări au afinităţile lor culturale şi istorice, iar în plus, formează un bloc cu o cultură europeană cu totul diferită care poate fi, în multe aspecte, diferenţiată de evoluţia părţii vestice a continentului – lăsând la o parte parametrii economici şi istoria politică de comunism/socialism a ultimilor 50 de ani.

Calea de urmat pare a fi încurcată atât pentru Uniunea Europeană ca formă de guvernământ supranaţională încercând să găsească viitorul instituţional după lărgire, cât şi pentru biserici şi alte comunităţi religioase existente în statele membre.

Relația religie - securitate în context european

Mulți cercetători ai domeniului accentuează faptul că religia, care a fost limitată la sfera privată a vieții oamenilor, a reclamat la un moment dat un rol mai important în sfera publică. În momentul când religia a intrat în arena publică, conflictele violente au devenit inevitabile, iar odată cu clarificarea importanței rolului pe care îl poate juca religia în arena publică, a început folosirea religiei în scopul motivării şi mobilizării oamenilor pentru lupta politică, națională şi etnică. Luptele politice motivate politic au constituit baza dezvoltării terorismului religios, în ultimele două decenii apărând un nou tip de terorist, motivat religios, care ucide în numele lui Dumnezeu. Este indubitabil că religia poate motiva actele teroriste, că această violență este parte integrală a multor texte sacre şi este un fapt că există terorişti convinşi că prin ceea ce fac ei îndeplinesc voința lui Dumnezeu. Această convingere a unei părți a aderenților la unele religii care legitimează violența, considerată o pervertire a religiei, caracterizează terorismul modern şi face să fie crucial modul de realizare a echilibrului dintre libertatea religioasă individuală şi securitatea națională.

Nevoia statului de a separa religia de violență poate pune în pericol credința şi doctrinele religioase. Există necesitatea de a evita formarea opiniei că violența poate fi justificată religios şi de a rupe legătura prin care se uneşte religia şi violența.

Un subiect al multor dezbateri este cel referitor la ecuația religie – terorism; religia este o adevărată motivație pentru terorism sau un truc prin care se recrutează aderenți şi mediul prin care se amplifică impactul acțiunilor teroriste. Pusă sub altă formă, ecuația de mai sus ar arăta astfel: agenda rețelelor teroriste este una religioasă sau religia este o mască pentru o agendă politică[5].

Samuel Huntington este de părere că "sceptrul de lider mondial" deținut de America va trece în mâna Uniunii Europene dacă aceasta va realiza coeziunea politică între țările membre, va dispune de populația necesară, va avea resursele şi bunăstarea economică necesare, va avea tehnologia necesară şi dacă va avea forța militară reală şi potențială.

Comunitatea Europeană a evoluat pe trei paliere de integrare: realizarea uniunii monetare, integrarea politică şi militară, elaborarea unei politici interne şi de securitate socială comune.

---

[5] BBC News, "Who Is Osama Bin Laden? (Sept. 18, 2001), at http://newsvote.bbc.co.uk/l/hi/world/south_asia/155236.stm.

Având ca obiective realizarea competenței, a statutului de mare putere şi a unui rol mai mare de jucat pe plan mondial, ca urmare a necesității unei apărări comune, Summit-ul de la Helsinki a decis crearea unei forțe europene în scopuri umanitare şi de menținere a păcii, precum şi a organismelor necesare realizării acestui deziderat: o comisie politică de securitate, o comisie militară şi un stat major.

Abordarea conceptului de securitate aduce în discuție componente fundamentale şi evidențierea necesității implementării lor în politicile interne şi externe ale statelor, precum şi în structurile societății civile: securitatea internațională - zonală, regională; securitatea națională; securitatea intereselor unei colectivități; securitatea persoanei, a individului.

În timp ce securitatea națională este un concept care trebuie fundamentat de organismul legislativ, se realizează în exclusivitate de structurile specializate ale statului, angrenează toate resursele societății şi intră în responsabilitatea fiecărui cetățean, securitatea individului, care derivă din drepturile fundamentale ale omului şi libertățile lui fundamentale, poate fi considerată ca fiind o componentă a securității unui popor împreună cu securitatea națională.[6]

Strategia de securitate şi apărare europeană reafirmă hotărârea comună de a garanta securitatea Europei, dă posibilitatea Uniunii Europene de a trata mai bine pericolele şi provocările globale şi de a înțelege oportunitățile. Se consideră că o uniune activă, capabilă şi mai coerentă ar avea un impact la scară globală.

După 11 septembrie 2001, în contextul întrebărilor referitoare la religie şi securitate, a devenit dificil de argumentat faptul că libertatea religioasă este un drept inviolabil sau că drepturile fundamentale ale omului pot fi îndeplinite numai într-un mediu sigur. Deşi amândouă afirmațiile sunt corecte sunt de puțin ajutor în găsirea echilibrului dintre valorile libertății şi securității. Un mai mare ajutor se consideră că l-ar putea constitui reconcilierea libertății religioase şi securității naționale într-un mod în care să fie posibil să te bucuri de amândouă. Există opinia că, pe termen lung, libertatea religioasă ajută dezvoltarea integrării şi toleranței care stau la baza unei societăți stabile şi sigure, iar o societate democratică

[6] General de brigadă (r) Mihaiu MĂRGĂRIT, *„Democrația şi cultura de securitate”*, *Spirit Militar Modern*, Anul XV Nr.6-7 (101-102) / 2005, pp.38-44.

trebuie să asigure ca libertatea religioasă să nu exploateze drepturile fundamentale ale omului.

Criza actuală a echilibrului dintre libertatea religioasă şi securitatea națională trebuie abordată cu precauție, iar prevederile legale care trebuie introduse pentru a se reconcilia necesitățile securității naționale şi libertății religioase trebuie bine evaluate.

Există opinia larg răspândită că terorismul religios nu este specific numai religiei islamice, ci priveşte multe religii, inclusiv creştinismul. Înțelegerea rădăcinilor istorice ale violenței religioase dă posibilitatea separării motivațiilor culturale şi sociale ale terorismului şi tragerea unei linii de demarcație între religie şi violență şi poate explica de ce unele grupuri religioase îşi justifică actele de violență prin afirmarea acestora, ca rezultate ale obligațiilor religioase. În timp ce statele trebuie să adopte o legislație de apărare a securității naționale, în acelaşi timp trebuie să minimizeze amestecul în libertatea religioasă prin aceste legi.

Deşi opiniile referitoare la legătura care există între religie şi violență existau şi înainte de 11 septembrie 2001, atacurile teroriste asupra turnurilor gemene din New York au schimbat balanța dintre securitate şi libertate, religia fiind identificată ca una dintre forțele care au stat în spatele atacurilor. Se consideră că măsurile de întărire a securității luate după acest moment au afectat libertatea religioasă în cel puțin trei direcții:

1. la modul general, guvernele creează legi care restrâng drepturile fundamentale, libertatea de mişcare, libertatea de asociere şi altele care implicit aduc atingere libertății religioase. De exemplu, activitățile misionare în țările străine au devenit din ce în ce mai dificile din cauza prevederilor cât mai stricte privind obținerea vizei, transferul banilor, înregistrarea organizațiilor străine şi altele. Dreptul de diseminare a credințelor religioase, deja atacat în multe țări, a fost inevitabil afectat.

2. indirect, guvernele supraveghează organizațiile religioase, aşteptând-se un control mai mare al statului asupra vieții interne şi organizării comunităților religioase;

3. direct, guvernele intervin în organizarea credințelor religioase, argumentând necesitatea întăririi securității naționale.

Unii cercetători îşi exprimă opinia că în condițiile actuale în care ideologiile seculare sunt în declin, religia, una dintre ultimele forțe motivaționale într-o lume lipsită de alte sisteme puternice de credință, este exploatată pentru a mobiliza oamenii pentru atingerea obiectivelor politice.

Sarcina statelor şi organizațiilor seculare este simplă: trebuie să sublinieze faptul că violența motivată religios este inacceptabilă. Odată ce acest mesaj este transmis, organizațiile statului şi seculare şi-au îndeplinit sarcina.

Comunităților religioase le revine sarcina mult mai dificilă de a interpreta textele religioase într-un mod care să transceandă violența din text, de a reconsidera cu atenție demnitatea celorlalți, credința sau necredința altor religii şi de a practica o politică teologică care să privească cu înțelegere la caracterul secular al statului şi al societății civile.

Nu există nici o garanție că organizațiile religioase îşi vor îndeplini sarcina, dar nu există altă alternativă, în condițiile în care statul nu are mijloacele necesare rezolvării violenței religioase în afara celor limitate impuse de sarcina de garantare a securității şi ordinii publice şi de dezvoltare a unui context social şi politic favorabil toleranței religioase.

Religiile trebuie să se achite de această imensă responsabilitate care poate fi o oportunitate de a contribui la conturarea societății civile în mileniul al treilea sau riscă marginalizarea.

DIRECȚII INIȚIALE DE ABORDARE A CERCETĂRII PRIVIND INFLUENȚA RELIGIILOR ASUPRA SECURITĂȚII ÎN CONTEXTUL EXTINDERII UNIUNII EUROPENE

ACS. drd. Mihai-Ştefan DINU

Sistemul relațiilor internaționale, considerat drept sistem general de funcționare a societății este sistemul totalității actorilor, rețelelor şi relațiilor create de aceştia. Acest sistem funcționează în virtutea evenimentelor prezente, dar fundamentat pe anumite "coduri" culturale operaționale. Activitatea politică, elaborarea ideologiilor se formează atât prin raportarea la obiectivul major de obținere a puterii, cât şi prin raportarea la raționalități şi valori, acestea din urmă fiind transpuse de natura puterii politice, a relațiilor sociale, în structura familiei a valorilor, concepției generale. Astfel, uneori, susținând un principiu politic sau o instituție se susține şi componenta spirituală subadiacentă acestora, pe baza căreia se afirmă, de altfel, identitatea. Valorile occidentale au cunoscut în ultimele decenii o mare răspândire, ce a demarat odată cu răspândirea democrației, aceste valori fiind fundamente ale democrației. Astfel, fenomene precum terorismul şi conflictele etnice şi religioase au fost posibile ca reacții la aceste valori.

Continentul european este astăzi scena unor transformări de anvergură, în urma procesului de extindere a Uniunii Europene. Departe de a fi un proces facil, realizarea proiectului unității europene a căpătat vigoare, mai ales după impunerea Uniunii Europene, ca organizație politico-economică, cele mai importante progrese înregistrându-se în aceste domenii. Conştientă de nevoia accentuării celor două dimensiuni geopolitice ale sale (cea euroatlantică, şi cea eurasiatică), Europa

evoluează astăzi în sensul dezvoltării dimensiunii sale de securitate şi de apărare. A fost impusă o viziune europeană asupra securității care ține seama de numeroasele abordări academice ale subiectului. Totul pentru a contura o identitate cât mai clară, puternică şi distinctă noii construcții europene.

Totuşi, aşa cum o demonstrează disputele ivite în jurul ratificării *Tratatului Constituțional European*, nu există o direcție unanim acceptată în ceea ce priveşte identitatea culturală a Europei.

Aşa cum se cunoaşte, cultura furnizează identitate. Indivizii îşi determină poziția socială sau identitatea prin cultură. Ce înseamnă identitatea culturală? Identitatea culturală poate fi definită drept percepția comună subiectivă asupra moştenirii şi istoriei unui grup. Când o națiune sau un continent are o identitate culturală, acest fapt nu înseamnă uniformizare, ci că este un sistem integrat prin acțiunea comună a mai multor factori care îi conferă unitate prin diverse modalități.

În documentele oficiale ale Uniunii Europene a apărut frecvent afirmația că în Europa există „unitate în diversitate". Multe opinii cred însă că diversitatea dintre țările Europei este departe de a putea fi considerată unitate.

PERSPECTIVA ISTORICĂ

Diversitatea culturii europene nu este dificil de demonstrat, existând suport în diverse studii academice pentru acest demers. În ceea ce priveşte unitatea, în cazul de față o identitate culturală comună a Europei poate fi o sarcină dificilă. Există totuşi elemente, identificate de observatori ai fenomenului, care pot susține un asemenea demers. Istoria, ca şi existența unei moşteniri comune sunt elemente fundamentale ale identității unui popor. În cazul special al identității culturale europene, această teorie a elementelor fundamentale poate fi verificată în ceea ce priveşte istoria. În istoria Europei, asemenea tendințe de unificare au mai existat, influențele lor simțindu-se până astăzi. Este vorba despre Imperiul Roman şi Creştinism. Evident, aceşti factori nu au avut acelaşi tip de influență în fiecare regiune a Europei, consecințele putând fi observate, în forme diverse, în majoritatea țărilor europene contemporane. Dominarea romană a fost percepută frecvent ca stratul de bază, fundația civilizației europene. Moştenirea militară romană, organizarea birocratică şi a infrastructurii precum şi sistemul de valori reflectat în codurile juridice sunt elemente pe

care multe dintre instituțiile contemporane europene sunt fundamentate. Creştinismul, departe de a fi o caracteristică exclusiv a Europei, constituie, încă, religia majoritară a continentului de mai bine de două milenii, un aspect important pentru studiul nostru constituindu-l faptul că, uneori, aria de răspândire a creştinismului a coincis cu frontierele Europei. Un alt aspect cu surse istorice, la fel de important în acest studiu îl reprezintă existența uneia din cele mai însemnate amenințări externe la adresa Europei, amenințare care s-a manifestat sub forma islamului, în perioada de expansiune a Imperiului Otoman, şi care a avut ca rezultat strângerea rândurilor la nivel european pentru a face față acestei amenințări externe. În acest caz, islamul, ca amenințare externă, poate fi considerat un factor generator sau fortificant al identității de grup. Iată că numai printr-o scurtă privire spre istorie pot fi identificați factori cu rol unificator la nivelul Europei.

Dar cum stau lucrurile astăzi, când Europa este supusă unui amplu şi complex proces de construcție, proces ghidat şi sprijinit de Uniunea Europeană?

Inițiată pe baze economice, această construcție a reuşit să capete consistență şi să producă un curent integrator, generator de interconectivitate la un nivel eficient, în special în domeniul economic, politic şi chiar militar, dar parțial în cel cultural, o mare parte a eforturilor autorităților UE fiind îndreptate astăzi în această ultimă direcție menționată. Problema culturală pare să fie purtătoarea unui grad mai ridicat de complexitate şi pentru că, pe de o parte, diversitatea este privită ca una din punctele forte ale Europei contemporane, identitatea europeană fiind din ce în ce mai mult identificată cu capacitatea de a tolera gradul însemnat de diversitate culturală, ceea ce demonstrează existența unor anumite valori pe care cetățenii Europei le prețuiesc şi le respectă, ideile despre, democrație, dreptate şi egalitate socială, libertate şi drepturile omului, fiind bine definite.

DIRECȚII INIȚIALE DE CERCETARE

Considerând toate acestea, în cadrul proiectului nostru, vom avea în vedere, ca ipoteze inițiale de lucru:

1. Existența unei corelații semnificative între tendințele anomice ale dinamicii de securitate şi amploarea fenomenului religios.

Multe conflicte actuale au la bază credințe, cele mai multe rezultând din ciocnirea aspectelor religio-politice ale comunităților aflate în conflict şi asocierea lor cu politicile guvernamentale. Educarea aderenților în spiritul urii sau adversității față de tot ceea ce constituie „lumea exterioară”, în cazul religiilor „militante”, ce practică şi un „prozelitism agresiv”, este un fapt real de necontestat. Adepții acestor religii pot recurge relativ simplu la violența armată pentru a-şi atinge obiectivele politice, culturale şi economice, dar ordinea internă şi internațională trebuie să se raporteze la lege şi instituții, la aranjamente, negocieri şi compromisuri, pe căi raționale.

2. Folosirea factorului religios drept „vehicul” pentru acțiuni ce pot destabiliza starea de securitate.

3. Gradul ridicat de inamiciție între grupări religioase sau dintr-un stat, din state diferite sau din provincii ale unor state diferite poate stimula şi agrava conflictele religioase.

4. Inexistența unui limbaj comun în ceea ce priveşte cadrul conceptual al unei asemenea problematici, precum cea abordată, aceea a relației religie-securitate.

5. Existența percepției unor diferențe est-vest la nivelul Europei, cel puțin din punct de vedere religios (Occidentul catolic şi Răsăritul Ortodox), diferențe ce ar putea avea urmări asupra scenei europene în sensul apariției unor tensiuni interstatale, ce pot fi inflamate pe fondul apartenenței la organizații politico-economice sau de securitate diferite a acestor state.

Diferențierea est-vest la nivel european nu este una de dată recentă, ea existând din momentul Schismei creştinismului, petrecută în anul 1054, istoria recentă, perioada mai recentă a Războiului Rece, nuanțând-o, doar, mai puternic, îndeosebi la nivel geopolitic şi geostrategic. Era o vreme în care aspectele culturale nu deveniseră, încă, o problemă.

6. Prezența aspectelor privind islamul, şi anume: aspecte externe privind procesul de extindere a Uniunii Europene (posibila intrare a Turciei în Uniune), şi aspecte interne, legate de creşterea numărului de comunități musulmane (în principal, în cadrul statelor occidentale membre ale UE, precum Franța, Germania şi Marea Britanie) şi a proceselor pe care le implică acest fapt (discriminare, toleranță, integrare, separare, multiculturalism etc.).

Legat de procesul extinderii europene, diferențele cu aspect cultural nu au constituit un subiect al condițiilor de aderare la UE, acestea referindu-se, de obicei, la aspecte politice, socio-economice şi instituționale. Aspectele culturale nu au fost subiectul unor dezbateri îndelungi, din moment ce implementarea reformelor cerute pentru alinierea la standardele şi normele comunitare, pare a fi suficientă pentru obținerea statutului de membru UE. Dar aşa s-a întâmplat până acum, perspectiva integrării Turciei în UE fiind una care trebuie să țină cont de frontierele culturale, fiind necesară, în mod inevitabil, o mai aprofundată abordare a aspectelor culturale, pentru că nu-i aşa, nu putem fi siguri că extinderea UE se va opri la granițele fostei URSS.

Europa este deja gazda a aproximativ 15 milioane de musulmani, iar acest număr e de aşteptat să se dubleze până în anul 2015. În Franța se găsesc aproximativ 6 milioane de musulmani, majoritatea proveniți din fostele colonii franceze din Africa de Nord, în special din Algeria şi Maroc, ceea ce reprezintă o treime din totalul întregii Uniuni Europene. Situația este similară în Germania, unde trăiesc circa 2 milioane de musulmani (unele surse vorbesc chiar despre 4,1 milioane), mulți dintre aceştia fiind urmaşi ai turcilor şi kurzilor ajunşi aici în urmă patru decenii ca muncitori sezonieri. În Marea Britanie există astăzi circa 1.500 de moschei şi 100 de şcoli musulmane ale celor peste 1,5 milioane de musulmani stabiliți aici şi proveniți în principal din fostele colonii (India, Pakistan, Bangladesh). Problema islamului a fost una dintre cele mai disputate în ultima decadă în țările europene[1]. În Franța a fost vorba despre „ problema vălului" care a generat dezbateri publice asupra dreptului fetelor musulmane de a purta vălul în şcoli, acestea fiind percepute ca spațiu public. Au fost inițiate studii asupra influenței islamului politic asupra tineretului francez provenit din familiile de imigranți musulmani. În Germania, o problemă asemănătoare: prezența crucii, privită drept simbol catolic, în sălile de curs, în acelaşi timp cu interdicția purtării unui simbol musulman, vălul, de către fete, în sala de clasă[2].

---

[1] Renate Holub, „Intelectuals and Euro-Islam", Muslim Europe or Euro-Islam. Politics, Culture & Citizenship in the Age of Globalization, editors Nezar Al Sayyad and Manuel Castells, 2002, LEXINGTON Publishers, Oxford UK & Boulder, pp.167-193.

[2] Der Spiegel a găzduit o serie de articole despre imigranții turci şi descendenții acestora din Germania, în încercarea de a răspunde la întrebarea dacă aceştia constituie o amenințare la adresa culturii germane.

Drama din Clichy-sous-Bois ar fi putut avea urmări mai puțin grave decât cele deja petrecute dacă aspectele ce au stat la baza izbucnirii revoltelor nu ar fi avut de fapt, în background, alți trei factori întreținători ai tensiunilor, şi, aşa cum a fost cazul declanşatori de criză, şi anume: aspecte sociale, aspecte care țin de istoria colonială a Franței şi aspecte ale reprezentării politice a claselor considerate minoritare. Emigranții din fostele colonii franceze care au venit în Franța în căutarea unor slujbe şi a unui nivel mai ridicat de trai. Unii s-au integrat, alții nu, formându-se însă, comunități musulmane sau africane, după caz, acestea devenind în timp adevărate insule culturale caracterizate de o rată ridicată a şomajului şi un amar sentiment de resemnare provenit din nereuşita procesului de integrare completă. Evident, sărăcia, ignoranța publică şi tensiunile etnice nu sunt probleme noi, dar s-au acutizat în ultima decadă. Datele statistice indică faptul că în anii '70, în Franța existau circa 30 de moschei. În anul 1994, acestea atinseseră cifra de 1.000. Cifrele anului 2005 indică faptul că moschei în adevăratul sens al cuvântului, se găsesc în Franța doar cinci, celelalte până la 1.500 fiind adăpostite de clădiri mai mici, sau în spații provizorii adaptate în acest scop (cum ar fi de exemplu, apartamentele)[3]. Poate tocmai această cifră ridicată a moscheilor provizorii a dus la decizia autorităților franceze de a sprijini un program de construire a lăcaşelor de cult islamice, oarecum şi din teama apariției unor imami radicali care ar fi putut pune probleme serioase, dacă ne amintim că astăzi Franța deține cel mai mare număr de populație musulmană din Europa, aproximativ 5-6.000.000. Din poziția sa de stat major al UE, acest fapt are implicații serioase asupra securității europene, iar acest aspect a fost vizibil în momentul în care Comisia europeană a oferit Franței un ajutor de 50 de milioane de euro pentru a sprijini împiedicarea răspândirii revoltelor în teritoriu, exprimându-se totodată ideea că o parte din acest ajutor ar putea fi canalizat în direcția reducerii numărului de persoane fără un loc de muncă[4], aspect social, care după cum afirmam a fost unul din cele aflate la sursa crizei.

În ceea ce priveşte aspectul demografic, a fost observată o rată a natalității cu o curbă ascendentă în rândul imigranților musulmani din Europa, în comparație cu rata natalității populațiilor nemusulmane.

---

[3] http://www.enjoyfrance.com/content/view/74/36/

[4] "Cea mai mare problemă este şomajul. Cele mai adecvată politică socială este aceea de a crea locuri de muncă. Acesta este aspectul principal. Atunci când 605 din tinerii suburbiilor sunt şomeri, aceasta este o problemă." spunea preşedintele CE Jose Manuel Barroso, cu această ocazie.

Un alt aspect interesant poate fi observat, prin compararea organizării politice a Europei, cu instituții democratice, garantate de constituții moderne şi organizarea guvernării în statele islamice, unde Coranul, Sharia, legea islamică, au un rol major în legislație şi în aplicarea acesteia. Sistemele politice islamice obişnuiesc să combine elemente de jurisprudență din Coran şi Sharia cu instituțiile politice. Sistemul European actual a reuşit să separe discursul şi instituțiile religioase de puterea politică şi juridică, păstrând totuşi, prin legitimare constituțională, un anumit grad de putere ideologică şi educațională al acestora. Pentru mulți musulmani relația dintre politică şi religie rămâne însă un fapt material, legal şi constituțional, şi nu trebuie să uităm faptul că principiile generale care guvernează dreptul european, oricât de „seculare” s-ar dovedi au la bază principii religioase.

De altfel, în Europa se manifestă semne ale apariției graduale a unui tip modern de islam european, un islam ce îmbrățişează valorile comunității democratice respectând valoarea consensului. În acelaşi timp, există serioase probleme ce afectează musulmanii din Europa: aspecte entice, identitare. Este adevărat că situațiile comunităților musulmane variază de la caz la caz[5], nu există un fenomen islamic, ci câteva, în întregul spațiu european. Tocmai de aceea va fi nevoie de o un grad mai profund de înțelegere a acestora, dovedit prin adoptarea de politici eficiente în sprijinul cetățenilor musulmani ai Uniunii Europene pentru a nu mai lăsa spațiu de manifestare unor acțiuni descriminatorii[6]. Acest

---

[5] Despre notele caracteristice locale legate de spațiul în care s-a instalat islamul, J. Jomier, afirma în *“L’islam aux multiples aspects”*, Kinsasha,1982, p.37: „Islamul este o apă limpede, cu proprietăți bine determinate şi care este aceeaşi pretutindeni. Dar solul pe care această apă curge este foarte variat. Astfel, în fiecare caz, apa va lua culoarea pietrelor, a nisipului, a pământului care îi este albie”.

[6] În prezent, Uniunea Europeană are în componență majoritatea țărilor Europei Occidentale. În diferite tratate ale U.E. (Maastricht, Amsterdam) se face referire la moştenirea culturală a Europei. Preconizata extindere a Uniunii până la frontierele geografice ale continentului (adică până la Urali), a dus şi la preocuparea, ca în statutul U.E. să nu existe nici un fel de discriminare. Această poziție reiese clar din Declarația nr. 11 a Tratatului de la Amsterdam cu privire la statutul Bisericilor şi al grupurilor nonconfesionale, paragraful 1: „U.E. respectă şi nu prejudiciază ceea ce potrivit legislației naționale se defineşte ca statut al Bisericilor şi grupurilor sau comunităților religioase”. În ciuda procupărilor de reducere până la dispariție, a manifestărilor descriminatorii, studiile[6] arată că, la nivel european, discriminările având la bază criteriile etnic/rasial şi credință/religie se situează încă la un nivel ridicat, situându-se pe poziția a doua, respectiv a treia, dintr-o gamă de şase tipuri de discriminare în care mai sunt luate în calcul vârsta, orientarea sexuală, handicapul fizic şi bolile psihice.

demers poate fi de o importanță majoră din perspectiva integrării Turciei în Uniunea Europeană, actualei configurații religioase a continentului, adăugându-i-se un stat a cărui numeroasă populație este majoritar musulmană, stat situat în proximitatea unui spațiu balcanic cu un puternic factor islamic. Acest fapt ar putea duce la crearea unei zone preponderent islamice în sud-estul continentului, care s-ar putea constitui într-o prelungire a unui Orient Apropiat şi Mijlociu caracterizat de prezența şi manifestarea unor puternice mişcări islamiste. Astfel, într-un scenariu de nedorit, acest spațiu european, nou integrat, ar putea deveni o zonă predilectă de penetrare pentru elemente islamiste spre o Europă majoritar creştină.

Se poate observa, din consultarea datelor privind comunitățile musulmane din Europa, că cele mai numeroase comunități musulmane se află pe teritoriul statelor ce sunt considerate de majoritatea specialiştilor „motorul” Uniunii Europene, Franța şi Germania, țări ce îşi dispută zonele de influență în spațiul european.

Diferențe de opinie au apărut, cum e şi firesc în cadrul societăților democratice, în ceea ce priveşte aderarea Turciei la UE. În cazul Franței, preşedintele francez Jacque Chirac s-a exprimat în sensul sprijinului aderării Turciei la UE, cu mențiunea că potrivit amendamentului la Constituția Franței privind autorizarea ratificării Constituției Europene, care conține o clauză conform căreia aprobarea de către Franța a oricărei viitoare țări candidate trebuie în prealabil susținută de un referendum, şi în cazul Turciei trebuie urmată această procedură. Din partea Germaniei, însă, vocea cancelarului german Angela Merkel a susținut mai degrabă ideea unui parteneriat privilegiat cu Turcia decât calitatea de membru deplin al Uniunii.

Europa a ajuns la un moment important al destinului său ca actor cu manifestare globală. Nevoia de a deveni un actor global credibil şi activ, poate fi realizată şi prin atitudinea adoptată vizavi de problema Islamului. Spre deosebire de Statele Unite, Europa are o relație destul de veche cu lumea musulmană, fiind frecvent percepută ca un partener mai de încredere în spațiul Orientului Apropiat şi Mijlociu. Nu se ştie dacă interzicerea afişării simbolurilor religioase în şcoli va reuşi să promoveze

---

Gradul de manifestare al acțiunilor discriminatorii şi natura discriminării sunt importante, în măsura în care aspecte precum cele etnice şi religioase devin frecvent criterii de apartenență, iar un grad ridicat al discriminării poate conduce la reacții identitare ce se înscriu în sfera violenței.

ideea de toleranță atât de necesară integrării comunităților musulmane, dar este sigur că Franța şi Germania, vor trebui să acorde o atenție mai mare acestui aspect. Guvernele europene trebuie, de asemenea, să-şi îndrepte eforturile în sensul combaterii prejudiciilor generate de acțiuni discriminatorii şi a promovării toleranței în rândul populației majoritare. La mijloc este nu doar viabilitatea comunității multi-etnice şi multi-religioase în Europa, dar şi abilitatea Europei de a se menține ca unul dintre nucleele globale ale democrației liberale şi ale eficienței economice.

7. Înghețarea procesului de ratificare a documentului Constituției europene, proces care e de aşteptat să fie redemarat în ianuarie 2007 odată cu preluarea preşedenției Uniunii Europene de către Germania.

CÂTEVA IPOTEZE DE LUCRU PRIVIND INFLUENȚA RELIGIILOR ASUPRA SECURITĂȚII ÎN CONTEXTUL EXTINDERII UNIUNII EUROPENE

Lect. dr. Radu MUREŞAN

În prezentarea ipotezelor de lucru am optat pentru un eseu ce are un caracter programatic şi îşi propune să lanseze posibile piste de cercetare în abordarea temei propuse, prezentând în acelaşi timp şi metodologia utilizată din perspectiva ştiințelor umaniste.

Considerăm necesar să stabilim mai întâi un *cadru teoretic* al cercetării, în interiorul căruia să analizăm relația (raportul) dintre religii, securitate şi UE. Pentru a limita şi a ordona câmpul de cercetare, s-a pornit de la premisa că putem circumscrie problematica legată de relația dintre religii şi noua realitate europeană la două mari teme: a) una care să prezinte poziția UE față de fenomenul religios în ansamblu; b) cealaltă care să prezintă poziția şi reacția religiilor față de noua realitate europeană. Astfel, intenția noastră este de a pleca de la domeniul laic spre cel religios şi apoi de a vedea cum priveşte religiosul (religiile tradițional europene) existența şi misiunea lui într-un context laic european. Este preferabil, ca fiecare din aceste teme majore să acorde atenție: rădăcinilor istorice, prezentării situației actuale, provocărilor, dar şi soluțiilor avute în vedere sau recomandabile pentru depăşirea acestor provocări. Apoi, pe acest cadru general vom particulariza anumite aspecte care țin de relația între factorul religios (religii), securitate şi extinderea Uniunii Europene .

Din punct de vedere metodologic, este important să precizăm mai întâi terminologia folosită. Ce se înțelege prin securitate europeană şi care sunt factorii care o amenință? Ce se înțelege prin religii? *Politica internațională şi de securitate* a Uniunii Europene a fost stabilită ca al

doilea din cei trei stâlpi (piloni) ai Uniunii prin Tratatul de la Maastricht din 1992, iar apoi a fost redefinită prin Tratatul la Amsterdam din 1997. În conformitate cu prevederile acestor tratate, Uniunea Europeană defineşte şi implementează o politică internațională şi de securitate comună, ale cărei obiective sunt: întărirea securității Uniunii sub toate aspectele; păstrarea păcii şi întărirea securității internaționale; dezvoltarea şi consolidarea democrației, a dreptului, cu respectarea drepturilor omului şi a libertăților fundamentale. Factorii majori care amenință securitatea sunt: orice extremism care constituie un pericol pentru securitatea interioară; orice amenință ordinea constituțională prin mijloace contrare dreptului şi democrației; orice amenință demnitatea umană şi pacea socială; orice violează interesele pecuniare sau de altă natură ale cetățenilor.

Prin religii înțelegem, în primul rând, Bisericile Creştine Tradiționale (Biserica Romano-Catolică, Biserica Ortodoxă, Federația Anglicană, Bisericile Protestante), Islamul, Iudaismul, Noile Mişcări Religioase (NMR), precum şi alte religii venite pe continentul european. Trebuie precizat că amploarea şi complexitatea fenomenului NMR nu a putut fi redusă la o definiție unică, acceptabilă din punct de vedere juridic şi că specialiştii în acest domeniu sunt departe de a avea o opinie comună asupra terminologiei şi a fenomenului. De-a lungul cercetării încercăm să vedem care sunt influențele negative şi care sunt cele pozitive ale religiosului în UE.

Un al doilea principiu metodologic este să definim şi să creionăm contextul în care ne aflăm şi care este în mod firesc în continuă transformare. Este evident că trăim într-o societate pluralistă şi că lumea se îndreaptă spre o diversitate din ce în ce mai mare. Dar şi reciproca este valabilă. Lumea se îndreaptă rapid spre anumiți factori omogenizatori, ca să luăm în considerare doar aspectul lingvistic unde comunicarea globală este monopolizată de anumite limbi de circulație internațională. De asemenea, redesenarea Uniunii Europene prin promovarea euroregiunilor, în primă fază bazate pe dezvoltarea economică şi culturală, va avea un mare impact asupra religiilor care sunt un factor activ în stabilirea şi promovarea acestor euroregiuni.

Începând cu anii 1990, noțiunea de *globalizare* a început să fie folosită pentru a descrie un proces complex, socio-economic şi cultural, ale cărui principale caracteristici sunt difuziunea globală a instituțiilor şi practicilor democratice, popularizarea şi răspândirea unor modele

economice, financiare şi tehnologice şi slăbirea suveranității statului național. Pe de o parte, globalizarea universalizează, implicând ideea de unificare a societăților umane şi prin aceasta se ajunge la relativizarea identităților naționale sau comunitare, cele prin care un popor sau o comunitate anume îşi defineşte existența sa. Astfel, există pericolul omogenizării, a creării unei culturi globale cum este consumismul care devine măsura tuturor lucrurilor într-o societate golită de sens. Pe de altă parte, globalizarea particularizează, favorizând *individualismul* şi *pluralismul,* care se exprimă în plan religios atât printr-o multitudine de credințe şi denominațiuni, dar şi printr-o pluralitate a posibilităților de angajament religios în lume.

Unul dintre multiplele aspecte ale globalizării este accentul pus pe respectul pentru drepturile omului, de unde importanța acordată dreptului la liberă exprimare religioasă şi libertatea unei persoane de a-şi schimba religia. Această realitate ridică problema dreptului legitim al minorităților religioase de a-şi răspândi punctele de vedere şi prin aceasta se ajunge uşor la tensiuni între aceste minorități şi o majoritate stabilită care va denunța prozelitismul lor şi va încerca să-l limiteze. Astfel, pluralismul este o provocare imensă şi nu se rezumă numai la adoptarea unei atitudini tolerante, ci la o încercare activă de a-l înțelege pe celălalt. Toleranța se exprimă de pe poziții de putere, dar nu este capabilă să creeze şi un climat de înțelegere şi încredere față de celălalt. Nu putem ignora faptul că de multe ori diviziunile dintre creştini au contribuit la discriminare, ură rasială şi etnică şi că s-a abuzat de credința creştină pentru a-l demoniza pe celălalt. Globalizarea reprezintă o mare provocare pentru Biserica Ortodoxă şi, de aceea, în contextul extinderii Uniunii Europene, aceasta trebuie să găsească noi mijloace de promovare a mesajului său.

De asemenea, considerăm important să accentuăm **funcția ambivalentă pe care o are religia în societatea contemporană.** Credința în Dumnezeu dă sens vieții a miliarde de oameni, dar aceasta înseamnă deopotrivă că ei îşi exprimă dorințele, scopurile şi uneori chiar şi furia în termeni religioşi. Religia este astfel deturnată de la menirea ei existențială şi canalizată spre scopuri politice, economice sau de altă natură. De aceea între religie, cultură, securitate, politică, economie sunt legături puternice. Religia este folosită uneori ca o forță unificatoare pentru a lupta împotriva ocupației străine şi a injustiției politice şi în acest caz inamicul este portretizat ca necredincios. Se poate muri pentru o credință, aşa cum se

poate şi ucide în numele ei. Trebuie să fim conştienți apoi că noi definim violența ca o excepție de la ordinea globală, dar că sunt persoane sau comunități întregi care o văd ca o regulă. Pentru terorişti şi cei care îi sprijină, violența nu este excepțională, este întruchipată chiar în organizarea (organizația) lor. Dar violența trebuie înțeleasă în egală măsură în termeni religioşi-ideologici. Sunt noi mişcări religioase pentru care toată lumea este „organizația lui Satan” în afară de gruparea lor religioasă şi atitudinea lor cotidiană este de a promova un prozelitism agresiv. Şi acest lucru este valabil pentru teocrațiile politice şi pentru statele seculare ale căror „religii civile” (ideologii totalitare) modelează acțiunea etică şi influențează globalizarea.

Şi tot religia poate aduce reconciliere, înțelegere şi pace. Majoritatea religiilor şi, în cazul de față, toate cele trei mari religii europene (creştinism, iudaism şi islam) vorbesc de iertare şi de împăcare. În ciuda diferențelor, sunt câteva puncte comune, ideea de demnitate umană şi de aici de respectare a drepturilor omului; ideea de pace şi de reconciliere sunt prezente în toate tradițiile religioase europene. Concentrându-ne pe ele şi nu numai pe diferențe, putem folosi religia să ne înțelegem unii pe alții. Deci primul pas este să-ți cunoşti bine credința ta şi să o trăieşti. Alături de iertare, respectul este esențial. Să înțelegi credința celui de lângă tine şi să-l respecți. Termenul respect este mai potrivit decât toleranță, care este o convenție internațională şi care înseamnă că accepți pe cineva, dar fără să-ți peste de el. Marea provocare pentru UE şi religiile ce activează aici, este de a promova cunoaşterea reciprocă, înțelegerea până la nivelul cel mai de jos, la nivel de comunitate locală.

În al treilea rând, este necesar **să tratăm întreaga problematică dintr-o perspectivă istorică şi comparativă mai amplă.** Astfel, înțelegerea aspectelor complexe ale interacțiunii dintre religie şi securitate europeană nu se poate limita la o perspectivă teologică pe o parte şi una juridică pe cealaltă parte. Perspectiva juridică a relațiilor religie stat se reduce de cele mai multe ori la premisa „binelui comun”, ceea ce este bun şi promotor de bunăstare, securitate, progres, caritate etc.

De aceea, un studiu relevant nu poate fi realizat fără o cercetare interdisciplinară, care să ia în considerare un spectru larg de aspecte (implicațiile în domeniul economiei, socialului, culturalului, religiosului, politicului, militarului, a secularizării şi globalizării etc.).

Menționăm în acest context importanța Istoriei Religiilor care ne permite să trasăm paralele între grupuri contemporane şi altele din trecut care au vehiculat aceleaşi teme şi să facem previziuni asupra evoluției lor ulterioare. La rândul ei, Sociologia Religiilor își propune să analizeze *doctrina* şi *evoluția*, acestor religii şi noi mişcări religioase, pentru a arăta apoi în ce mod şi în ce măsură societatea este interpelată de fenomenul religios. Ea poate trage anumite concluzii în ceea ce priveşte periculozitatea potențială a unora sau, cel puțin, coeficientul lor de socializare, capacitatea lor de a se acomoda cu alteritatea, contribuția care o pot avea la securitatea şi stabilitatea europeană etc.

În final, trebuie **să precizăm limitele subiective şi obiective în înțelegerea fenomenului**. Trebuie să fim conştienți că înțelegerea noastră referitoare la rolul religiosului în noul context european este influențată pe de o parte formația noastră intelectuală şi profesională (angajamentul în sfera publică, statutul social etc.), iar pe de altă parte de sursele pe care le avem la dispoziție şi care, de multe ori, nu sunt cele mai pertinente, iar fenomenul este în evoluție. O abordare ştiințifică care să ducă la rezultate obiective şi aplicabile trebuie să fie interdisciplinară coroborând eforturile celor implicați. Orice analiză trebuie să fie atât cantitativă cât şi calitativă. De exemplu, o aplicație statistică care ne poate oferi anumiți parametrii de socializare sau adaptare, de evoluție a unei grupări religioase trebuie să fie dublată de o interpretare avizată a ei. Sunt extrem de importanți factorii ce au determinat acele modificări şi contextul general pentru a putea apoi realiza o prognoză pertinentă în evoluția ulterioară a grupării. Trebuie utilizate toate posibilitățile şi metodele de informare şi documentare pentru a avea o perspectivă şi o percepție corectă asupra unui fenomen în evoluție. Începând de la mass-media, la statisticile de prognoză etc., cercetarea trebuie să aibă o abordare din interior a fenomenelor şi din exterior. Este importantă cunoaşterea modului în care se văd grupările religioase ele însele într-un anumit context, punctul lor de vedere într-o anumită problemă (rezultat al concepției lor despre lume şi viață etc.) dar, în egală măsură, trebuie valorificată percepția opiniei publice şi a specialiştilor asupra acelui fenomen. În acest context, rolul mass-media este foarte important, deoarece din păcate ea creează stereotipe, uneori demonizează sau victimizează, căutând senzaționalul, ceea ce duce la o polarizare a opiniei publice într-o anumită direcție.

Aplecându-ne strict asupra impactului extinderii UE, un aspect de

care trebuie să ținem cont este de a vedea **ce rol joacă religia în legislația europeană**. Este UE un mediu favorabil pentru religii, şi dacă da, pentru care? În toate documentele de bază ale UE, întâlnim referiri la libertatea religioasă, inclusiv la libertatea de alegere a religiei. Asta este un drept fundamental care apare încă din Tratatul fondator al Comunității din 1957, Tratatul de la Roma, şi apoi în toate documentele europene care i-au urmat până la Constituția care a fost respinsă în 2005 şi unde se reafirmă garantarea libertăților şi a nediscriminării pe motive religioase. În *Tratatul UE adoptat la Maastricht* (07.02. 1992) şi Amsterdam (02.10.1997) se arată că Uniunea va respecta drepturile fundamentale ale cetățenilor, aşa cum sunt ele garantate în Convenția Europeană pentru Protecția Drepturilor Omului şi a Libertăților Fundamentale, semnată la Roma (art. 6, 2). În *Tratatul de la Amsterdam* care stabileşte bazele Comunității Europene (02.10.1997), se arată că aceasta va acționa pentru a combate discriminarea bazată pe origine, rasă, etnicitate, religie şi credință, orientare sexuală etc. (art. 13).

În *Declarația despre statutul bisericilor şi al organizațiilor ne-confesionale* (02.10.1997), care este Declarația nr.11 ataşată actului de la Amsterdam, se arată că UE respectă şi nu prejudiciază statutul din legislațiile naționale al bisericilor şi asociațiilor religioase din statele membre. Pe lângă această declarație se află Declarația Greciei care invocă statutul special al Muntelui Athos.

În *Carta Fundamentală a drepturilor omului* (07.12. 2000) se spune că Uniunea se fondează pe valorile universale de demnitate umană, libertate, egalitate şi solidaritate; se bazează pe principiile democrației ; plasează individul în centrul activităților ei, creând o arie de libertate, securitate şi justiție (preambul). Articolul 10 se referă la libertatea de gândire, de conştiință şi de manifestare a religiei (libertatea a de a schimba religia şi credința, libertatea de a-şi manifesta religia sau credința, de a practica, de a învăța, şi de a avea un cult, fie la nivel individual, fie în comunitate, fie la nivel privat, fie public). Articolul 14 se referă la dreptul la educație, articolul 21 la nediscriminare pe motive de sex, religie, etnicitate etc.

Convenția pentru protecția drepturilor omului şi a libertăților fundamentale (adoptată la 04.11. 1950) care spune în articolul 9 că oricine are libertatea să-şi manifeste religia şi credința şi că aceasta nu poate fi limitată decât de acele prescripții legale care se referă la siguranța publică,

protecția ordinii publice, sănătate, protejarea drepturilor şi libertăților celorlalți cetățeni.

În *Tratatul care stabileşte Constituția Europeană* se arată că Uniunea se fundamentează pe moştenirea culturală, religioasă şi umanistă a Europei (preambul), că la baza legislației europene se află drepturile fundamentale garantate de Convenția internațională pentru protecția drepturilor omului şi cele rezultate din «tradițiile constituționale comune» ale statelor membre. În titlul IV se stabileşte statutul bisericilor şi al organizațiilor necofesionale: „Uniunea respectă şi nu prejudiciază statutul național al Bisericilor şi organizațiilor ne-religioase; respectând identitatea lor şi contribuția lor specifică, Uniunea va menține un dialog deschis, transparent şi regulat cu aceste biserici şi organizații”.

Analizând în detaliu această legislație, pe care am prezentat-o aici doar în aspectele ei generale, putem să trasăm câteva posibile ipoteze de lucru. Libertatea de alegere a religiei şi nediscriminarea pe baze religioase favorizează apariția şi dezvoltarea extremismelor, a fundamentalismelor, a grupurilor religioase (sectelor), unele chiar periculoase? Răspunsul este fără echivoc DA. Pornind de la aceasta observație, vom putea urmări *dinamica raportului dintre libertate religioasă şi securitate* la nivelul UE. Legislația europeană se află într-o oarecare dilemă când îşi propune pe de o parte să protejeze convingerile şi opiniile individuale, dar pe de altă parte să intervină şi să limiteze activitățile religiilor sau mişcărilor religioase care pot aduce atingere drepturilor individului sau securității UE. Aşa cum am arătat, religia sau religiile pot avea o funcție ambivalentă, să acționeze ca factor pozitiv care să contribuie la întărirea coeziunii UE, dar şi ca factor destabilizator în domeniul economic, social politic sau ca factor perturbator prin manifestări extreme ale religiosului în societate (violență, terorism şi fundamentalism).

Până nu de mult, UE nu a părut interesată în mod serios de acest subiect. Erau aprobate toate mişcările religioase deoarece, prin acesta, UE se poziționa față de blocul comunist în general refractar la tot ceea ce însemnă religie. Însă anumite episoade tragice şi violente au tras un semnal de alarmă referitor periculozitatea unor „alternative religioase”. În ultimele decenii, lumea întreagă a fost cutremurată de câteva tragedii cărora le-au căzut victime membrii unor grupuri apocaliptice. De exemplu, în anul 1993, în Statele Unite ale Americii, 88 de persoane, adepte ale sectei apocaliptice *Branch Davidians*, din care 27 de copii, şi-au găsit moartea, o

parte prin sinucidere, iar alții în conflictul cu forțele federale. În anii 1994 şi 1997, 63 de adepți ai Ordinului Templul Solar s-au sinucis în Elveția şi Canada pentru a ajunge pe planeta Sirius şi a scăpa astfel de o iminentă catastrofă apocaliptică. De asemenea, atentatele din 11 septembrie 2001 şi cele ce au urmat au focalizat atenția lumii întregi asupra pericolului fundamentalismului în general şi față de cel islamic în special.

De o manieră mai puțin mediatizată, dar nu mai puțin tragică, vedem adepți care ies traumatizați din diferite grupări care se pretind a fi religioase şi care mărturisesc suferințele cotidiene (de natură psihică, socială, economică şi chiar fizică) pe care ei le-au îndurat. Periculozitatea acestor grupări religioase poate fi observată pe două nivele: pericole pentru *individ* şi pericole pentru *societate şi democrație*, rezultate mai ales din *scopuri economice şi politice ilegitime*. Pentru individ este vorba în primul rând de faptul că adepții sunt constrânşi, prin diferite forme, să presteze muncă benevolă care nu beneficiază de nici o acoperire socială, să plătească zeciuiala şi să cumpere la prețuri ridicate publicațiile grupării etc. Apoi este vorba un *pericol la nivel fizic*, aici înțelegând interdicția de a recurge la medicina oficială şi impunerea unui mod de viață exagerat de auster sau din contră deviant hedonist, precum şi anumite „practici medicale deviante". Aşa cum s-a văzut, există şi un *pericol la nivel psihic* care se exprimă prin îndoctrinare, destabilizare şi manipulare mentală. Pe de altă parte, afilierea la anumite grupări religioase poate implica un *risc pentru viața personală*, prin faptul că membrii sunt rupți de lumea exterioară, că li se interzic anumite lecturi, că sunt învățați să aibă alte modele de referință, în sens de impunere necondiționată. Alt tip de pericol se referă la faptul că sectele *perturbă, dezorganizează, şi chiar rup viața de familie* prin căsătorii aranjate, divorțuri impuse, înregimentarea copiilor şi uneori cazuri de pedofilie, incest sau viol, toate fiind acoperite în cadrul organizației pentru a nu putea fi traşi la răspundere vinovații.

O altă acuzație adusă adesea grupărilor religioase periculoase se referă la eforturile lor de infiltrare în mediile influente (mass-media, politic, militar, economic, judiciar, universitar, ştiințific, artistic) pentru a-şi asigura influența colectivă sau pentru a-şi asigura aliați şi protectori, cazul scientologiei fiind emblematic. În acest sens, unele grupări religioase sunt percepute ca încercând să camufleze, în spatele respectabilității religioase, obiective economice şi politice ilegitime, care se referă la îmbogățirea elitei conducătoare şi la stabilirea unei noi ordini sociale. Ceea

ce este dificil de controlat este *aspectul multinațional* al majorității acestor grupuri.

Care ar putea fi rolul UE pentru a preîntâmpina sau eradica manifestările deviante de orice fel? De exemplu, prin instituțiile sale specializate, poate să acționeze pentru o corectă informare a cetățenilor (arătând, de exemplu, riscurile aderării la o NMR controversată) şi să sancționeze activitățile ilicite sau ilegale ale unei NMR sau religii, fără ca prin aceasta să încalce libertatea religioasă. *Soluțiile avute în vedere sau recomandabile pentru depăşirea acestor provocări* sunt cunoaşterea religiilor şi a noilor mişcări religioase; o mai mare atenție acordată *conținutului* acestora şi a *evoluției* lor; încurajarea dialogului interreligios şi ecumenic care să nu însemne ignorarea diferențelor sau renunțarea cuiva la propriile valori ori credințe, ci deschidere şi colaborare. În acest context menționăm şi necesitatea unei bune politici educaționale (ora de religie şi nu numai), începând cu vârste fragede, care să promoveze cunoaşterea, respectul față de alții şi înțelegere lor. Dificultatea în promovarea unor soluții viabile vine din faptul că organismele europene nu acordă importanță credințelor, ci doar practicilor care duc atingere drepturilor omului, ori este unanim recunoscut faptul că doctrinele aberante sunt sursa comportamentelor deviante.

Dacă luăm în considerare şi **aspectul instituțional alături de cel legislativ**, trebuie să ne întrebăm în ce măsură este pregătită UE să facă față integrării noilor țări ortodoxe? Cu alte cuvinte, există în cadrul UE o instituție care să facă legătura între Biserica Ortodoxă şi instituțiile UE: Comisie, Parlament, Consiliu, şi prin care fiecare parte să fie informată şi consultată cu privire la evoluțiile legislative sau de altă natura din cadrul UE? La acest nivel colaborarea se realizează cu multe sincope. După cunoştința noastră, a fost înființat de curând un birou de consultanță pe lângă Parlamentul European al Consiliului Mondial al Bisericilor (WCC) în care şi Biserica Ortodoxă are un reprezentant. Odată cu aderarea României şi Bulgariei, ar trebuie sa se acorde o mai mare atenție dialogului cu ortodocşii, cu atât mai mult cu cât Parlamentul European s-a dovedit până acum foarte activ în materie de promovare a unei legislații considerată liberală, dar care vine în contradicție vădită cu morala şi tradiția creştină.

Dacă privim dinspre domeniul religios spre cel laic, prima ipoteză de la care plecăm este că Bisericile Tradiționale Europene ar trebui să aibă

o politică proprie față de UE, care să reflecte istoria, doctrina şi felul în care ele văd propria lor misiune în lume. Se ştie că Biserica Romano Catolică şi Bisericile Protestante sunt bine reprezentate în Europa, nu numai numeric, dar şi ca influență, ca lobby în Parlamentul European (vezi rolul partidului Creştin Democrat din Parlamentul UE şi al Vaticanului) şi acest lucru se datorează unei politici precise a acestora în noul context european.

Biserica Romano Catolică se străduie actualmente să propună, ca un antidot la secularizare, imaginea unei *Europe Creştine*, unde oamenii împărtăşesc acelaşi trecut şi aceleaşi valori, în complementaritate cu ideea economică şi politică ce stă la baza Uniunii Europene. În *Charta ecumenică. Linii directoare pentru cooperarea crescândă dintre Bisericile din Europa*, semnată la Strasbourg la 22 aprilie 2001, în cadrul unei întâlniri ecumenice care a reunit responsabili ai Bisericilor şi organizațiilor de tineri din întreaga Europă, putem întâlni un subcapitol intitulat „Să participăm la construcția Europei” (pp. 13-14). Se arată în acel context că „fără valorile comune, unitatea nu poate fi durabilă. Suntem convinşi că moştenirea spirituală a creştinismului reprezintă o putere inspiratoare pentru îmbogățirea Europei”. Acelaşi lucru apare şi documentul papal *Ecclesia în Europa*, Editura „Presa Bună”, Iaşi, 2003, unde în capitolul al VI-lea („Evanghelia speranței pentru o Europă nouă”, pp. 116-134) se accentuează faptul că numai creştinismul a dat formă cu adevărat Europei, imprimându-i unele valori fundamentale. Tema celei de a II-a Adunări speciale a Sinodului Episcopilor (Vatican, 1-23 octombrie 1999), ultimul din seria de sinoade pregătitoare ale marelui jubileu din 2000, a fost “Iisus cel viu în Biserica Sa, izvor de speranță pentru Europa”. Papa Ioan Paul II a sintetizat concluziile acestui sinod în exortația *Ecclesia in Europa* (28 iunie 2003) care făcea un apel la depăşirea diviziunilor care au fragmentat bătrânul continent şi chiar creştinătatea în ansamblul ei).

În acest context ne putem întreba cât de pregătită şi, mai ales, cât de informată este Biserica Ortodoxă să facă față integrării UE? Este suficient ca UE să-şi schimbe atitudinea legislativă şi instituțională sau este nevoie şi de dezvoltarea unei strategii de informare şi chiar a unui de lobby care să vină şi din partea Bisericii Ortodoxe, aşa cum procedează Biserica Catolică şi cea Protestantă. Apoi, ne putem întreba ce soluții există pentru ca Biserica Ortodoxă să poată juca un rol semnificativ în cadrul UE, în materie de securitate, prosperitate sau coeziune europeană? Se poate vorbi

de “o prezență publică” a Ortodoxiei în noua realitate europeană ? Prin prezență publică ne referim la acele aspecte ale vieții Bisericii Ortodoxe care pot fi văzute şi auzite de toată lumea, având cea mai largă publicitate posibilă şi care să influențeze pozitiv securitatea şi coeziunea Uniunii. O altă posibilitate este de a urmări căile pe care Biserica Ortodoxă le-a folosit în trecut şi le poate folosi în prezent şi pe viitor pentru a contribui la reconcilierea comunităților, care din motive religioase, etnice sau politice se găsesc în conflict una cu alta. Ortodoxia este în dialog constant cu societatea având la bază înțelegerea sa asupra creației, a persoanei umane şi a universalității Evangheliei creştine. Discuția implică anumite aspecte considerate importante: identitate culturală şi conflict etnic; globalizare şi drepturile omului; violență, iertare şi reconciliere; misiune şi spiritualitate.

Ce poate oferi ortodoxia unei societăți pluraliste? Biserica Ortodoxă trebuie să construiască singură o cultură autonomă cu valențe universale? Sau trebuie să facem ca Cinzecimea să fie «prezența activă a lui Dumnezeu în toate culturile?» Efectele globalizării se simt pretutindeni, în special prin tehnologiile avansate, internet, email, telefoane mobile etc. Acest lucru înseamnă că o societate nu mai poate rămâne o insulă culturală, izolată. Piața liberă a ideilor este deschisă tuturor, iar izolarea geografică nu mai este o problemă în diseminarea unei ideologii. Pentru ortodoxie, această nouă realitate este o provocare. Trebuie să înțelegem acest termen în sensul lui negativ sau pozitiv ? Poate fi privită optimist ca o oportunitate ? Răspunsul îl găsim la Sfântul Apostol Pavel în Epistola I către Corinteni cap. IX, vers 19-23 „Căci, deşi sunt liber față de toți, m-am făcut rob tuturor, ca să dobândesc pe cei mai mulți. Cu iudeii am fost ca un iudeu, ca să dobândesc pe iudei; cu cei de sub lege, deşi eu nu sunt sub lege, ca să dobândesc pe cei de sub lege. Cu cei ce n-au Legea, m-am făcut ca unul fără de lege, deşi nu sunt fără Legea lui Dumnezeu, ci având Legea lui Hristos, ca să dobândesc pe cei ce nu au Legea. Cu cei slabi m-am făcut slab, ca pe cei slabi să-i dobândesc; tuturor toate m-am făcut, ca, în orice chip, să mântuiesc pe unii. Dar toate le fac pentru Evanghelie, ca să fiu părtaş la ea.” Poate fi acest pasaj considerat un exemplu de pluralism personal? Apostolul abordează într-o manieră pozitivă, optimistă, realitatea din Imperiul Roman din acea vreme, privind lumea în care trăia aşa cum a privit-o Mântuitorul Iisus Hristos.

A doua sugestie pe marginea rolului ortodoxiei la promovarea unei culturi a dialogului se referă la noțiunea ortodoxă de persoană şi

importanța ei în lumea pluralistă de azi. Societatea modernă are tendința să reducă persoana la descrierea caracteristicilor ei externe, la individualitate, amputându-i dimensiunea ei dialogală. Din păcate, identitatea unei persoane sau a unei comunități este definită prin frontiere culturale, naționale sau religioase. Este o identitate care se construieşte în opoziție cu altceva şi prin acest mod de gândire se ajunge foarte uşor la exclusivism, la tensiuni şi chiar la violență. Creştinismul este redus astfel, de unele curente, la o ideologie printre multe altele. Ortodoxia nu trebuie să se mențină la poziția de a fi gardieni ai unui sistem închis, însă nu trebuie să cadă nici în cealaltă extremă, de acceptare a pluralității *grosso modo*, opțiune care duce la relativism. Ortodoxia poate să-i integreze şi pe alții în această perspectivă a ei dialogală prin excelență, care îmbogățeşte şi pune în evidență bogăția persoanei.

Misiunea ortodoxă se adresează şi lumii de dincolo de limitele Bisericii instituționalizate, lumea pe care Dumnezeu o iubeşte şi care are vocația de a deveni parte a Bisericii. De multe ori suntem confruntați cu noțiuni radical diferite de ale noastre cu perspective complexe şi ciudate. Întrebarea noastră nu trebuie să fie cum îi convingem de eroare sau cum să câştigăm competiția de idei, ci întrebarea noastră trebuie să fie *ce cred şi ce văd ei cu adevărat* ? Şi mai departe, *se poate oare ca ceea ce văd ei să fie o parte a lumii pe care o văd eu*? Sunt două abordări ale dialogului interreligios care nu sunt cele mai fericite: de a pretinde că posezi adevărul exclusiv şi alții sunt eretici, fără nimic bun sau constructiv şi alta să îți pierzi încrederea în propria credință şi să spui că fiecare religie este la fel de bună ca şi cealaltă. Trebuie respinse eforturile agresive de a-i converti pe cei de alte credințe, deoarece nu suntem chemați să câştigăm competiții cu argumente în favoarea produsului pe care îl oferim ca într-o piață religioasă. Oricât ar părea de staniu trebuie să recunoaştem că există la anumite grupuri religioase elemente pozitive şi chiar nobile în maniera în care îşi construiesc mesajul şi îl prezintă lumii. Ei sunt frați ai noştri care ne interpelează şi nu duşmani. Depinde de noi dacă avem ce să oferim şi ştim să împărtăşim „acel ceva” şi aceasta nu doar la nivel ideatic.

După părerea noastră, provocările la acest nivel sunt multiple, începând de la însuşi faptul că eficacitatea acestei mărturii depinde de autenticitatea comuniunii în Biserică şi a vieții în Hristos, trăită de fiecare credincios în mod particular şi în comunitate. Pe de altă parte, se pune întrebarea cât de pregătite sunt cele trei țări ortodoxe (Grecia, România,

Bulgaria) de a depăşi distanțele la nivel instituțional, şi de a se prezenta, unitar, cu o singură voce, în cadrul UE?

Cât despre Turcia, atitudinea generală în UE este mai degrabă anti-islamică, europenii având amintiri dureroase despre atentatele care zguduie „bătrânul continent". In acest context este foarte importantă cunoaşterea Islamului şi imaginea pe care cetățenii UE o au despre acesta. Islamul este o doctrină, o credință personală, un mod de viață, o teorie politică, un instrument pentru mobilizarea maselor, o civilizație, o instituție? O bună cunoaştere ne-ar duce la concluzia că Islamul este suma acestora şi mai mult decât atât, o religie cu un discurs bogat care este contiuu reinterpretat, reimagiat, reajustat, reîmpropriat ca răspuns la provocări reale sau imaginare cu care se confruntă o persoană, o comunitate sau un stat . Cercetătorii au arătat că versiunea politicizată a islamului are legătură cu prelungita criză socială şi economică din lumea arabă şi nu cu fondul doctrinar a acestei religii.

Islamul este religia tradițională cu creşterea cea mai rapidă în Europa. Prin imigrație şi natalitate ridicată numărul musulmanilor s-a triplat în ultimii 30 de ani în Europa. Această situație este favorizată în parte şi de natalitatea scăzută a europenilor. Europenii se tem că musulmanii înțeleg greu sau deloc valori care stau la baza statelor europene ca toleranța, democrația şi drepturile egale pentru femei. Turcia caută să convingă cu obstinație țările membre ale UE de "vocația sa europeană" şi sperăm ca ea să progreseze atât de mult încât să reuşească acest lucru.

La nivel european şi mondial se constată un interes sporit pentru rolul religiilor în promovarea securității şi dialogului. Astfel Summit-ul G8 de la Moscova a fost precedat de Întrunirea Mondială a Liderilor Religioşi de la Moscova, organizată de Consiliul Interreligios al Federației Ruse şi Consiliul Interreligios al Comunității Statelor Independente (3-5 iulie 2006), unde a participat şi o delegație a Bisericii Ortodoxe Române în frunte cu Prea Fericitul Teoctist şi Înalt Prea Sfințitul Arhiepiscop Nifon al Târgoviştei. Cu acest prilej, ortodoxia românească şi-a exprimat poziția sa fermă pentru promovarea dialogului şi a respectului reciproc între religii. Pe agenda de lucru a reuniunii s-au aflat teme referitoare la rolul religiei în societatea de astăzi, la educația şi formarea morală a tineretului, la sprijinirea valorilor familiei, a vieții şi egalității între bărbați şi femei, la respectul tradițiilor religioase, la responsabilitatea față de creație, la

moralitatea în economie, la rolul mass-mediei, la dialogul dintre comunitățile religioase, politicieni, societate si organizațiile internaționale, la căile de combatere a terorismului si extremismului, traficului de ființe umane etc.

De asemenea, între 3-5 mai 2006 a avut loc un simpozion la Viena cu tema "Pentru a reda Europei un suflet": organizat de Sfântul Scaun şi Patriarhatul de Moscova. Întâlnirea a fost organizată cu sprijinul fundației „Pro Oriente", prezidată de cardinalul Paul Poupard, preşedintele Consiliului Pontifical al Culturii şi Dialogului Interreligios şi de Mitropolitul de Smolensk şi Kaliningrad, Kirill, preşedinte al Departamentului pentru Raporturile Externe al Patriarhatului de Moscova. Acest eveniment s-a născut din preocuparea comună în rândul creştinilor din Europa de a face față actualului proces de pierdere de identitate a continentului şi de a reflecta asupra rădăcinilor creştine ale Europei ca apoi să propună un proiect viabil de viitor.

O serie de simpozioane, conferințe, mese rotunde cu participare internațională au abordat această problematică. Preşedinția României, Fundația Konrad Adenauer şi Biserica Stavropoleos au organizat în perioada 6-7 septembrie 2006 conferința internațională cu titlul „Ortodoxie şi Europa" ținută la Palatul Mogoşoaia din Bucureşti. Au mai fost organizate înainte conferințe cu temele: „Teologie şi Politică" (comunicările sunt cuprinse în volumul *Teologie şi politică: de la Sfinții Părinți la Europa unită*, volum coordonat de Miruna Tătaru-Cazaban Bucureşti, Anastasia, 2004); „Biserici, Confesiuni şi Europa Unită" (noiembrie 2004), care a stat la baza cărții: *Un suflet pentru Europa – Dimensiunea religioasă a unui proiect politic*; „De la gândirea teologică la acțiunea socială – realitatea românească şi standardele europene", 27-30 octombrie 2005, organizată la Centrul Cultural Pastoral „Sfântul Daniil Sihastrul" – Durău. Aceste evenimente recente continuă seria începută în anul 2003 prin seminariile pe tema integrării europene de la Mânăstirile: Bistrița-Cheia şi Sâmbăta de Sus, în 2004.

La Iaşi, în perioada 3-5 mai 2006, a avut loc o Conferință a Bisericilor Creştine cu titlul „Healing of Memories" unde s-a subliniat importanța deosebită a promovării dialogului interconfesional. „Scopul este ca rănile şi neînțelegerile care s-au format şi au persistat peste secole între bisericile majoritare şi ale minorităților să fie luate în considerare şi înlăturate din istoria culturală şi religioasă a unei «țări de graniță» situată

la confluența între confesiunile istorice de Est şi Vest, la care se adaugă influențe iudaice şi turco-islamice. Fiind o țară cu multe minorități etnice şi confesionale, România ar putea deveni un exemplu de toleranță şi de acceptare reciprocă în cazul culturii, religiei şi popoarelor într-o Europă unită" a spus reverendul Dieter Barndes director european al proiectului „Healding Memoires". Rezultatele conferinței de la Iaşi se vor prezenta delegației de 2500 de persoane de la a Treia Adunare Ecumenică Generală din Europa, care va avea loc în perioada 4-7 septembrie 2007 la Sibiu.

Secretariatul de Stat pentru Culte din Bucureşti, Arhiepiscopia Ortodoxă Română de Alba Iulia, Universitatea "1 Decembrie 1918" din Alba Iulia şi Facultatea de Teologie Ortodoxă din Alba Iulia au organizat la Alba Iulia o serie de conferințe internaționale cu teme: „Omul de cultură în fața descreştinării" (13-15 mai 2005), "Spiritualitate şi consumism în Europa Unită" (2004), "Biserica în era globalizării" (2003) şi "Violența în numele lui Dumnezeu. Un răspuns creştin" (2002). Lucrările acestor manifestări sunt publicate în volumele tipărite cu aceleaşi nume la Editura Reîntregirea din Alba Iulia.

Simpozionului internațional *Libertatea Religioasă în context românesc şi european*, Bucureşti 12-13 septembrie 2005, organizat de Ministerul Culturii şi Cultelor prin Secretariatul de Stat pentru Culte şi Asociația Națională pentru Apărarea Libertății Religioase „Conştiință şi libertate" a fost un imbold pentru promovarea actualei Legi a Cultelor din România care are o perspectivă europeană. La simpozion a fost prezent Prea Fericitul Părinte Patriarh Teoctist care a avut o alocuțiune foarte importantă. Comunicările simpozionului sunt publicate în volumul cu acelaşi nume, ediție îngrijită de Lect. Dr. Adrian Lemeni, dr. Florin Frunză şi Viorel Dima, Editura Bizantină, Bucureşti 2005, 397 p.

Am enumerat aici doar cele mai importante dintre manifestările recente care s-au bucurat de o participare internațională extrem de consistentă şi care au abordat aspecte ale securității şi rolului religiilor în promovarea acesteia.

În concluzie țin să subliniez faptul că noi nu suntem la început de drum în cercetarea noastră, mai ales în ceea ce priveşte eforturile Bisericii Ortodoxe Române în direcția promovării integrării şi securității europene şi euro-atlantice. Ultima dintre conferințele preoțeşti (2006), care au loc anual la scară națională, a abordat chiar această problematică a integrării europene. Este evident ca Biserica Ortodoxă îşi construieşte o strategie în

acest sens, încercând să acorde atenție unor aspecte care ar putea contribui la promovarea misiunii ei în noul context european, utilizând în acest sens experiența diasporei ortodoxe româneşti.

Sperăm ca proiectul la care ne-am angajat împreună cu Universitatea Națională de Apărare „Carol I” din Bucureşti, Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității „Valahia” din Târgovişte, Observatorul Religiilor din Elveția de la Lausanne şi JFM Recherches et Analyses de la Fribourg să îmbogățească orizontul cercetării prin particularizarea acestei problematici pe care noi doar am enunțat-o şi prin prezentarea unor perspective inedite referitoare la raportul dintre religii, securitate şi Uniunea Europeană.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

DICȚIONARE, ENCICLOPEDII

Dictionnaire Critique de la Sociologie, ed, Raymond Boudon et Francois Bourricaud Paris 1994, (714 p.).

Encyclopédie des religions sous la dir. de Frédéric Lenoir et Ysé Tardan-Masquelier; conseiller scientifique Michel Meslin; éd. Jean-Pierre Rosa, 2 vol, Paris: Bayard, 2000.

Encyclopedia of New Religions. New Religions Movements, Sects and Alternative Spiritualities. Edited by Christopher Partridge, foreword by Gordon J. Melton, Oxford 2004.

Encyclopedia of religion, editor Lindsay Jones, ediția a doua Detroit: Macmillan Reference USA, 2005 (16 vol.).

Encyclopedia of religious freedom, editor Catharine Cookson, New York; London: Routledge, 2003 (555 p.).

Handbuch religiöse Gemeinschaften und Weltanschauungen: Freikirchen, Sondergemeinschaften Sekten, synkretistische Neureligionen und Bewegungen, esoterische und neugnostische Weltanschauungen und Bewegungen, missionierende Religionen des Ostens, Neureligionen, kommerzielle Anbieter von Lebensbewältigungshilfen und Psycho-Organisationen, im Auftr. der Kirchenleitung der VELKD (Vereinigte Evangelisch-Lutherische Kirche Deutschlands) hrsg. von Horst Reller, Hans Krech, Matthias Kleiminge, p.1111 S. CD-ROM (12 cm) Gütersloh: Gütersloher Verl.-Haus, 2000.

Histoire du christianisme des origines à nos jours sous la dir. de Jean-Marie Mayeur, Charles Pietri, André Vauchez, Marc Venard, 14 vol. Paris: Desclée: A. Fayard, 1990-2001.

Kompass Sekten und Religiöse Weltanschauungen: ein Lexikon Andreas Fincke, Matthias Pöhlmann Gütersloh: Gütersloher Verlagshaus, cop. 2004.

Missionen des Dialogs?, die aktuelle Missionstheologie im Gespräch mit der pluralistischen Religionstheologie: Bericht von der 11. Jahrestagung der Arbeitsgemeinschaft Ökumenischer Forschung (AÖF), 5.-7. November, an der Missionsakademie in Hamburg 2000 (în „Ökumenische Rundschau" ; vol. 49, nr. 2, April 2000, pp. 224-226.

Religions of the World. A comprehensive Encyclopedia of Beliefs and Practices, Gordon J. Melton, Martin Baumann (ed.) David B. Barrett, world religious statistics; Donald Wiebe, introduction, California 2002, 4 vol.

The encyclopedia of religion and nature, Bron R. Taylor editor in chief; Jeffrey Kaplan consulting editor, Bristol: Thoemmes, 2005 (Vol.1 A-J; Vol.2 K-Z)

The Encyclopedia of Religion, Mircea Eliade editor en chief, vol I, Macmillian Publishing Company, New York, 1987, ed.), vol 16 (Index); Volume diferite (Miscaellanea).

The human rights encyclopedia, foreword by Aung San Suu Kyi, editors James R. Lewis, Carl Skutsch, Armonk, N.Y.: Sharpe Reference 2001 (3 vol.).

World Christian encyclopedia: a comparative survey of churches and religions in the modern world , David B. Barrett, George Thomas Kurian, Todd M. Johnson, Oxford; New York: Oxford University Press, 2001 (vol. 1. *The world by countries: religionists, churches, ministries*; vol. 2. *The world by segments: religions, peoples, languages, cities, topics*).

LUCRĂRI GENERALE

Bastian Jean-Pierre, Jean-François Collange, *L'Europe à la recherche de son âme: les églises entre l'Europe et la nation,* travaux du Colloque réalisé au Conseil de l'Europe les 4-5 novembre 1996 (Colloque organisé par le Centre de sociologie des religions et le Groupe d'études et de recherches "Ethique et modernité" sous le haut patronage du Conseil de L'Europe et de la Faculté de théologie protestante de l'Université des sciences humaines de Strasbourg), Genève: Labor et Fides, 1999.

Bastian Jean-Pierre, Françoise Champion et Kathy Rousselet, *La globalisation du religieux,* Paris: L'Harmattan, 2001.

Berger, Peter (dir.), *Le Réenchantement du Monde,* Paris, Bayard, 2001.

Borowik, Irena, Grzegorz Babinski, *New Religious Phenomena in Central and Eastern Europe*, Krakow: NOMOS, 1997.

Boven, Theo van, *Advances and Obstacles in Building Understanding and Respect between People of Diverse Religions or Beliefs*, 13 “Human Rights Quarterly “(1991).

Bergeron, Richard, *Hors de l'Église, plein de salut : pour une théologie dialogale et une spiritualité interreligieuse,* Montréal: Médiaspaul 2004.

Byrnes, Timothy et Peter J. Katzenstein (dir.), *Religion in an Expanding Europe*, Cambridge, Cambridge University Press, 2006.

Campiche, Roland J, Raphael Broquet, Alfred Dubach et Jorg Stolz, *Lex deux visages de la religions. Fascination et desenchantement*, Labor et Fides Geneve 2004, 408 p.

Defay, Alexandre, *La Géopolitique*, Paris, PUF, 2005.

Devin, Guillaume, *Sociologie des relations internationales*, Paris, Ed. La Découverte, 2002.

Douglas Johnston (dir.), *Faith-Based Diplomacy. Trumping Realpolitik*, New York, Oxford University Press, 2003.

Grace, Davie şi Daniele Harvieu-Leger, *Identites religieuses en Europe*, Paris, 1996

Grace, Davie, *Europe, the exceptional case: parameters of faith in the modern world*, London: Darton, Longman and Todd Ltd , 2002.

Grace, Davie, *Religion in modern Europe, a memory mutates*, Oxford: Oxford University Press, 2002.

Geffré, Claude, *Profession théologien: quelle pensée chrétienne pour le XXIe siècle?*, Entretiens avec Gwendoline Jarczyk, Paris: Albin Michel, 1999.

Hoeber Rudolph, Susanne et James Piscatori (dir.), *Transnational Religion and Fading States*, Oxford, Westview Press, 1997.

Huntington, Samuel, *Le Choc des Civilisations*, Paris, Ed. Odile Jacob, 1997.

Jenkins, Philip, *The Next Christendom. The Coming of Global Christianity*, New York, Oxford University Press, 2002.

Mayer, Jean-François, *Religions et sécurité internationale*, Berne, Office Central de la Défense, 1995.

Michel, Patrick, *Religion, politique et société en Europe centrale et orientale,* Lausanne: L'Age d'Homme 1998.

Ratzinger, Joseph (cardinal) et Damaskinos Métropolite de Suisse *L'héritage chrétien de l'Europe*, Katerini: Tertios, 1989.

Religion in Europe. Contemporary Perspectives, ed. Sean Gill, Gavin D’Costa and Ursula King, Kok Pharos Publishing House, 1994.

Ruloff, Dieter (dir.), *Religion und Politik*, Coire-Zurich, Verlag Rüegger, 2001.

Thual, François *Géopolitique des Religions: le Dieu fragmenté*, Paris, Ellipses, 2004.

Willaime, Jean Paul, *Europe et religions, les enjeux du XXIe siècle*, Paris: Fayard, 2004.

Witte, John et Richard C. Martin (dir.), *Sharing the Book. Religious Perspectives on the Rights and Wrongs of Proselytism*, Maryknoll (N.Y.), Orbis, 1999.

LUCRĂRI SPECIALE

Libertatea religioasă şi drepturile omului

Droits de l'homme et liberté de religion. Pratiques en Europe occidentale, Colloque international organisé par l'Association internationale pour la défense de la liberté religieuse, Berne, et la section française de l'Association, Paris, en collab. avec l'Unesco, dans le cadre du projet "Convergences spirituelles et dialogue interculturel"... Palais de l'Unesco, Paris, du 27 au 30 janvier 2001, publ. Berne: Association internationale pour la défense de la liberté religieuse, 2001.

Durham, Cole, *Freedom of Religion or Belief: Laws Affecting The Structuring of Religious Communities*.

Paper prepared for the 1999 Organization for Security and Cooperation in Europe Review Conference, Vienna, 1999.

Frowein, J. Abraham, *Freedom of Religion in the Practice of the European Commission and Court of Human Rights*, ZAORV 249/ 1986.

Johnson, Glen & Symonides Janusz, *The Universal Declaration of Human Rights*, UNESCO Publishing 1998.

Koshy, Ninan, *Religious Freedom In A Changing World*, World Council of Churches, 1992.

Lerner, Nate, *Group Rights and Discrimination in International Law*, Martinus Nijhoff, 1991.

Lindholm, Tore & Kari Vogt, *Islamic Law Reform and Human Rights Challenges and Rejoinders*, Nordic Publications, 1993.

Messner Francis, *Le statut des confessions religieuses des états candidats à l'Union Européenne*, Actes du colloque Université Robert Schuman-CNRS, Strasbourg 17-18 novembre 2000, Consortium européen pour l'étude des relations Eglises-Etat; *The status of religious confessions of the states applying for membership to the European Union*, Proceedings of the meeting European, Consortium for Church-State Research, Milano: A. Giuffrè 2002.

Swidler, Leonard & Paul Mojzes, *Attitudes of Religions and Ideologies toward the Outsider*, Edwin Mellen Press 1990.

Tahzib, G. Bahiyyah *Freedom of Religion or Belief: Ensuring Effective International Legal Protection*, (Kluwer Law International 1996).

Witte John Jr. & Johan D. van der Vyver, *Religious Human Rights in Global Perspective* (Martinus Nijhoff 1996).

Dialog interreligios, ecumenism

Churches and Europe a Reader, *World Council of Churches, Conference of European Churches, WCC. Publications, Geneve 2003, 27 p.*

Considerațions Oecumenique sur le dialogue et les relations avec les autres religions. Le point sur 30 ans de dialogue:revision des lignes directrices de 1979, WCC Publications, Geneve 2003, 16 p.

Ecuménisme et pratiques missionnaires : actes du 21e colloque du Centre de recherches et d'échanges sur la diffusion et l'inculturation du christianisme, organisé avec la collaboration du centre Vincent Lebbe, Louvain-la-Neuve, 27-31 août 2000), sous la direction de Maurice Cheza, Monique Costermans et Jean Pirotte. Paris: Éditions Karthala, 2002.

Religions Today, Their Challenge To The Ecumenical Movement, Julio de Santa Ana (ed), WCC, 2005.

Willebrands, Johannes Gerardus Maria (cardinal), *The place of theology in the ecumenical movement. Its contribution and its limits*, Freiburg; Basel; Wien: Herder, 1992.

Biserica Ortodoxă şi Uniunea Europeană

Alfeyev, Episcopul Hilarion, *Orthodox witness today*, WCC Publications, Geneva 2006.

Bria, Pr. Prof. Dr. Ioan, *"Spre plinirea Evangheliei". Dincolo de apărarea Ortodoxiei: exegeza şi transmiterea tradiției*, Alba Iulia 2002.

Conclusions 11 TH Annual General Assemblay of the I.A.O.(Interparlamentary Assemblay on Orthodoxy).

Miklós, Tomka, Paul Michael Zulehner, *La religion en Europe de l'Est pendant et après le communisme*, Fribourg: Ed. Universitaires, 2000.

„Security with Freedom" Kiew, 24-27 june, 2004 şi 12 TH Annual General Assemblay of the I.A.O. „Christianity before the challenge of the Modern Era" Geneva, 23-26, june, 2005, *WCC Publications, Geneve 2005*, 26 p.

Conclusions of the International Political Conference „Nation, Religions-Orthodoxy and the New European Reality", *Athens, Greece, 17-19 aprilie, 2005, WCC Publications, Geneve 2005*, 20 p.

The Orthodox Churches in a Pluralistic World. An ecumenical Conversation, edited by Emmanuel Clapsis, WCC Publications, Geneva 2004.

Thual, François, *La geopolitique de l'Orthodoxie*, Paris, Dunod, 1993.

Ware, Kallistos, Bishop of Diokleia, *The witness of the Orthodox church*, în "Ecumenical Review" vol. 52, nr. 1, ianuarie 2000, pp. 46-56.

Noile Mişcări Religioase

a) Aspecte legale

New Religious Movements and the Law in the European Union, proceedings of the meeting, Lisbon, Universidade Moderna, 8-9 November, 1997, European Consortium for Church-State Research (*Les nouveaux mouvements religieux et le droit dans l'Union Européenne*, actes du colloque, Lisbonne, Universidade Moderna, 8-9 Novembre 1997, Consortium européen pour l'étude des relations Eglises-Etat), Proceedings of the Meeting Lisabona, Universidade de Moderna 8-9 novembre 1997, Milano 1999.

New Religious Movements in the Twenty-first Century. Legal, Political and Social Challenges in Global Perspective, ed. Philip C. Lucas and Thomas Robbins, Routledge, 2004.

The Legal Status of the Religious Minorities in the European Union, (*Le statut legal des minorités religieuses dans les pays de l'Union européenne*; European Consortium for Church-State Research-Consortium européen pour l'étude des relations églises-état. Proceedings of the Meeting, Thessaloniki, November 19-29,1993), Milan, 1994.

b) Perspective sociologice

Beckford, James Arthur, *New religious movements and rapid social change*, on behalf of Research Committee 22 of the International Sociological Association London; Beverly Hills: Sage Publ.; Paris: Unesco, 1986.

Beckford, James Arthur, *The state and control of new religious movements*, „Acts of the 17th International Conference of for the Sociology of Religion", London, 1983.

Benton Guy Johnson**,** *On founders and followers, some factors in the development of new religious movements* , în "Across the boundaries of belief, contemporary issues in the anthropology of religion", eds. Morton Klass, Maxine K. Weisgrau, Boulder Westview Press, 1999, pp. 367-380, apărut apoi şi în "Social Analysis" vol.53, nr.5/1992, pp. 1-13.

Bromley, David G., Bar-Lev, Mordekhai, Carter, Lewis F.and Hadden Jeffrey K., *Religion and the social order*; official publ. of the Association for the Sociology of Religion, Vol 1-9, Amsterdam, 1991- 2001.

Champion, François and Cohen M., *Les Sociologues et le problème des dites sectes*, „Archives de Sciences Sociales des Religions", vol. 96, nr.4/1996, pp. 5-15.

Dawson, L. Lorne, *Comprehending cults: the sociology of new religious movements*, Oxford Univ. Press 1998.

Festinger, Léon, Henry W. Riecken, Stanley Schachter, *L'échec d¨une prophétie. Psychologie sociale d'un groupe de fidèles qui prédisaient la fin du monde*, Paris, 1993.

Hammilton Malcolm, *The Sociology of Religion. Theoretical and Comparative perspectives*, New York 2001.

Richardson, James T., *Money and power in the new religions*, Lewiston; Lampeter Edwin Mellen Press, 1988.

Robbins Thomas, *Cults, converts and charisma. The sociology of new religious movements*, London 1992.

Saliba, John A., *Understanding new religious movements*, Lanham, Md.: AltaMira; Oxford: Oxford Publicity Partnership, 2003.

Sects, Cults and Spiritual communities. *A sociological analysis*, edited by William W. Zellner and Marc Petrowsky, Westport, 1998.

Stark, Werner, *The Sociology of Religion. The Study of Christendom*, London: Routledge, 2000-2001, 5 vol (Vol. 1 *Established religion*; vol. 2 *Sectarian religion*; vol. 3 *The universal church*; vol. 4 *Types of religious man*; vol. 5 *Types of religious culture*).

Voye Liliane, *Secularization in a Context of Advanced Modernity* «Sociology of Religion», vol. 60, nr.3/1999, pp. 275-288.

Wilson, Bryan Ronald, *Religion in Sociological Perspective*, Oxford University Press, 1982.

c) Perspectivă psihologică

Bromely, David G. and James T. Richardson, *The Brainwashing, Deprogramming Controversy. Social, Psychological, Legal and Historical Perspectives*, New York and Toronto, 1983.

Dericquebourg, Regis, *Quelques caractéristiques du mouvement jehoviste. Conclusions d'une enquête psychologique sur les Témoins de Jéhovah*, « Conscience et liberté », nr. 33(1987), pp. 34- 44.

Deutsch, Alexander, *Tenacity of Attachement to a Cult Leader. A Psychiatric Perspective*, „American Journal of Psychiatry" nr. 139 (1982) şi (nr. 137/1980 din 12 dec.), pp. 1569-1573.

Guéguen, Nicolas, *Psychologie de la manipulation et de la soumission*, Paris 2002.

Langone Michael D., *Recovery from cults. Help for victims of psychological and spiritual abuse*, New York 1995 (432 p.).

Leaders and followers. A psychiatric perspective on religious cults, formulated by the Committee on Psychiatry and Religion, Group for the Advancement of Psychiatry, Washington, DC; London: American Psychiatric Press, 1991-1992.

Levine, Saul V. and Salter, N. E., *Youth and and contemporary Religious movements. Psychological Findings*, „Canadian Psychiatric Association Journal", nr. 21 (1976), pp. 411-420.

Richardson, James T., *Psychological and Psychiatric Studies of the New Religions,* în seria „Advances in the Psychology of Religion", New York, 1985.

Sectes. Debats de pschyanalise, sous la direction de Paul Denis (psychanalyste) et Jaqueline Scheffer, Presses Universitaire de France, 1999.

Shamdasani, Sonu, *Cult fictions. C.G. Jung and the founding of analytical psychology,* London: Routledge, 1998.

Vitz, C. Paul, *Psychology as religion. The cult of self-worship*, Grand Rapids, Mich.: W.B. Eerdmans; Carlisle: Paternoster Press, 1994.

FANATISM, EXTREMISM

Saussure, Thierry de, *Considérations psychanalytiques sur l'intégrisme et le fondamentalisme* în: « Des religions musclées pour un monde désemparé ? » Bruxelles: Centre El Kalima, 1995, pp. 21-32.

Saussure, Thierry de, *Fanatisme, absolutisme, intégrisme et fondamentalisme. Dossier de textes, psychologie de la religion, séminaire de 2e degré,* Genève: Faculté de théologie, 1995.

Saussure, Thierry de et Ancona, Leonardo, *Les miroirs du fanatisme. Intégrisme, narcissisme et altérité,* Travaux de l'AIEMPR (Association internationale d'études médico-psychologiques et religieuses). Congrès (12 ed.; 1993; Bossey, Genève, Lausanne)) pour son 12e Congrès, en Suisse (1993), qui s'est tenu à l'Institut oecuménique de Bossey et aux Universités de Genève et Lausanne, Genève: Labor et Fides, 1996.

LUCRĂRI, STUDII, ARTICOLE, ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Bria, Pr. Prof. Dr. Ioan, *Ortodoxia în Europa. Locul spiritualității române,* Iaşi: Trinitas, 1995 (237 p.).

Buchiu, Pr. Conf. Dr. Ştefan, *Ortodoxie şi secularizare,* Bucureşti, 1999.

Ciubotea, Mitropolit Daniel, *Misiunea în Europa astăzi. Mărturisirea lui Hristos într-o lume contradictorie*, « Teologie şi Viață » VI (1996) nr. 7-12, iul-dec, pp. 31-36.

Dură, Pr. Prof. Dr. Nicolae, Bisericile Europei şi „Uniunea uropeană”, ecumenism, reconciliere creştină şi unitate europeană, „Studii Teologice”, LIII, nr. 3-4(2001), pp. 102-117.

Georgescu, Pr. dr. Viorel, Prozelitismul piedică în calea unității creştine în trecut şi azi, Editura Paralela 45, Bucureşti 2002, 248 p.

Papandreou, Mitropolit Damaskinos, *Contribuția bisericii şi a teologiei în construirea Europei, bilanț şi perspective*. « Teologie şi Viață », vol. IX, nr. 7-12(1999), iul-dec., pp. 147-152.

Popescu, Pr. prof. dr. Dumitru, *Biserica Ortodoxă şi secularizare*, „Studii Teologice”, an. XLVI, nr. 1-3, ian-apr. 1994, pp. 35- 42.

Preda, Radu, *Biserica în Stat: o invitație la dezbatere*, Editura Scripta, 1999.

Tia, Arhim. lect. dr. Teofil, *Reîncreştinarea Europei? Teologia religiei în pastorala misiologia occidentală contemporană*, Editura „Reîntregirea”, Alba Iulia, 2003.

****Biserica în era globalizării*, Alba Iulia, Facultatea de Teologie Ortodoxă a Universității „1 Decembrie 1918”, Editura Reîntregirea, 2003.

****Libertatea Religioasă în context românesc şi european*, volum care include comunicările simpozionului internațional cu acelaşi nume, Bucureşti 12-13 septembrie 2005, organizat de Ministerul Culturii şi Cultelor prin Secretariatul de Stat pentru Culte şi Asociația Națională pentru Apărarea Libertății Religioase „Conştiință şi libertate”, ediție îngrijită de Lect. Dr. Adrian Lemeni, dr. Florin Frunză şi Viorel Dima, Editura Bizantină, Bucureşti 2005, 397 p.

****Teologie şi politică: de la Sfinții Părinți la Europa unită*, volum coordonat de Miruna Tătaru-Cazaban Bucureşti, Anastasia, 2004, 363 p.

***Un suflet pentru Europa. Dimensiunea religioasă a unui proiect politic, *Editura Anastasia, Bucureşti* 2005, 370 p. (volum coordonat de Radu Carp este rezultatul lucrărilor seminarului de la Sibiu, 16-19 noiembrie 2004, organizat de Fundația Konrad Adenauer în colaborare cu Parohia Stavropoleos şi Academia Evanghelică din Sibiu).

PRINCIPII RELIGIOASE ŞI COMPATIBILITATEA LOR CU NORMELE EUROPENE

Preot lector univ. drd. Sorin PITIC-TRAN

Preocuparea pentru dimensiunea culturală a construcției Europene s-a făcut simțită mai ales în ultimele decade, simțindu-se nevoia dezvoltării acestei dimensiuni europene, pe lângă cea economică şi politică. Acest fapt a fost posibil, în opinia noastră, şi datorită conştientizării ideii că o cooperare numai la nivel politic şi economic ar putea părea limitată, ceea ce nu ar asigura o comunitate viguroasă de state. Construcția unei Europe unite poate fi viabilă numai prin cooperare între diferitele culturi naționale, contactele dintre valori şi tradiții culturale trebuind menținute şi revigorate, pentru că în anii următori factorul cultural va juca un rol major în dezvoltarea Uniunii, fiind considerat un liant capabil să reunească oameni aparținând unor națiuni diferite şi să intermedieze contactele sociale şi comunicarea.

Alăturarea elementului religios de integrarea europeană pare surprinzătoare, putând exista impresia că nu pot interacționa, în realitate au o bază comună extrem de solidă. Comunitatea europeană este fundamentată pe valori care se referă la democrație şi la statul de drept, definind, totodată, drepturile omului şi libertățile fundamentale aşa cum au fost ele exprimate în Convenția europeană a drepturilor omului şi a libertăților fundamentale, printre care:

- libertatea de exprimare;
- libertatea de conştiință şi religie;
- dreptul la educație etc.

O altă dimensiune a valorilor europene este cooperarea dintre state, securitatea şi apărarea comună, dialogul, comunicarea şi schimbul de valori culturale şi spirituale, solidaritatea în fața noilor provocări, ale

terorismului, rasismului şi intoleranței. Esența acestor valori se regăseşte în creştinism, valorile europene neavând numai o motivație istorică şi de ameliorare a calității vieții, a relațiilor interumane, ci şi una care vizează transfigurarea lumii. Bisericile sunt chemate, alături de celelalte instituții internaționale, să apere drepturile omului, libertățile fundamentale, cooperarea şi solidaritatea pentru realizarea unei comunități largi, liberă şi unită sub valorile şi practicile democratice culturale, spirituale şi ale securității comune.

Totodată, suntem de părere că în acest proces de construcție europeană sunt angajate două entități: pe de o parte Europa animată de forțele paşnice, civilizate ale umanismului liberal, iar pe de altă parte populația şi statele Europei, în rândul cărora mai sunt uneori prezente diferite disensiuni sau chiar tensiuni.

Aceste disensiuni s-au făcut simțite şi în dezbaterile privind includerea religiei, a ideii de creştinătate în Tratatul Constituțional European, prilej cu care s-a pus în discuție problema valorilor europene fundamentale.

Aşa cum se prezintă textul constituțional european cu referire la aspectele legate de religie, dezbaterile au avut şi vor avea, încă, în vedere pe de o parte principiile şi valorile religioase, în special pe cele creştine, iar pe de altă parte principiile şi valorile seculare, ale gândirii liberal-umaniste ce stau la baza construcției economice, politice şi instituționale a Uniunii Europene.

Însă, aşa cum afirma J. Martin Velasco, "Religia nu este simplă ideologie, teorie despre realitate şi despre om, nici sentiment, emoție ori stare sufletească; nu este nici acțiune etică sau acțiune cultică, nici pură instituție socială. Este un fapt uman care cuprinde, ca atare, toate aceste elemente, fără a se reduce însă la nici unul dintre ele. Religia este o formă de exercitare a existenței umane ce implică intervenția tuturor dimensiunilor şi nivelurilor acesteia. În plus, este un fapt uman specific, având unele caracteristici particulare, ce-l deosebesc de alte forme posibile de exercitare a existenței, convertindu-l într-un fapt ireductibil la oricare dintre ele. Nucleul esențial al acestui fapt uman îl constituie atitudinea de recunoaştere a unei realități supreme."[1]

Concepția religioasă despre lume se întemeiază pe două principii majore: principiul unității şi principiul teologic.

---

[1] J. Martin Velasco, *Introducere în fenomenologia religiei*, Ed. Polirom, 1997, Bucureşti, p. 142.

Principiul unității se referă la două aspecte: caracterul unic şi absolut al voinței lui Dumnezeu, ca şi Creator al universului, respectiv unitatea calitativă a Ființei, ca şi creație a lui Dumnezeu, care se împărtăşeşte, prin origine din condiția divină. Principiul teologic se regăseşte în concepția potrivit căreia condiția umană, implicit a lumii în ansamblu, nu este dată o dată pentru totdeauna (aşa cum consideră concepțiile deiste), ci evoluează ascendent către divin, în dorința de a-şi depăşi condiția umană şi a accede la cea divină, pentru a restaura starea dinaintea căderii în păcat[2].

Aşadar, libertatea religioasă şi a conştiinței este un drept esențial, fundamental, un drept constituțional, dată fiind diversitatea de credințe şi opinii ce caracterizează Europa. În acest moment, libertatea religioasă şi a practicilor religioase este garantată în art. 10 al Cartei Drepturilor fundamentale ale Uniunii Europene, în care se afirmă că fiecare individ are dreptul la o credință sau o religie, se poate manifesta în acest sens sau îşi poate schimba acea credință sau religie.

Însă aspectele legate de religie, considerată drept valoare călăuzitoare, sunt mult mai delicate, în majoritatea constituțiilor statelor membre existând referiri specifice la o anumită religie sau biserică: în cea spaniolă este menționată cooperarea statului cu Biserica Catolică, în constituția daneză este menționat sprijinul statului pentru Biserica Evanghelică Luterană, constituția germană afirmă că oamenii sunt responsabili în fața lui Dumnezeu, în timp ce în cea franceză este afirmată natura seculară a statului. Diferențelor constituționale li se adaugă multitudinea de religii, filosofii şi şcoli de gândire existente în spațiul European.

Luând în considerare toate acestea, putem observa că religiile contribuie într-o semnificativă măsură la construcția europeană, fapt întărit şi de primul articol al draftului constituțional european în care se subliniază importanța "valorilor spirituale şi morale" pe care este fundamentată. Referirea la anumite religii este evitată considerându-se că ar putea fi interpretată drept un factor de divizare între cetățeni, pe când referirea la valori unanim acceptate ar putea fi un factor de unitate şi identificare colectivă. Pe de altă parte, nu ar fi fost corect, se pare, în acest moment, în care se pun bazele unei Europe lărgite, să pară a fi marginalizate religii sau mişcări religioase ce au contribuit la cultura şi umanismul cu care Europa se mândreşte azi. Astfel se iau totodată în

[2] Mircea Eliade, *Tratat de istorie a religiilor*, Ed Humanitas, Bucureşti, 1992, p. 350.

considerare originile ideilor europene pornite din mişcările umaniste precum Renaşterea, sau moştenirea greco-romană.

Uniunea Europeană are în componență majoritatea țărilor Europei Occidentale. În diferite tratate ale UE (Maastricht, Amsterdam), se face referire la moştenirea culturală a Europei. Preconizata extindere a Uniunii până la frontierele geografice ale continentului (adică până la Ural) a dus şi la preocuparea ca în statutul U.E. să nu existe nici un fel de discriminare. Această poziție reiese clar din Declarația nr. 11 a Tratatului de la Amsterdam cu privire la statutul Bisericilor şi al grupurilor non-confesionale, paragraful 1: „UE respectă şi nu prejudiciază ceea ce potrivit legislației naționale se defineşte ca statut al Bisericilor şi grupurilor sau comunităților religioase". Ceea ce arată că extinderea, deci stabilirea unor alte frontiere europene, se face pe baza criteriilor economice şi politice, nu religioase[3] (care nu pot fi, totuşi, cu totul ignorate).

În prezent, se deschid noi posibilități pentru Biserica Ortodoxă, în ceea ce priveşte procesul de extindere european. Odată cu extinderea UE, alte două țări cu tradiție ortodoxă se vor alătura: România, Bulgaria. În plus, țări din primul val al extinderii, precum Polonia, Estonia, Letonia, Lituania şi Slovacia şi Cipru, au în componența populației un procent semnificativ şi posibilitățile sale de exprimare vor fi considerabil mărite în această nouă Europă. După 1 ianuarie 2007 numărul comunității ortodoxe din UE va fi de ordinul a zeci de milioane. Se va obține astfel o participare[4] activă la dialogul cu structurile politice europene într-un moment în care identitatea construcției europene este încă un proces de formare, la fel ca şi legislația ce va defini noua înfățişare a UE.

Se va întări în acest fel şi poziția valorilor religioase în fața celor seculare de natură liberală sau umanistă. Pentru că în Europa contemporană, convingerile antropocentrice au căpătat substanță în

---

[3] Samuel Huntington, *Ciocnirea civilizațiilor sau o nouă ordine mondială*, Editura Antet, 1999.

[4] Patriarhul Ecumenic Bartolomeu I de Constantinopol afirma, la un moment dat, în Parlamentul European de la Strasbourg:
"(…) este frapant că organizarea reală şi profund democratică a Bisericii creştine ortodoxe – cu al său grad de autonomie administrativă şi de autoritate locală a episcopilor, patriarhilor şi a Bisericilor autocefale, la care se adaugă în acelaşi timp unitatea euharistică în credință – reprezintă un prototip, recent instituționalizat de către Uniunea europeană sub denumirea de "principiu al subsidiarității", ca fiind metoda cea mai eficace în ceea ce priveşte articularea puterilor sale". În acelaşi discurs, Patriarhul Ecumenic reamintea că la originea tuturor problemelor şi crizelor cu care se confruntă în prezent viața europeană – cum ar fi,de pildă, sensul muncii într-o epocă a şomajului de sistem – se poate identifica o explicație de natură teologică, astfel încât nimic din ceea ce priveşte construcția europeană nu poate fi străin preocupării şi lucrării Ortodoxiei.

formele secularismului, care, nu de puține ori, este în opoziție cu orice manifestare a religiosului. Acest conflict dintre secularism şi religie se pare că a fost reflectat de disputa privind introducerea referirilor la Dumnezeu şi religie în Constituția Europeană. Această dispută a fost se pare antamată de tabăra seculară, prin articolul 10 şi declarația din preambulul Tratatului creându-se impresia excluderii religiei din societate şi mutarea ei către sfera privată. Un astfel de fenomen pare a fi inspirat de ideile umanismului grec antic şi de ideile Renaşterii, conform cărora religia va avea ca spațiu de manifestare spațiul individual interior, în acest fel fiind respectate principiul "corectitudinii politice" şi al "valorilor umane general valabile".

Ce înțelegem, însă, prin principii religioase şi cum se deosebesc ele de valorile umane general acceptate. În primul rând, sistemul religios creştin de valori este teocentric şi hristocentric, recunoscând drept criteriu central al adevărului sau existența unui singur Dumnezeu care se revelează lumii prin fiul său Iisus, iar „poruncile" predicii de pe munte sunt privite drept lege morală. Prin comparație, valorile liberal umaniste ale secularismului sunt antropocentrice, din moment ce se referă la individ văzându-l drept "măsură a lucrurilor", cu valoare absolută şi etalon al adevărului.

Creştinismul porneşte de la ideea că natura umană este supusă păcatului, având nevoie de îndreptare şi pocăință. De aceea, biserica nu poate sprijini o ordine socială care pune personalitatea umană atinsă de păcat. Umanismul, pe de altă parte, pare a neglija esența păcatului. Astfel, precum sofismelor Greciei antice, nimic nu e numai rău sau bun, pur sau păcătos: cea ce e păcat pentru cineva poate fi virtute pentru altcineva, sau invers. Libertatea individului este privită ca valoare universală, singurele lucruri care o pot limita fiind normele legale ce protejează libertatea celorlalți indivizi.

În încheiere, accentuăm faptul că, în ceea ce priveşte aspectele relaționate religiei, politicienii seculari şi autoritățile trebuie să aibă o atitudine neutră, după cum şi biserica respectă principiul statului secular refuzând să-l interpreteze strict în sensul îndepărtării religiei din sfera vieții sociale.

CONTRIBUȚIA RELIGIEI LA PROMOVAREA SECURITĂȚII ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ

Preot conf. dr. Ion STOICA
Preot lect. dr. Florea ŞTEFAN

Preocuparea privind locul pe care îl joacă religia în planul relațiilor internaționale este surprinzător de recentă, întrucât multă vreme religia a fost fie de unii vehement combătută, fie de alții tratată ca o „cantitate neglijabilă" sau uitată undeva în podul istoriei.

Neglijarea, decenii la rând, a dimensiunii religioase a conflictelor pe glob a dus la situații care par din ce în ce mai greu de controlat. Odată cu înțelegerea adevăratului rol al religiei în viața omului se depăşeşte prejudecata iluministă, care alungă viața religioasă din societatea „normală" şi prevedea religiei un rol din ce in ce mai diminuat în societatea modernă. Lucrul acesta a determinat pe alții să afirme prin opoziție că **singură religia** este în măsură să aplaneze conflictele şi să salveze lumea.

Şi aici trebuie o atenție sporită. Extremele, indiferent de orientare, sunt la fel de păgubitoare.

Înțelepciunea şi prudența care constituie aşa-numita cumpătare sau cumințenie a vieții ne scutesc adesea de ridicol şi când spun lucrul acesta mă refer la două aspecte:

a) Citându-l pe Zygmundt Baummann (Societatea sub asediu) pentru cei care au renunțat la Împărația transcendentă a lui Dumnezeu, înlocuind-o totalmente cu împărația Cezarului sau terestră prin exagerarea stabilizării şi a eternalizării materiei şi implicit a răului din ea, **astăzi**

securitatea a devenit o obsesie la scară mondială. Exprimă aceasta „normalitatea” lumii de astăzi care reduce totul la temeri şi angoase de proporții chiar metafizice? Pentru cei care trăiesc într-o lume fară Dumnezeu temerile sunt justificate, ca de altfel şi pierderea sensului existenței, dar să nu uităm că există şi miliarde dintre cei care se raportează într-un fel sau altul la divinitate şi cred în lucrarea providenței şi pentru aceştia obsesia securității nu mai este normalitate.

b) Deşi suntem deja, de o vreme, martori ai secolului al XXI-lea, iată că lumea continuă să existe şi fără să fie atât de religioasă pe cât i se prevăzuse (Mallraux). Aceasta numai în aparență pentru că în realitate ceva s-a mişcat şi se mişcă continuu. S-au prăbuşit ziduri şi structuri dar, o să spuneți, persistă anumite mentalități şi aveți dreptate. Să nu uităm că nimic nu este stabil şi veşnic pe pământ. Prezența noastră împreună cu Domniile Voastre este mărturia că singur dialogul este mijlocul cel mai potrivit pentru redobândirea şi menținerea echilibrului şi stabilității vieții, e dovada că existența în esență este împreună existență şi că lucrarea noastră dacă vrea să fie trainică şi să slujească securității existenței trebuie să fie împreună lucrarea tuturor factorilor decizionali şi a oamenilor de ştiință, de religie şi de bine de pretutindeni.

După sfârşitul „războiului rece”, natura conflictelor s-a schimbat. Majoritatea vor rezulta din „confruntări ale identității comunităților, bazate pe rasă, etnicitate, naționalitate sau religie”. Ipoteza aceasta a fost intens mediatizată prin studiul lui Huntington, referitor la „ciocnirea civilizațiilor". Viziunea lui Huntington privind tensiunile care apar între culturi diferite este complementară unei viziuni mai sofisticate, care vede conflictul „nu ca pe o confruntare de grad de civilizație, ci mai mult ca pe una între *culturi locale (grupate în civilizații)* şi *civilizația globală* ce rezultă din *procesul de civilizare*”[1].

Dincolo de tema amenințărilor la adresa securității naționale şi internaționale, pe fondul vulnerabilităților crescânde, legătura dintre securitate şi religie apare ca un element foarte concret în procesele de reformă democratică din diferitele regiuni ale lumii. Eventual, aceste reforme sunt corelate cu procese de extindere a structurilor economice, politice şi militare. Procese de felul acesta au loc în America Latină, în

[1] Gabriel Andreescu, *Relații internaționale şi ortodoxie în estul şi sud-estul Europei*, http://studint.ong.ro/no4_ro.htm

Asia, şi în special pe bătrânul continent european, aflat sub impactul extinderii NATO şi a Uniunii Europene.

Cercetarea vizând contribuția religiilor la promovarea securității în contextul integrării în Uniunea Europeană are de răspuns cel puțin la două tipuri de întrebări: 1) măsura în care religia joacă un rol în dinamica internă şi internațională; 2) ce elemente ale fenomenului religios au în acest sens prioritate.

Dezideratul european actual constă în proiectarea şi edificarea unei Europe unite apte de a depăşi stadiul „Europei-Piață" spre a deveni o „Europă–Putere" – matură în înțelegerea inclusiv a rolului determinant al religiei în viitorul omenirii. Procesul european declanşat de acest deziderat general trebuie privit ca rezultat al unei deplasări cu sens dublu: pe de o parte este vorba despre mişcarea Vestului european către Estul continentului – realitate numită „**extinderea UE**" - iar pe de altă parte avem în vedere mişcarea de o complexă şi adesea conflictuală diversitate a Europei Centrale şi Orientale către Occident – realitate care ar putea fi numită „**expansiunea dezordinii orientale**"[2].

Cele două Europe (orientală şi occidentală) îşi au izvoare culturale comune în literatura elenă, tradiția religioasă iudeo-creştină şi dreptul roman. Fluviile plecate dintr-un loc unic s-au despărțit, însă, spre a iriga teritorii spirituale şi istorii diferite, ajungând să se verse în două mări însemnând două modele de viață distincte.

Europa Occidentală a ajuns la o identitate caracterizată prin pluralism politic, participare socială, respect al diversității, concurență liberă şi loială, supremația legii şi primordialitatea drepturilor omului. (Aceste valori sunt frecvent sintetizate ca fiind democrația pluralistă/participativă, statul de drept şi drepturile omului, „autonomia individului", la care credem că trebuie adăugată şi ceea ce am numi «democrația economică» sau o ordine economică echitabilă bazată pe o ordine morală justă, respectiv caracterul sacru al proprietății private şi formarea liberă a prețurilor pe piață şi în special afirmarea sacralității vieții, a caracterului de persoană a omului şi respectarea identității şi demnității persoanei, prin retrezirea conştiinței sacrului).

În paralel cu aceste trăsături pozitive, Occidentul european a acumulat şi vulnerabilități, avându-şi rădăcinile în modele

---

[2] Adrian Severin, *Identitate europeană – identitate național statală*, http://www.mie. ro /_documente/ info_integrare/romania_si_viit_europei/identitate.htm#_ftnref.

comportamentale negative. Degradarea vieții de familie, libertinajul, consumismul, egoismul şi lipsa de flexibilitate a pieței muncii – consecutivă unui exces de protecție socială - sunt doar câteva dintre aceste aspecte vulnerabile.

La nivelul structurilor comunitare (instituțiile Uniunii Europene), acestora menționate mai sus li se adaugă birocratismul, lipsa de transparență şi de sisteme de răspundere față de cetățean, precum şi un anume deficit de legitimitate, criză de identitate şi lipsa de comunicare personală. Dincolo de toate acestea, statele Occidentului, chiar dacă mai sunt afectate de unele puseuri naționaliste, au părăsit într-o foarte mare măsură cultura independenței spre a trăi în cultura interdependenței. Din punct de vedere religios spunem că darurile au fost împărțite şi sunt complementare tocmai pentru a genera comuniunea. Deci avem nevoie indispensabilă unii de alții.

Pentru Răsăritul european, în schimb, independența statului-națiune şi caracterul absolut al suveranității sale rămân trăsături esențiale ale identității atât la nivelul elitei politice, cât şi la acela al mentalului popular[3]. Totuşi, lucrul acesta nu a fost exacerbat încât să genereze puternice conflicte etnice, întrucât factorul religios, respectiv religia ortodoxă a fost liantul care i-a unit dincolo de limitele apartenenței etnice şi i-a făcut să fie într-o conlucrare de îmbogățire cultural-spirituală reciprocă. Aşa cum fiecare persoană umană are un dar anume şi o vocație aparte care îi asigură identitatea, tot aşa şi fiecare popor are vocații şi daruri speciale care contribuie la îmbogățirea patrimoniului valorilor cultural-spirituale comune. Iată că tocmai că ceea ce ne deosebeşte ne uneşte.

În acest context european, reînnoirea vieții spiritual-morale a creştinilor ortodocşi, prin raportarea permanentă la Dumnezeul–Om, Logosul întrupat ca Rațiune supremă a întregii existențe şi Model de Iubire jertfelnică nu este decât una din încercările ce stau în fața fiecăruia dintre noi, cei care suntem membri ai Bisericii Ortodoxe Române. Presiunile unei posibile crize interne vor fi amplificate de presiunile venite din exterior din partea contextului religios existent în general în Europa şi în special în statele Uniunii Europene. Cunoaşterea şi înțelegerea acestui context ne vor ajuta să negociem mai eficient cu reprezentanții Statului şi să poziționăm

---

[3] Ibidem.

corespunzător mesajul şi activitatea generală a Bisericii noastre pe tabla de şah a intereselor politice, economice şi religioase din Europa[4].

I. SECURITATE ŞI STABILITATE

În ciuda încercărilor unui număr mare de specialişti de a găsi o formulare clară, precisă şi cuprinzătoare a conceptului de **securitate**, majoritatea definițiilor acceptate la nivel internațional scot în evidență diverse caracteristici ale securității naționale, în special, cum ar fi valorile naționale, durata şi intensitatea amenințărilor, lipsa războiului, modul de viață acceptabil ş.a. Una dintre definițiile ce ne-au atras atenția este cea dată de Jozef Balazj: *„Securitatea internațională este determinată în fond de securitatea internă şi externă a diferitelor sisteme sociale, de măsura în care, în general, identitatea sistemului depinde de circumstanțele externe. Experții definesc în general securitatea socială ca pe securitatea internă. Funcția ei esențială este aceea de a asigura puterea politică şi economică a clasei conducătoare date sau supraviețuirea sistemului social şi un grad adecvat de securitate publică.”*[5]

Departe de a încerca reducerea securității la descrierea simplistă de sisteme şi relații, putem afirma că, într-o lume în curs de globalizare, siguranța furnizată de existența unei stări de securitate, la nivel național, sau lipsa acesteia, afectează într-o oarecare măsură starea de stabilitate la nivel global. Starea de securitate a colectivităților umane depinde de parametrii factorilor ce se manifestă în cadrul dimensiunilor majore ale securității: politic, economic, militar, cultural, religios, de mediu ş.a.

Pentru ca parametrii să corespundă unei stări de securitate solide, factorii aflați la nivelul fiecărei dimensiuni a securității trebuie să îndeplinească o condiție de bază, şi anume să se manifeste în direcția realizării unei stabilități organizaționale la nivel statal sau guvernamental – *stabilitate politică*; unei *stabilități economice* prin realizarea accesului la resurse şi piețe de desfacere pentru a susține un nivel adecvat de bunăstare şi putere a statului; crearea condițiilor necesare evoluției culturale (limbă, tradiții, religie) care să nu favorizeze apariția de stări conflictuale ce ar genera instabilitate având la origine surse etnice sau religioase. Securitatea

---

[4] Marcel Răduț Selişte, *Biserica Ortodoxă Română şi Noua Europă*, în rev. „Rost”, nr. 35, ianuarie, 2006, p. 7.

[5] Barry Buzan, *Popoarele, statele şi teama*, Editura Cartier, Chişinău, 2000, p. 28.

mediului este importantă, referindu-se la menținerea mediului înconjurător local, regional şi global, fiind cadrul de manifestare a tuturor acțiunilor umane[6].

Realizarea stabilității necesare unei stări de securitate solide nu se înfăptuieşte, însă, doar prin acțiunea singulară a factorilor aparținând unei dimensiuni, ci prin acțiunea întrețesută a diferiților factori ce se manifestă în toate dimensiunile securității.

Dacă acceptăm că societatea presupune şi o unitate care nu ştirbeşte identitatea spirituală, culturală şi religioasă a persoanei, unitate care garantează identitatea persoanei şi o libertate de manifestare conştientă şi responsabilă, atunci trebuie să vedem care sunt factorii cei mai importanți care contribuie la realizarea acestei simfonii compuse din multiple identități şi din multiple daruri şi haruri.

Primul lucru pe care trebuie să-l facem este să încercăm să depăşim o anumită înțelegere conceptuală care se referă la sfere restrânse de activitate: bunăoară conceptul de unitate economică. Deşi astăzi U.E. se vrea o uniune de structuri economice, factorul economic luat singur n-a unit şi nu uneşte niciodată, întrucât este foarte dificil de realizat o ordine economică echitabilă a lumii. Procesul nu este imposibil, dar este de lungă durată.

Dacă U.E. se înțelege numai ca o structură de unități socio-politice, nici acestea ce se bazează pe ideologii n-au contribuit la menținerea unității, ci la realizarea unei uniformizări forțate, cel mult o globalizare regională. Factorul ideologic nu poate fi liantul Europei. Considerăm că liantul trebuie căutat dincolo de aceste pretinse valori actuale contingente. Liantul trebuie căutat în sfera realului care îmbină inteligibilul cu sensibilul, spiritul şi materia, iar aceasta este religia. Factorul religios este o prezență reală în noi şi în lume, dar care, în acelaşi timp, transcende lumea şi dă acesteia posibilitatea de a pătrunde în transcendent. Pretutindeni în lume, cultura şi spiritualitatea neamurilor a fost generată în sfera religiosului.

Dar şi aici trebuie o mare atenție întrucât raportarea la sacru şi includerea lui în formarea conştiinței umane au fost de multe ori greşit înțelese, atât în raportarea la factorul religios, cât şi în interpretarea acestei

[6] Dr. Grigore Alexandrescu, Dr. Gheorghe Văduva, Mihai-Ştefan Dinu, *Studii de securitate şi apărare*, Editura Universității Naționale de Apărare, Bucureşti, 2005, p. 4.

raportări (chiar istoria marilor religii cunoaşte şi o experiență nefastă a luptelor confesionale).

Între altele şi această raportare la care contribuie şi factorii culturali, economici, sociali şi politici etc. a fost făcut total diferit în Răsărit şi în Apus, ceea ce a contribuit la crearea a două mentalități diametral opuse. În timp ce Apusul, prin pragmatismul său exagerat, şi-a tocit tot mai mult simțul sacrului şi a înaintat spre desacralizarea vieții şi a relațiilor în general, Răsăritul, păstrând cu sfințenie conştiința sacrului, a menținut o raportare justă la lumea valorilor, ceea ce i-a permis să îmbine verticalul cu orizontalul, dar care, în acelaşi timp, l-a făcut să reacționeze prompt şi chiar într-un mod fanatic în momentele în care întâlnirea dintre civilizații şi culturi a părut unora dintre interpreți că ar atinge propriile valori religioase: de exemplu atitudinea fanatică pe care lumea musulmană a manifestat-o la alocuțiunea actualului papă, sau atitudinea față de caricaturizarea profetului de către unii ziarişti danezi. Desigur, lucrul acesta, pe de o parte trebuie să ne înspăimânte, dar pe de altă parte trebuie să conştientizăm că noi europenii, şi în special cei apuseni, desacralizând viața, am relativizat valorile perene şi că, în întâlnirea cu alte culturi şi civilizații care au păstrat viu sentimentul sacrului, trebuie să fim foarte atenți în folosirea unui limbaj adecvat şi într-o raportare conştientă şi responsabilă la sacru, pentru a nu răni sensibilitatea unora sau altora, care ar putea interpreta aceasta ca un atentat la identitatea lor.

Altfel, factorul religios care ar trebui să ne unească devine generator de instabilitate şi insecuritate. Or, religia în esență este şi trebuie să rămână ceea ce ne uneşte unii cu alții şi pe toți cu Dumnezeu pentru menținerea securității personale şi universale şi realizarea mântuirii sau a Împărăției lui Dumnezeu pe pământ caracterizată prin pace, dreptate şi bucurie în Duhul Sfânt.

I.1 Sursele de instabilitate - natură şi spații de manifestare

Literatura de specialitate consideră mediul de securitate drept un ansamblu de sisteme: forțe şi actori politici, procese şi reguli de funcționare şi reglare. Respectând regula oricărui sistem, acesta este caracterizat de stabilitate sau instabilitate, stare dată de absența/prezența factorilor de risc în ansamblul său.

Sursa majoră de instabilitate cu cel mai mare potențial beligerant se află în dezechilibrele create de labilitatea sistemică a societății omeneşti, într-o perioadă de transformări profunde.

Manifestându-se disparat şi indistinct, de multe ori, alteori în mod evident, acestea creează imaginea mediului internațional de securitate. Multitudinea problemelor regionale şi mondiale, pe care statele şi le-au propus să le rezolve, a condus la sporirea numărului organizațiilor internaționale. Efect al globalizării, legăturile economice s-au înmulțit şi diversificat, au apărut noi piețe de desfacere, ceea ce a dus la creşterea numărului companiilor multinaționale şi a dorinței lor de afirmare ca actori cu valoare internațională. Interesul pentru protecția ființei umane a devenit din ce în ce mai vizibil, ceea ce a determinat sporirea şi diversificarea organizațiilor neguvernamentale umanitare. În acelaşi timp, terorismul, prin modul său de manifestare, s-a transformat într-un actor global.

a. Surse de instabilitate de natură socio-politică

Foarte cunoscută, accepțiunea că economia este motorul progresului a fost îmbrățişată de şcolile politico-economice din întreaga lume. Acestea consideră că direcția dezvoltării este dată de doi factori importanți: starea de stabilitate/instabilitate politică şi dinamica demografică.

La nivelul relației dezvoltare-stabilitate/instabilitate politică s-au impus două curente: unii specialişti sprijină ideea conform căreia instabilitatea politică stânjeneşte activitățile productive crescând nesiguranța – astfel este încurajată acumularea de capital în detrimentul ratei de creştere economică; alți specialişti în economie susțin că dezvoltarea economică duce la o creştere a instabilității politice, deoarece dezvoltarea economică implică schimbări structurale ce conduc la destrămarea coalițiilor politice producând reaşezări ale balanței de putere între diferitele grupuri de interese[7].

Una dintre cele mai frecvente tendințe la nivel național este migrarea populației dinspre mediul rural spre cel urban.

Acest fenomen are consecințe însemnate asupra stabilității socio-politice, producându-se o suprapopulare a zonelor urbane, deci o suprasaturare a pieței forței de muncă. Aceasta conduc la creşterea ratei şomajului, deprecierea valorii reale a forței de muncă, cu repercusiuni directe asupra nivelului de trai. În acest timp, zonele rurale se depopulează, forța de muncă din agricultură şi zootehnie se reduce în mod dramatic,

[7] Ibidem.

fapt ce conduce la scăderea producției agricole, principala sursă de aprovizionare a zonelor urbane.

b. Surse de instabilitate de natură militară

Progresele economice remarcabile, accesul la informații şi puternicul transfer de tehnologii au condus la amplificarea ritmului evoluției sistemelor de arme, dar şi la ***creşterea disparităților de potențial militar între state.***

Deşi în această etapă s-a intensificat dialogul dintre actorii internaționali, iar rezultatele au fost pe măsură, statele au continuat să-şi prezerve interesele naționale şi să le promoveze asigurându-le credibilitatea şi cu potențialul militar.

Dispariția sistemului bipolar odată cu căderea „Cortinei de fier” a creat o sursă de instabilitate majoră prin favorizarea redeşteptării unor ambiții naționale, etnice şi religioase care, nu de puține ori, au degenerat în conflicte sângeroase.

Totodată, apariția armatelor naționale în statele rezultate din destructurarea unor federații a dus la schimbarea raporturilor de forțe la nivel subregional, creând disconfort strategic[8].

c. Surse de instabilitate de natură ecologică

Securitatea mediului este un concept folosit pentru a puncta relația dintre condițiile de mediu şi interesele de securitate. Securitatea mediului este un factor de control al stabilității socio-politice, în sensul distribuirii resurselor naturale. Deşi există un spectru extrem de larg al factorilor ce se combină în relația umanitate-mediu este important de precizat că stabilitatea socială, economică şi politică sunt influențate în mod direct de starea mediului. Astfel, o comunitate, regiune sau stat, poate fi caracterizată de prezența unei stări de insecuritate la nivelul căreia instabilitatea socială şi degradarea mediului să coincidă, dar aceasta din urmă să nu fie implicit cauza primei; sau, poate exista situația inversă, când inegalitățile între grupuri (etnice, religioase), dinamica populației sunt cauza degradării mediului local sau regional, ca efect al sărăcirii resurselor naturale.

Transformările în mediu generează instabilitate, cu implicații directe la nivelul rațiunilor de securitate. Starea de insecuritate a individului sau grupului poate fi afectată de transformări precum: lipsa surselor de hrană sau a apei, poluarea aerului, efectul de seră ş.a.

---

[8] Ibidem, p. 6.

Date fiind efectele directe şi indirecte ale diferitelor transformări de mediu, cu cauze naturale, sau din cauza intervenției umane, se impune tratarea acestui subiect în politicile de securitate adoptate pe viitor la nivel regional şi global. Implementarea şi dezvoltarea acestora trebuie să asigure speranța că națiunile îşi vor asocia eforturile înainte ca Terra să devină o planetă nelocuibilă[9].

d. Surse de instabilitate de natură culturală

Deşi omenirea traversează o perioadă ale cărei fenomene constructive determinante sunt regionalizarea şi globalizarea, elementele etnice şi religioase constituie, încă, puternice repere de definire a comunităților umane. Personalizarea diferitelor areale civilizaționale s-a făcut, pe lângă mulțimea de componente ideologice şi culturale, prin bazele lor etnico-religioase. Solidele rădăcini ce-şi au baza în tradiție şi religie formează identitatea comunităților.

Este cunoscut faptul că acțiunea factorilor de risc la adresa statului, ca actor de bază pe scena internațională, are loc la nivel de teritoriu, de populație şi de identitate. La acest ultim nivel, al identității, se pot ivi crize de integrare, de participare sau de distribuție, identitatea fiind un element definitoriu în ceea ce priveşte interesele, fiind baza articulării lor. Astfel de crize capătă un caracter multidimensional, cu implicații economice şi socio-politice. Se poate ajunge la slăbirea instituțiilor sociale şi economice, concomitent cu existența unor influențe externe cauzate de nivelul avansat de interconectivitate la nivel regional şi global, creându-se, astfel, o presiune puternică asupra schimbărilor sociale şi culturale.

Acestea pot provoca reacții diferite şi complexe, strâns legate de aria de civilizație în interiorul căreia se manifestă. În ultimele decenii, astfel de crize au avut loc în special în zonele unde au existat puternice relații sociale, tribale şi de clan, cu niveluri slabe ale dezvoltării economice, coroborate cu rate înalte de creştere demografică.

Factorii care generează, stimulează şi agravează conflictele de natură culturală, etnice sau religioase sunt: instituțiile politico-administrative slabe, ineficiente, corupte, nefuncționale; slăbiciunile regimului democratic, ale societății civile şi anemica dezvoltare a spiritului public; gradul redus de materializare a coerenței social-economice (decalaje sociale periculoase, grefate pe tribalism, regionalism, antagonisme etnico-culturale şi religioase); diferențele de status; gradul

[9] Ibidem.

sporit de inamiciție între grupările etnico-religioase între frontierele unui stat sau între state ori între provincii din state diferite; orizonturi de aşteptare lipsite de realism ale unor grupuri religioase ori etnico-culturale şi religioase, cu percepții nejuste ale oportunităților şi amenințărilor; degradarea sau prăbuşirea aşteptărilor unor grupuri etnico-culturale şi religioase; intervențiile externe (armate, politice, religioase, teroriste, fundamentaliste în state sau complexe regionale de securitate; tradiția istorică; voința de conflict etc[10].

Observăm din cele de mai sus că la modul general, **securitatea desemnează o stare caracterizată prin lipsa pericolelor şi amenințărilor la adresa existenței, dar şi procesul de gestionare a acțiunilor care concură la realizarea unei asemenea situații**. Ea trebuie realizată pentru ca o persoană, un grup de persoane, o societate să poată acționa neîngrădit pentru promovarea intereselor proprii, în condițiile respectării normelor interne şi internaționale. Securitatea este, însă, un concept destul de greu de definit. Sunt, pe de o parte, elementele subiective, legate de percepția celui care realizează analiza: mediul din care provine, cel de formare intelectuală/profesională şi cel în care acționează, propria scară a valorilor şi intereselor, simpatiile şi antipatiile personale. Există, pe de altă parte, elementele obiective cum ar fi cele legate de poziția actorului în slujba căruia se află cel ce face analiza, atitudinea altor actori față de o problemă dată, structura birocratică de la nivel național sau organizarea instituțională a relațiilor internaționale.

I. 2. Contribuția religiei la promovarea securității mondiale

Din nefericire, în majoritatea studiilor asupra temei securității, Religia este trecută ca aspect al *dimensiunii culturale* a securității, într-adevăr, ca unul dintre cele mai importante. De aceea, aceste studii sunt mai mult sau mai puțin convingătoare şi oferă o nu tocmai frumoasă perspectivă de viitor asupra securității.

Religia este o componentă importantă a culturii politice în multe țări şi aceasta datorită puterii ei de a legitima autoritatea laică. Se spune despre

[10] Ibidem, p. 7.

religie că, pretinzând că se află deasupra lumii pământeşti, mai degrabă oferă decât primeşte legitimitate[11].

Este îndeobşte cunoscut faptul că statele comuniste au încercat să construiască o cultură politică din care religia era complet eliminată. Religia nu avea nici un rol în construcția socialismului şi în formarea omului nou, fiind doar „un atribut al acelor nefericiți care erau forțați să îndure fărădelegile capitalismului“[12]. Începând cu ultimul deceniu al secolului trecut, statele est-europene, foste comuniste, au repermis, în mod oficial, exprimarea tradițiilor religioase în legătură cu care comunismul a eşuat în efortul său de a le elimina[13].

Simultan cu renaşterea Ortodoxiei în republicile slave şi în România, o renaştere islamică a traversat Asia Centrală, urmărindu-se afirmarea identităților pe care Moscova le suprimase timp de decenii.

De fapt, adevărata redeşteptare globală a religiei s-a produs câteva decenii mai devreme, începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea, când modernizarea sub expresie economică şi socială a devenit globală în amploare. Astăzi, importanța religiei se evidențiază dramatic prin resurgența Islamului, mişcările fundamentaliste de inspirație islamică răspândindu-se într-un ritm rapid, deoarece par să răspundă nevoilor umane resimțite o perioadă mai mult sau mai puțin îndelungată. Se constată astăzi o incapacitate a Islamului de a se insera în civilizația democratică, existând în acelaşi timp şi o formă de neputință a acesteia din urmă de a da o replică deplină atacurilor totalitare, fie ele politice, religioase sau politico-religioase[14].

O problemă majoră este creată de acei musulmani minoritari implantați în mijlocul culturilor creştine şi societăților laice. Nu doar că ei dețin dreptul de a-şi practica liber religia (în vreme ce reciproca, libertatea creştinilor şi evreilor din teritoriile islamice, e rareori respectată), dar ei cer şi mai mult: cer privilegiul exorbitant de a-şi impune deciziile majorității. Iar comunitățile musulmane, implantate în societățile caracterizate printr-o democrație liberală, se măresc pe zi ce trece, dat fiind indicele lor ridicat de natalitate.

---

[11] Ionel Nicu Sava, *Studii de securitate,* Bucureşti, Centrul Român de Studii Regionale, 2005, pp. 40-42.
[12] Ibidem.
[13] Ibidem.
[14] Ibidem.

Datorită expansiunii sale agresive şi implicării în terorismul internațional, foarte multe studii au fost dedicate islamului, în particular islamismului fundamentalist. S-a exprimat, în diferite forme, teza că doctrina islamică este incompatibilă cu valorile societăților liberale: „în toate societățile musulmane, posibilitatea ca omul să judece cât de nimerită este cruzimea unei pedepse date de Dumnezeu pur şi simplu nu se pune" . Aceasta ar rezulta din faptul că mai presus de toate, islamiştii spun că poporul nu este stapân. Numai voința Domnului este stăpână, ceea ce este exprimat în legea shari'a formulată de Coran şi de Sunna Profetului. Ei consideră că vocea majorității poate constitui o bază pentru exercițiul legitim al autorității politice într-un stat islamic, dar numai dacă aceasta recunoaşte şi rămâne în parametrii paradigmei legii shari'a. Ca urmare, „sunt legitime numai acele rezultate ale proceselor politice care sunt încuviințate de legea shari'a… Valoarea fundamentală este legea shari'a şi nu democrația, şi oricine doreşte să aplice legea shari'a poate să invoce legitimitatea Islamului, fie că este monarh ereditar, ofițer în armată, cleric musulman sau politician. Atât Frăția Musulmană din Sudan, cât şi Jamaat-i-Islami din Pakistan au experiența similară a colaborării cu regimurile militare în a obține supremația legii shari'a, renunțând la principala lor obligație de a garanta mijloacele democratice[15].

Dar nu puțini sunt autorii islamici care neagă faptul că islamismul fundamentalist ar rezulta natural din principiile islamice. Trebuie avut în vedere, în primul rând, faptul că „orice moştenire culturală este, efectiv, destul de bogată, din punct de vedere moral, pentru a putea, atunci când este alcatuitâ în mod adecvat, în anumite împrejurări, să aducă contribuții inspirate la lupta pentru drepturile omului, democrație şi dreptate socială.”[16] În viziunea altor autori, în spatele discursului islamic fundamentalist, şi desigur, a mijloacelor folosite, nu se află voința unei majorități, nici autenticitatea unei interpretări religioase, ci obiectivul pragmatic al „menținerii lor la putere şi al negării legitimității programelor opozanților şi ale criticilor.

Complexitatea dezbaterii din cadrul islamismului demonstrează, poate mai mult decât oricare alte studii de caz, necesitatea de a fi precauți când emitem judecăți privind impactul ideilor religioase asupra relațiilor internaționale. Mici detalii pot afecta esențial sistemul religios originar. Aş

[15] Gabriel Andreescu, *op. cit.*, p. 2.
[16] Ibidem.

aduce ca argument budismul în Sri Lanka, care se întâmplă să aibă în centru figura războinică a regelui Duttagamani („cel cumplit"), motivând şi aclamând violența. Budistii naționalişti moderni au invocat tradiția eroului războinic, cu consecințe nefaste pentru conflictul din Sri Lanka. În plus, studiul comparat în comunități de credința asemănătoare arată că, deşi sistemele religioase reprezintă un fundal semnificativ, rezultatul depinde puternic de ceilalți factori culturali şi socio-politici[17].

La modul general, ***religia este relevantă în orice conflict, întrucât vorbeşte de viață şi de moarte, de război sfânt sau de război drept*** sau, de ce nu, când o raportăm la creştinism, de iubire şi iertare, de conlucrare sau de aplicare a principilului non-violenței (*ceea ce voiți să vă facă oamenii făceți-le şi voi la fel*) şi deci de rezolvarea diferendelor pe calea tratativelor prin dialog (*de ți-a greşit cu ceva fratele tău, cheamă-l şi discută cu el...*).

De aceea, chiar şi privită în acest mod general şi superficial, religia, în epoca contemporană, continuă să fie o prezență vie în viața umanității, indiferent de spațiul geografic. În Occidentul postindustrial, ateismul şi raționalismul ocupă poziții solide, ca şi secularizarea sau legiferarea şi generalizarea dreptului la credință.

La fel, în spațiile fostelor state comuniste, unde se edifică societăți democratice, libertatea credinței este consacrată prin lege şi în mare măsură respectată în viața societății.

Se poate afirma, cu precauție însă, că procesele de extindere a democrației şi economiei libere, cu tehnologie avansată, au indus un model de societate euroatlantic, în curs de edificare, în care problemele religiei şi credinței au încetat să mai fie abordate ca „afaceri de stat", au rămas în sfera personală, dar aceasta, din punct de vedere al structurilor statale U.E. nu trebuie interpretată ca o cantitate neglijabilă, ci permanent luată cu maximă seriozitate în calcul ca o forță vie care să asigure legitimitate şi demnitate persoanei umane, şi chiar coeziune socială. De aceea, în acest spațiu euroatlantic tensiunile şi conflictele religioase se pot transforma mai greu în ciocniri violente, armate. Acesta este un semn edificator că în momentul în care religia se poate manifesta în condiții de libertate ea poate deveni un element de stabilitate care nu trebuie neglijat.

[17] Ibidem.

II. CONTRIBUȚIA RELIGIEI LA PROMOVAREA SECURITĂȚII ÎN CONTEXTUL INTEGRĂRII ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ

II. 1. Integrarea europeană şi dificultățile ei neaşteptate la început de mileniu

Integrarea europeană (construcția unei Europe unite) nu este un exercițiu de fantezie, ci o încercare vitală menită a oferi o securitate durabilă pentru ambele jumătăți ale Europei (*estul şi vestul*). Principala cale spre stabilizarea securității este folosirea puterii pentru exportul propriului model de viață. Cu alte cuvinte este vorba despre construirea unei identități comune a „Marii Europe" bazate pe un set unic de valori şi pe instituții compatibile integrate unui sistem de gestiune unitar conceput la nivel continental. Procesul european este, deci, o chestiune de putere şi de cultură. Cine are puterea să transfere altora propria paradigmă cultural-identitară îşi măreşte puterea necesară spre consolidarea securității proprii. Privit din acest punct de vedere, *aquis*-ul *comunitar* este, în fapt, un *aquis identitar*[18].

Problema este că în prezent UE nu are capacitatea nici de voință şi nici de efort spre a-şi impune modelul în afara frontierelor sale, deşi securitatea sa, într-o lume aflată în plin proces de globalizare, cere mai mult ca oricând o astfel de extindere. Capacitatea de voință ar implica renunțarea la confortul actual şi la sentimentul de superioritate care caracterizează Europa Occidentală spre a face din integrarea europeană un proces preponderent politic menit să conducă spre o entitate continentală dotată cu o structură de instituții politice unitară. Capacitatea de efort se referă la mobilizarea resurselor economico-financiare apte a consolida unitatea politică prin echilibrarea dezvoltării subregionale în interiorul ei şi prin lichidarea disparităților economico-sociale dintre națiunile europene care ar intra în componența Europei unite[19].

Nefiind, aşadar, în măsură să conjuge securitatea prin integrare cu securitatea prin dezvoltare, UE va fi, inevitabil, în situația de a constata nu doar că nu-şi poate consacra identitatea ca atare în jumătatea estică a continentului, ci şi că tăria defensivei sale împotriva invaziei cu care o

[18] Adrian Severin, *op. cit.*, p. 2.
[19] Ibidem.

amenință actuala „dezordine orientală” este depăşită de forța de atracție a standardelor sale de viață. Împinşi de disperarea pe care insecuritatea şi sărăcia prelungite şi fără de perspective le-o alimentează, pe de o parte, şi seduşi de civilizația apuseană, pe de altă parte, europenii din est vor găsi, cu siguranță, energia spre a dărâma zidurile de apărare cu care acest Apus a înlocuit demolatul Zid al Berlinului. Din acest punct de vedere, UE este cu mult mai îndreptățită să se gândească la „pericolul” ca identitatea sa să se modifice în urma acțiunii de extindere. În fapt nu va fi vorba despre o Uniune mai mare, ci despre o altă Uniune. În discuție nu este extinderea UE, ci unificarea Europei.

Pentru ca întâlnirea Vestului cu Estul şi sinteza lor în cadrul procesului de integrare europeană să nu conducă la convulsii, la anarhie şi instabilitate, sau pentru ca ele să nu genereze fenomene nocive de felul celor rezultate din încrucişarea culturii (identității) de clan cu cultura (identitatea) statului-națiune, în unele părți ale lumii şi chiar în Europa (în Balcani – în special în Kosovo şi Macedonia –, în Sicilia, în Țara Bascilor, în Corsica, precum şi în Orientul Apropiat şi Asia Centrală), va fi nevoie ca viziunea asupra Europei unite de mâine să fie dezvoltată în comun de către toți europenii, deopotrivă din Apus şi din Răsărit. UE nu poate fi unica responsabilă pentru derularea procesului european. Iar acest proces nu poate şi nu trebuie să fie unul de transfer identitar, ci unul de sinteză identitară. Impactul cultural al unificării Europei trebuie acceptat şi asumat de toți participanții la proces. Pentru moment se pare că Europa Centrală şi Orientală este mai dispusă la aceasta.

Europa Centrală şi Orientală este caracterizată, încă, prin insecuritate – existențială şi cultural-identitară, individuală şi colectivă, națională şi internațională – şi prin sărăcie.

II.2. Securitatea şi stabilitatea în contextul integrării în UE – o perspectivă creştină ortodoxă

Securitatea poate fi definită din perspectivă realistă ca fiind **un produs al puterii**.

Dar securitatea poate fi definită şi din perspectivă idealistă ca fiind **un produs al păcii.**

În concepția creştin ortodoxă, pacea reprezintă idealul măreț spre care tinde şi năzuieşte mereu sufletul omenesc, însetat de linişte şi fericire.

Ea este o năzuință firească a omului. Fericitul Augustin spunea referitor la pace: „Întrebați pe toți oamenii: voiți voi pacea? Tot neamul omenesc vă va răspunde într-un singur glas: Eu o doresc, o aştept, o vreau şi o iubesc”[20].

În Vechiul Testament, conceptul de pace este redat prin cuvântul *şalom*[21] care se traduce prin *pace*, *fericire*, *viață*[22] şi care derivă de la verbul *şalem*.

Pacea, sub acest aspect, pe de o parte are înțelesul de integritate, de sănătate, de plinătate, de lucru desăvârşit însă pe de altă parte ea mai are înțeles de linişte, salvare, mântuire, prosperitate, fericire şi bine în general. În sens restrâns, însă, cuvântul pace desemna lipsa a tot ce putea tulbura pe om, fie din lăuntrul său, fie din afară[23].

Potrivit cărții Facerea, *pacea* era nota caracteristică a paradisului, unde, prima pereche de oameni ducea o viață fericită, lipsită de orice tulburare cu sine, cu Dumnezeu şi cu natura înconjurătoare (Facere II, 4; III, 24)[24]. Această pace de care se bucurau primii oameni în rai putea fi menținută atâta timp cât ei păstrau legătura firească cu Creatorul lor prin supunere față de Acesta şi păzirea poruncilor Lui[25].

Pacea aceasta paradisiacă nu se limita însă numai la om, ci îmbrățişa în ea toată creația în care se cuprindea şi regnul animal şi cel vegetal. Însă ea a fost tulburată de păcatul neascultării protopărinților noştri. De atunci porțile împărăției lui Dumnezeu ne-au fost închise până la venirea Mântuitorului Hristos, care ne-a dat calea spre ea, adevărul să ne călăuzească spre mântuire şi viața şi înțelegerea ei.

Odată cu venirea lui Hristos în mijlocul oamenilor, Împărăția lui Dumnezeu începe prin noi de pe pământ, prin *realizarea integrală şi sinceră a învățăturii Mântuitorului*, prin *introducerea şi aplicarea faptei creştine în toate domeniile vieții publice şi particulare*. Dar mintea noastră şi inima noastră trebuie să fie mereu îndreptate spre bucuriile veşnice. În chipul acesta Împărăția lui Dumnezeu devine o realitate socială şi pe

---

[20] Fericitul AUGUSTIN, *Comentariu la Psalmul LXXXIV*, apud, Pr. Prof. Dr. Vladimir PRELIPCEAN, în Revista «ST», VI, Nr. 1-2, Ian.-Feb., 1954, p. 3.

[21] Pr. Prof. Dr. Vladimir PRELIPCEAN, *Pacea Mesianică la profeții Vechiului Testament*, în Revista «ST», VI, Nr. 1-2, Ian.-Feb., 1954, p. 3.

[22] Pr. Prof. Dr. Emilian CORNIȚESCU, Pr. Prof. Dr. Dumitru ABRUDAN, *Limba ebraică biblică*, Ed. IBM al BOR, Bcuureşti, 1996, p. 289.

[23] Ibidem, p. 3.

[24] Ibidem, p. 4.

[25] Ibidem.

această cale se rezolvă just şi definitiv atâtea probleme politice, morale şi sociale, naționale şi internaționale. Pentru aceasta ne îndeamnă Mântuitorul: „Căutați mai întâi împărăția lui Dumnezeu şi dreptatea Lui şi acestea toate se vor adăuga vouă” (Mt. 6. 33: Le. 12. 3 1).

Urmând întocmai învățăturile Mântuitorului Hristos, Biserica Ortodoxă, în realitatea sa profundă, esențială, transcende toate limitările etnice şi culturale din care o amintim şi pe cea Orient-Occident. Ea se recunoaşte ca fiind, împreună cu celelalte biserici, după har, după vocația sa divină - dincolo de păcat şi de slăbiciunile umane ale membrilor săi - Trupul lui Hristos şi templul Duhului Sfânt, o comunitate chemată şi capabilă - tot după har, să reunească toți oamenii şi totul din om, de a aduna în unitatea catolică şi dinamică toate valorile umanității pentru ale oferi, în Hristos, prin Duhul Sfânt, binecuvântării Tatălui care este izvorul a tot ce este bun. „Ale tale dintru ale Tale, Ție Ți-aducem de toate şi pentru toate” astfel sună la euharistie rugăciunea Bisericii Ortodoxe care culminează în epicleză prin invocarea Duhului Sfânt. Catolică, adică universală, Biserica Ortodoxă urează în acelaşi timp ca fiecare din bisericile surori care o compun să trăiască din viața sa proprie, cu limba şi tradiția sa: unitatea şi diversitate în lumina Treimii Celei Una şi nedespărțite[26].

Această viziune inspirată este ceea ce aduce Biserica Ortodoxă Europei ce se construieşte, polifoniei complexe europene.

II. 3. Contribuția țării noastre în cadrul integrării în UE

Integrarea României în suprastatul Uniunea Europeană va influența major toate domeniile vieții şi activității poporului nostru. Evident că şi viața religioasă din România va fi supusă diferitelor influențe şi presiuni venite din spațiul european. În acest context, avem nevoie de o înnoire în BOR, în sensul întoarcerii la Tradiție, la Scrierile Sfinților Părinți, la canoanele Sinoadele Ecumenice, într-un cuvânt, la adevărul evanghelic. Pe de altă parte, trebuie să cunoaştem bine lumea în care intrăm, pentru ca Biserica Ortodoxă Română să identifice cel mai potrivit discurs şi cel mai eficient mod de manifestare, aşa încât să rămână pe o poziție de influență atât în statul român, cât şi în structurile U.E.

[26] Elisabeth Behr Sigel, *Locul Bisericii Ortodoxe în construcția europeană*, traducere de Aura-Maria Vodă, http://www.nistea.com/ort-eur.htm.

Integrarea României în structurile Uniunii Europene va determina o schimbare radicală a conținutului sentimentelor de loialitate împărtăşite de români față de stat. Statul român va ceda o mare parte din atributele suveranității sale către suprastatul UE. Statele Noii Europe nu pot să mai existe în mod izolat şi sunt obligate la împreună-lucrare în rezolvarea problemelor economice, sociale, politice, culturale şi militare ale continentului. Sentimentul național se diluează în sentimentul regional şi, într-un final, în sentimentul apartenenței la Europa. Reprezentanții unor state nou intrate în Uniune, precum Polonia, Ungaria, Cehia, Estonia, Letonia au manifestat o loialitate fermă nu numai față de interesele propriei țări, ci mai ales față de interesele comune ale regiunii. Putem afirma că în decembrie 2005, la Bruxelles, ideea națională – promovată de britanici - a fost învinsă de ideea euro-regiunilor – promovată de Franța în alianță cu țările Europei Centrale şi beneficiind de neutralitatea binevoitoare a Germaniei, marele arbitru al negocierilor pentru bugetul Uniunii. Popoarele europene încep să-şi nuanțeze afirmarea identității naționale, căci interesul național al unui popor nu mai poate fi atins acum decât în armonie cu interesele naționale ale celorlalte popoare de pe continent[27].

Vom reuşi să ne păstrăm sufletul doar prin loialitate față de credința în Dumnezeu şi în Biserica Sa, dovedind, încă o dată, că noi ne-am format ca popor deopotrivă cu naşterea noastră ca şi creştini.

În curgerea timpului, dacă privim cu atenție la semnele vremurilor noastre, în cuprinsul Noii Europe a spune *"sunt român"* va avea o însemnătate mult mai mică decât a mărturisi *"sunt creştin ortodox"*. Păstrând în sufletele noastre Sfânta Scriptură şi fără a uita că există o logică a Apocalipsei în mersul umanității, vom reuşi să înțelegem că cetățenia lumească şi apartenența la un popor în această lume trecătoare nu reprezintă decât trepte ale scării către dobândirea « cetățeniei » Împărăției Cerurilor[28].

În calea noastră se află acum o Europă măcinată de ateism, sincretism, gnosticism, secte şi alte rătăciri, o Europă bolnavă sufleteşte. Propovăduirea creştinismului ortodox popoarelor europene reprezintă misiunea la care românii sunt chemați în secolul al XXI-lea. Grecii ortodocşi au fost la un pas de a eşua în acest demers datorită

---

[27] Marcel Răduț Selişte, *op. cit.*, p. 7.
[28] Ibidem.

naționalismului ortodox şi încă nu acceptă să privească cu iubire la ereticii vest-europeni, bulgarii ortodocşi abia îşi refac unitatea Bisericii, sârbii ortodocşi sunt împietriți în naționalism, ucrainienii ortodocşi sunt divizați între naționalismul ortodoxiei ucrainiene şi imperialismul ortodoxiei ruse, iar comunitățile ortodoxe din țările Europei de Vest abia redescoperă marile daruri ale Ortodoxiei[29].

Fiind un popor latin, românilor nu le este străină mentalitatea europeană, fiind ortodocşi ne sunt specifice dragostea de Dumnezeu şi de oameni, bunătatea, răbdarea şi toate celelalte calități dovedite de sfinții credinței noastre. Însăşi istoria noastră aduce mărturie despre realitatea acestei afirmații. Secolul XXI nu va mai fi pentru români un secol al vitejiei demonstrate prin lupte eroice pentru apărarea ființei neamului şi desăvârşirea unității naționale. Eroismul grandios va fi înlocuit de smerenia creştină, de anonima facere de bine în folosul străinului, bolnavului, săracului, de post şi de rugăciune, de trăirea Sfintelor Taine ale Bisericii, de mărturisirea permanentă a credinței noastre în fața sufletelor rătăcite ale popoarelor Europei. Vom înțelege, deci, că Iisus Hristos nu este proprietatea vreunei biserici naționale, ci este simplu şi deopotrivă mai presus de înțelegerea noastră, Dumnezeu adevărat şi Om adevărat, Fiul lui Dumnezeu şi Mântuitorul nostru[30], Logosul Suprem, adică Rațiunea Supremă pe care s-a creat întreg cosmosul şi care găseşte plasticizări sau icoane în toate lucrurile şi ființele pământului care, împreună ne armonizăm mințile, glasurile şi lucrarea în acea taină comună numită liturghie cosmică, întrucât potrivit credinței şi spiritualității noastre, întreaga creație este destinată să devină Biserica lui Dumnezeu, cerul fiind Tronul lui Dumnezeu şi Pământul – aşternut picioarelor Lui.

Iată cum factorul religios, perceput corect, trăit cu maximă responsabilitate poate constitui liantul tuturor celorlalți factori care să asigure securitatea persoanei, a umanității întregi.

---

[29] Ibidem.
[30] Ibidem.

CONCLUZII

Rolul religiei la promovarea securității în contextul integrării în Uniunea Europeană este acelaşi pe care îl are de secole în istoria omenirii şi el se poate intui din însăşi originea acestui cuvânt.

Cuvântului *religie* îi sunt asociate două etimologii latine.Una este cea derivată din verbul „relegere” (a reveni în urmă prin lectură, cuvânt, gândire, a reculege), care sugerează legătura cu trecutul, cu o tradiție. Religia devine astfel aducerea aminte a unui trecut, actualizarea permanentă a acestuia. Cealaltă etimologie provine din „religare” şi are sens de „a lega”, „a fixa”, aşa cum se întâmplă în multe regiuni ale lumii: *religia uneşte, construieşte şi fundamentează coeziunea socială,* coeziune socială care pe lângă componența religioasă dispune şi de aportul limbii, al tradiției istorice şi al ataşamentului de un anumit teritoriu.

Rezultă de aici o cultură comună, modele şi norme de comportament unitare. Religia a avut în evoluția sa istorică sensuri diferite, după faptele semnificative din viața societății. Religia poate însemna principii morale, rituri, dar şi modul de a gândi şi a trăi sacrul, propriu unui grup.

În calitate de continuatoare fidelă şi autentică a Cincizecimii primare, Biserica Ortodoxă are un rol de seamă în construcția europeană.

Rolul Bisericii în aceste vremuri de schimbări majore la nivel mondial, poate fi înțeles în funcție de Învierea lui Hristos, ai cărei mărturisitori noi suntem în Euharistie, de Cincizecime, ai cărei beneficiari suntem în Euharistie şi de Înălțarea lui Hristos, pe Care Îl însoțim şi la a Cărui slavă participăm prin Euharistie. Aceasta este înainte de toate, o misiune a comunității, o misiune de comuniune, deoarece comunitatea trebuie să reflecte dragostea”[31]. Mântuitorul ne dă îndemnul: „Să vă iubiți unii pe alții (...) Întru aceasta vor cunoaşte toți că sunteți ucenicii mei, dacă veți avea dragoste între voi” (In. 13, 34).

Istoria Bisericii Ortodoxe poate fi ea însăşi un bun exemplu pentru ceea ce se doreşte a fi Uniunea Europeană.

Implicându-se în viața diferitelor popoare, Biserica a contribuit din plin la progresul moral-spiritual al acelor popoare, devenind o adevărată mamă a lor. Biserica locală şi-a identificat întotdeauna interesele cu cele

[31]Boris Bobrinskoy, *Taina Bisericii*, traducere de Vasile Manea, Ed. Patmos, Cluj-Napoca, 2002, pp.53-54.

ale neamului pe care l-a slujit, luând parte, cu mijloacele ei specifice la lupta de eliberare socială sau națională. Ea a contribuit peste tot la formarea şi întărirea unității conştiinței naționale, la progresul şi fericirea popoarelor la care a fost trimisă.[32]

Biserica, la rândul ei, a avut şi ea parte de influența tradiției, culturii şi experienței de viață a fiecărui popor, formându-şi o „tipologie" şi o fizionomie locală proprie, deosebită de aceea a altor biserici locale[33]. Universalizarea bisericii, care nu este altceva decât o localizare peste tot a acesteia, presupune o largă deschidere spre multiplele valori ale tuturor popoarelor. Dumnezeiasca revelație şi botezul creştin nu s-au dat, cu scopul uniformizării creației şi a suprimării varietății naturale şi istorice a omenirii. Botezul creştin şterge doar păcatele celui botezat, nu şi identitatea etnică a acestuia. Viața ne demonstrează că după mai multe secole de la îmbrățişare a creştinismului, diferitele popoare n-au încetat a fi ceea ce au fost de la început – comunități umane distincte prin naționalitate, limbă, simțire, cultură şi tradiție specifică[34].

Menirea Bisericii în construcția europeană este aceea de a-i aduna pe toți în Trupul lui Hristos, respectându-le însă diversitatea proprie, deoarece această diversitate nu desființează unitatea, ci o întăreşte şi o îmbogățeşte[35].

[32] Pr. Prof. Dumitru Abrudan, *Bisericile locale şi Biserica universală*, Referat la Conferința teologică interconfesională, Bucureşti, 1978, în S.T., XXX, nr. 5—8, 1978, p. 4.
[33] Ibidem, p. 5.
[34] Ibidem, pp. 5-6.
[35] Ibidem.

ABORDĂRI SOCIOLOGICE PRIVIND RELAȚIA DINTRE RELIGIE ŞI SECURITATE

Mr. lector univ. drd. Mihail ANTON
Universitatea Națională de Apărare „Carol I”

1. Considerente de ordin general

Înainte de a prezenta principalele teorii sociologice în domeniul pe care ne propunem să-l analizăm astăzi, trebuie să facem anumite precizări inițiale. În acest sens, un aspect necesar de lămurit îl reprezintă perspectiva utilizării termenilor religie şi securitate. Definiția pe care Durkheim o atribuie „religiei” constituie punctul de plecare al delimitărilor conceptuale necesare în fața unei diversități extreme de abordare a subiectului. Astfel, *„o religie este un sistem unitar de credințe şi practici relative la lucruri sacre, adică separate, interzise, credințe şi practici care unesc într-o aceeaşi comunitate morală, numită Biserică, pe toți cei care aderă la ea*”.[1] Înțelegerea dimensiunilor fenomenului religios, atât ca existență reală cât şi ca percepție socială, constituie o etapă necesară în analiza modului în care acțiunile generate de acesta pot avea influențe în dinamica stării de securitate.

În ceea ce priveşte cel de-a doilea termen al relației analizate, înțelegem prin securitate acea stare ce trebuie realizată pentru ca o persoană, un grup de persoane, un stat sau un grup de state să poată acționa neîngrădit pentru promovarea intereselor proprii, în condițiile respectării normelor şi intereselor generale adoptate şi recunoscute pe plan internațional. Securitatea se manifestă în toate domeniile de activitate (politic, economico-financiar, cultural, religios, social, ecologic, militar etc.) şi la toate nivelele de existență (individual, de grup, național, regional, continental şi mondial). Din aceste considerente, studiul relației dintre religie şi securitate se fundamentează pe premisa acestei

[1] Durkheim, Emile, *Formele elementare ale vieții religioase*, Polirom, Iaşi, 1995, p.54.

multidimensionalități a conceptului de securitate, în care fenomenul religios devine element distinct al analizei sistemice a securității naționale şi europene .

Atunci când ne situăm la nivelul individual al relației, ar trebui să considerăm atât conştiința personală (stările, fenomenele care-l privesc doar pe individ), cât şi conştiința colectivă (conține elementele comune societății în mijlocul căreia individul trăieşte). În acest sens, trebuie să menționăm faptul că orice religie are o latură prin care aceasta depăşeşte cercul ideilor propriu-zis religioase, în sensul în care religia nu s-a limitat doar să îmbogățească ideatica unui spirit uman gata format, ci l-a format ea însăşi de-a lungul evoluției sale. Astfel, sociologul român P. Andrei remarca următoarele: *„Pornind de la magie, care este cea dintâi atitudine a omului față de tot ceea ce este în jurul său şi cea dintâi credință, trecând apoi prin religie, pentru a ajunge la explicarea ştiințifică, popoarele au parcurs un drum foarte lung şi anevoios”.*[2]

Sociologia religiilor nu se confundă cu istoria religiilor sau a doctrinelor religioase, ci, dimpotrivă, ea încearcă să identifice, dincolo de particularitățile de evoluție şi manifestare dogmatică sau instituțională ce conduc la diferențieri ale religiilor, acel fenomen religios care prezintă anumite note comune tuturor societăților: religia ca fapt social sau utilitatea socială a religiei. Spre exemplu, sociologul francez Emile Durkheim susținea utilitatea religiilor în cadrul proceselor identitare: *„Religiile există în primul rând şi mai ales pentru că oferă o apartenență, într-o formă care îndeamnă oamenii să se dedice sarcinii colective a reproducerii societății. O comunitate religioasă este mai bine înzestrată pentru a supraviețui în orice conflict datorită coeziunii sociale, obedienței împărtăşite şi viziunii pe termen lung, care apar toate în mod natural din disciplina credinței.”*[3]

Aceste argumente de ordin religios nu trebuie să conducă la ideea că suntem adepții unui model religios în organizarea socială. În schimb, nu putem să nu remarcăm faptul că multe din societățile europene reclamă o lipsă a reperelor axiologice în conştiința colectivă. De aceea, susținem necesitatea unei anumite orientări axiologice şi morale a membrilor societății pentru a fi evitată *anomia socială*,[4] în sensul negocierii şi

---

[2] Andrei, Petre, *Sociologie generală,* Polirom, Iaşi, 1997. p.38.

[3] Durkheim, Emile, Formele elementare ale vieții religioase, Polirom, Iaşi, 1995, p. 57.

[4] Termenul anomie desemna individualizarea inevitabilă, dar şi intenționată, a regulilor morale şi a credințelor. În lucrarea lui E. Durkheim, *Despre diviziunea muncii sociale* (1893), anomia reprezintă una din formele patologice ale diviziunii muncii, constând în absența temporară a unei reglementări sociale capabilă să asigure cooperarea între funcții specializate. Ulterior, în *Suicidul (1897),* anomia este concepută ca rezultat al nelimitării dorinței şi nedeterminării obiectivelor ce

acceptării unui sistem de valori care să asigure funcţionalitatea societăţii şi eficienţa relaţiilor internaţionale.

În acelaşi timp, având în vedere relaţia dintre religie şi securitate, nu pot fi excluse din analiză relaţiile, cordiale sau conflictuale, de colaborare, supunere sau opoziţie dintre religii, precum şi relaţia dintre religie (preocupată de asigurarea unei securităţi postume) şi statul preocupat de asigurarea securităţii actuale.

Având în vedere că studiul nostru se rezumă spaţial doar la continentul european, trebuie să remarcăm faptul că unele studii pun în evidenţă o omogenizare religioasă ce a însoţit geneza naţiunilor europene: *„Apartenenţa comună la creştinism este o componentă a identităţii europene. Ea creează o diferenţă originară faţă de celelalte continente, ce se va atenua odată cu mişcarea misionară prin care Europa îşi va duce credinţa în alte lumi. Creştinismul şi-a pus pecetea asupra continentului*”.[5]

Deşi astăzi, ca urmare a schimbărilor de ordin religios, nu mai putem vorbi de aceeaşi unitate creştină pe continent, acest element de identificare *„rămâne în continuare un factor geopolitic şi o cheie pentru înţelegerea relaţiilor internaţionale în unele zone ale continentului*”.[6]

Referitor la atenuarea diferenţelor dintre diverse naţiuni, există unele abordări teoretice care susţin că, în cadrul proceselor de omogenizare determinate de globalizarea culturală, au loc diverse încercări de producere a unui sincretism religios, care constă într-un amestec de doctrine filosofice şi religii diferite şi contradictorii, reunite în mod forţat, ignorându-se deosebirile dintre ele[7]. În acelaşi timp, aceste studii avertizează asupra recrudescenţei fundamentalismului islamic cu care se confruntă Europa ca întreg, în pofida eforturilor pe care le fac statele pentru integrarea musulmanilor în cadrul societăţilor adoptive.[8] Acest

---

trebuie atinse, fiind caracteristică sistemului de valori în societatea modernă. V. Boudon, R., Besnard, P.et.al., *Dicţionar de Sociologie*, Larousse, Univers Enciclopedic, Bucureşti, 1993, p. 21.

[5] Remond, Rene, *Religie şi societate în Europa,* Polirom, Iaşi, 2003, p.26.

[6] *Ibidem*, p. 26.

[7] Vezi studiul lui Beyer, Peter, *Au croisement de l'identité et de la difference: les syncretismes culturo-religieux dans le contexte de la mondialisation*, în *Social Compass Review*, no 52 (4), Editura SagePub, London, 2005; sursa Internet: http://scp.sagepub.com.

[8] Ultimul număr al revistei *Foreign Affairs,* septembrie / octombrie 2006 – *Religion and US Foreign Policy,* vol.85, Number 5, editată de US Council on Foreign Relations, prezintă un studiu privind cazul exemplar al Franţei în care trăiesc 4-5 milioane de musulmani, cea mai numeroasă comunitate de musulmani din Europa. Stephanie Giry, autoarea studiului *France and Its Muslims,* consideră că *jihadismul* nu trebuie asimilat cu problema integrării musulmanilor în Europa. Cele 15-20 de milioane de musulmani ai Europei fac eforturi pentru integrare şi nu au nimic de a face cu islamismul radical. Spre exemplu, Franţa, o naţiune ce se poate mândri cu o cultură bazată pe egalitarianism şi principii democratice universale, caută să integreze populaţia musulmană, pe baza acestor valori, în toate sectoarele de activitate naţională. De altfel, sociologii francezi consideră că

lucru este explicat ca reacție la aceste tendințe de sincretism, prin care se urmăreşte eliminarea diferențelor şi producerea omogenității cultural-religioase în cadrul societăților europene.

2. Principalele abordări sociologice privind relația dintre religie şi securitate

În cazul de față, studiul religiilor este abordat în strânsă corelație cu problematica securității în conjunctura previzibilă a unei Europe extinse, în cadrul căreia, alături de problemele sociale, politice sau economice, latura credințelor culturale sau religioase va constitui un important element ce poate prezenta o potențială vulnerabilitate în absența unei culturi a diversității sau toleranței. Dezbaterile actuale, polemicile mai mult sau mai puțin argumentate ştiințific, precum şi diversitatea opiniilor privind viabilitatea proiectului de extindere a Uniunii Europene, ne determină să abordăm acest subiect complex într-o manieră care să nu fie suspectată de ideologie. În cadrul studiului religiilor, această atitudine teoretică este consacrată sub denumirea de „ateism metodologic". Măsura în care putem îndeplini această obiectivitate sau distanțare față de influența propriei conştiințe religioase rezidă în apelul la teoriile consacrate în domeniul sociologiei religiilor.

Celebra expresie formulată de scriitorul Andre Malraux *„Secolul XXI va fi unul religios sau nu va fi deloc"* poate constitui expresia sintetică a unei principale direcții de orientare a teoriilor sociologice prin care se susține ideea conform căreia religiile cunosc un reviriment fără precedent, acestea constituind în acelaşi timp, conform politologului S. Huntington, principalul criteriu de identificare prin care se poate distinge mozaicul culturilor şi civilizațiilor pe continentul european şi care, de asemenea, constituie un principiu mobilizator în conflictele actuale. De altfel, sociologul italian Ignacio Ramonet, analizând principalele patru conflicte din ultimii ani sunt, susține ca acestea sunt, cel puțin parțial, conflicte religioase: Kosovo (între ortodocşi şi musulmani), Caşmir (între musulmani şi hinduşi), Timorul de Est (între musulmani şi catolici) şi Cecenia (între ortodocşi şi musulmani).[9]

---

majoritatea musulmanilor s-au integrat în societatea franceză; aceştia se consideră cetățeni francezi, au adoptat normele culturale franceze şi valorile republicane, inclusiv laicitatea (v. secularimul agresiv al statului francez); ceea ce îi diferențiază pe musulmani de nativii francezi nu sunt elementele identitare de origine etnico-religioasă, ci variabile socio-economice. (*www.foreignaffairs.org*.)

[9] Ramonet, Ignacio, *Geopolitica haosului*, Editura Doina, Bucureşti, 1998.

La polul opus se situează teoriile sociologice care susțin **teza secularizării**[10] conform căreia fenomenul religios cunoaşte un declin substanțial. Astfel, o trăsătură fundamentală a societății moderne este secularizarea religioasă, în sensul în care se constată că statele se laicizează real şi chiar oficial, proclamă despărțirea bisericii de stat, promovează un învățământ ştiințific, fără ingrediente de ordin religios etc. *„Progresul specializării şi al diferențierii profesionale din perioada modernă, şi deci secularizarea generală, a făcut ca sacerdoțiul sau slujitorii săi să piardă enorm din prestigiul şi autoritatea lor. Una după alta, funcțiile au fost restrânse; în viața modernă din Occident şi Orient, religia tradițională şi-a pierdut puterea de integrare; iar, acolo unde autoritatea preotului nu a fost slăbită, ea s-a văzut din ce în ce mai limitată la anumite grupuri din interiorul comunității mai vaste*”.[11]

O direcție intermediară celor două este reprezentată de „***histrionismul religiilor paralele***”, care vine să înlocuiască vechea concepție de organizare şi structurare predominant religioasă a societății tradiționale. Apariția acestor religii paralele suportă mai multe explicații. Una dintre acestea porneşte chiar de la această reducere a influenței religiilor tradiționale şi a autorității preotului sub impactul secularizării statului, şi deci, ca urmare a dezinstituționalizării creştinismului, au fost favorizate noile religii.

Alte explicații vizează neîncrederea în religiile tradiționale, respingerea autorității acestor religii, pe fondul emancipării individului, cumulată cu nevoia de cunoaştere, de certitudine şi de explicare a lumii. În acest curent se încadrează şi explicațiile academicianului român Mircea Malița: *„Pentru că religia este o chestiune foarte instituționalizată. Religia este reprezentată de obicei de organisme foarte bine ierarhizate, puternice şi autoritare. Şi la ora asta, dacă ne uităm la secolul XXI - care e un secol al triumfului individului -, trebuie să avem în vedere că individul nu prea suportă autoritatea. Şi nu vrea ca într-o chestiune aşa de importantă ca legătura sa cu divinitatea să se supună unor autorități care să-i dicteze sau să-i medieze, fiind un punct de vamă între el şi Dumnezeu. Din cauza asta protestantismul şi mişcările protestante sunt la ora asta în creştere.*

---

[10] Înțelegem prin termenul de secularizare procesul prin care instituțiile, acțiunile şi conştiința religioasă îşi pierd din importanța socială. Suținătorii tezei secularizării nu pretind că interesul pentru religie a dispărut complet, ci doar că religia a pierdut din importanța pe care o avea în modul de funcționare a sistemului social. De altfel, ipoteza acestor teoreticieni ai secularizării consideră că alte constrângeri de natură nonreligioasă îi mențin pe oameni ataşați de instituțiile religioase. (Pentru dezvoltarea subiectului, vezi Wilson, Bryan, *Religia din perspectivă sociologică,* Capitolul *Secularizarea şi efectele sale neliniştitoare*, Editura Trei, Bucureşti, 2000, pp. 171- 205.

[11] Wach, Joachim, *Sociologia religiilor*, Polirom, Iaşi, 1997, p. 235.

Deci, ***alte religii*** *se adaptează foarte bine acestei cereri individuale. Mai mult, se diversifică într-un mod surprinzător pentru a răspunde cerințelor individului secolului XXI, care vrea ca el să-şi formeze opinia. Şi cum face? De exemplu, prin foarte multe credințe paralele. […] Fenomenul credințelor paralele. Este o despărțire, pentru că acestea nu putem spune ca sunt religii. Este un triumf al superstiției asupra unui individ chinuit de anxietate şi de nesiguranță. Nimeni nu a trăit, ca în perioada noastră, în condiții de incertitudine mai mari. Multe dintre lucruri nu se ştiu, iar acum ştim că nu le ştim. Şi atunci se naşte nevoia de certitudine. Ce va fi mâine? Ce se întâmplă? Cum va fi pentru mine? Care este sensul existenței mele? Ce surprize îmi oferă viitorul? […] Sigur, sunt foarte puternice aceste credințe paralele care absorb o mare parte din sentimentul religios clasic".*[12]

Din perspectivă sociologică putem vorbi, astfel, de o dublă influență a religiei: pe de o parte, integrare, pe de altă parte, dezintegrare. *„Orice credință nouă creează o lume nouă, în care vechile concepții şi vechile instituții îşi pot pierde semnificația şi rațiunea de a fi. Moştenirile naturale şi istorice sunt pe punctul de a se vedea revocate şi o nouă ordine a lucrurilor o înlocuieşte pe cea veche. Aceste schimbări pot fi revoluționare; totul depinde de întinderea care va fi acordată reinterpretării (considerării) elementului tradițional".*[13]

Privind aspectele integrării sociale, **funcționalismul** constituie una din abordările sociologice dominante ale analizei rolului religiei în societate, a persistenței elementelor „nonraționale" în viața socială. Un reprezentat de seamă al funcționalismului sociologic, Emile Durkheim, a analizat funcțiile latente îndeplinite de religie în societate, considerate a fi în special funcții integrative, indispensabile pentru realizarea consensului şi ordinii normative care dădeau coeziune societății. Deşi este recunoscută valoarea pozitivă a religiei pentru societate, încă de la începutul secolului trecut, Durkheim prevestea asupra retragerii religiei din societatea modernă, rolul acesteia urmând să fie preluat de şcoală şi asociații profesionale, acestea fiind singurele capabile să instituie un consens normativ în complexa societate industrială modernă. Un alt reprezentant al funcționalismului, Kingsley Davis, dezvoltă o concepție a *„ficțiunii utile"* privitoare la rolul religiei; astfel, pentru Davis, *„religia era în mod vădit*

[12] Malița, Mircea / Barrat, Jacques, *Geopolitica religiilor,* în Revista *Lumea Magazin,* nr. 6, 2001, interviu realizat de Marian Oprea, disponibil pe Internet la adresa http://www.lumeam.ro/nr6_2001/lumea_in_clipa_2000.

[13] Wach, Joachim, *op.cit.,* p. 56.

falsă; ea se menținea numai datorită faptului că era valoroasă din punct de vedere social”.[14]

Funcționalismul clasic susține religia prin funcțiile pe care aceasta le îndeplineşte în societate: funcția de unitate, solidaritate şi coeziune socială; funcția de legitimare a organizării sociale, a scopurilor şi acțiunilor societății; funcția de control social, prin impunerea unui set de norme morale; funcția ontologică de explicare a lumii; funcția de identificare socială a indivizilor şi grupurilor; funcția de reglare psiho-afectivă. Aceste funcții latente ale religiei explică din perspectivă sociologică persistența religiei în viața socială. Societatea contemporană funcționează astăzi fără a mai face recurs la religie ca instituție socială. Sistemul social contemporan funcționează pe baze raționale, fără o legitimare religioasă. Cu toate acestea, modul în care evoluează societatea modernă pune în evidență, nu de puține ori, limitele raționalității absolute. Astfel, putem considera, pe fondul crizei raționalității organizării sociale (violență, indiferență la problemele celuilalt, vandalism, absența atitudinii civice, huliganism, consum de droguri etc), că virtuțile care au fost cultivate oamenilor în comunitățile umane din trecut prin intermediul religiei se dovedesc indispensabile şi în societatea viitorului. Cum se va reuşi repunerea în vigoare a acestor virtuți?

O ultimă abordare sociologică privind relația dintre religie şi securitate, având ca punct de plecare cazul exemplar al Franței, propune ca soluție pentru viabilitatea proiectului european laicitatea modului de organizare a vieții sociale: *„Laicitatea se numără printre elementele care stau la baza înțelegerii dintre membrii Uniunii Europene: ea face parte, ca şi separația puterilor, independența justiției sau verificarea constituționalității, din corpusul ce defineşte statul de drept şi dă sens dorinței de a trăi în comun a națiunilor europene”.*[15]

3. Sociologia fenomenului religios în România

Dacă analizăm evoluția fenomenului religios în România trebuie să recunoaştem că asistăm la o stimulare a activității bisericilor, a implicării acestora în viața comunităților şi la o amplificare a proceselor de socializare religioasă. Explicația actualului reviriment al fenomenului religios în România trebuie căutată, în primul rând, în experiența

---

[14] *Apud.* Wilson, Bryan, *Religia din perspectivă sociologică*, Editura Trei, Bucureşti, 2000, p. 17, Kingsley Davis, *Human Society*, Macmilan, New York, 1948, pp. 509-48.

[15] Remond, Rene, *Religie şi societate în Europa*, Polirom , Iaşi, 2003, p. 239; autorul prezintă exemplaritatea şi anterioritatea Franței, aceasta constituindu-se model pentru întreaga Europă privind reglementarea armonioasă a inevitabilelor dezacorduri dintre religie şi societate; de altfel, laicitatea nu mai este specifică doar Franței; majoritatea țărilor au adoptat-o în datele ei esențiale.

comunistă în cadrul căreia ateismul devenise politică de stat, iar confesiunile aveau un spațiu restrâns de manifestare. Complementar acestei situații, o altă explicație constă în faptul că România prezintă, din punct de vedere cultural, caracteristicile unei societăți tradiționale în care predomină încrederea în biserică şi importanța divinității în viața cotidiană a omului.

Astfel, studii recente prezintă o situație a României profund religioasă (cel puțin la nivel declarativ), mult diferită de fenomenul religios observat în rândul țărilor membre ale Uniunii Europene.

Tabel nr. 1 - Încrederea în diferite instituții[16]

	România	NSM	UE15	Total 29 țări
Instituții religioase	83	49	46	51
Armată	74	63	69	70
Televiziune	72	57	52	54
Radio	67	60	62	60
UE	64	53	43	46
ONU	60	55	52	52
Presă	56	45	45	44
Organizații caritabile sau de voluntariat	46	61	67	65
Poliție	36	45	69	64
Justiție	31	29	51	48
Guvern	30	21	33	36
Marile companii	28	28	33	33
Sindicate	27	28	40	37
Parlament	23	17	39	38
Partide politice	12	9	19	18

Prin umbrire sunt marcate primele trei instituții ca rang de încredere iar prin chenar bold ultimele trei.

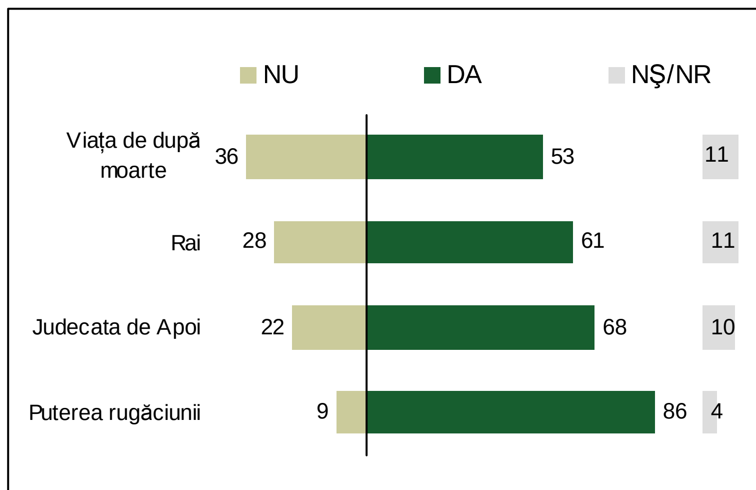
Sursa: www.infoeuropa.ro, Eurobarometrul realizat de Comisia Europeană/Uniunea Europeană în toamna anului 2005

Legendă: UE15 - persoane intervievate în vechile state membre
NSM - persoane intervievate în noile state membre

[16] Rezultatele complete ale cercetării (*Eurobarometrul 64.2, Opinia publică în UE)* pot fi consultate la adresele de Internet http://www.infoeuropa.ro sau http://europa.eu.int/ comm/public_opinion/index_en.htm.; rezultatele au fost date publicității de Delegația Comisiei Europene în România la data de 24 ianuarie 2006.

Grafic nr.1 – Credințe

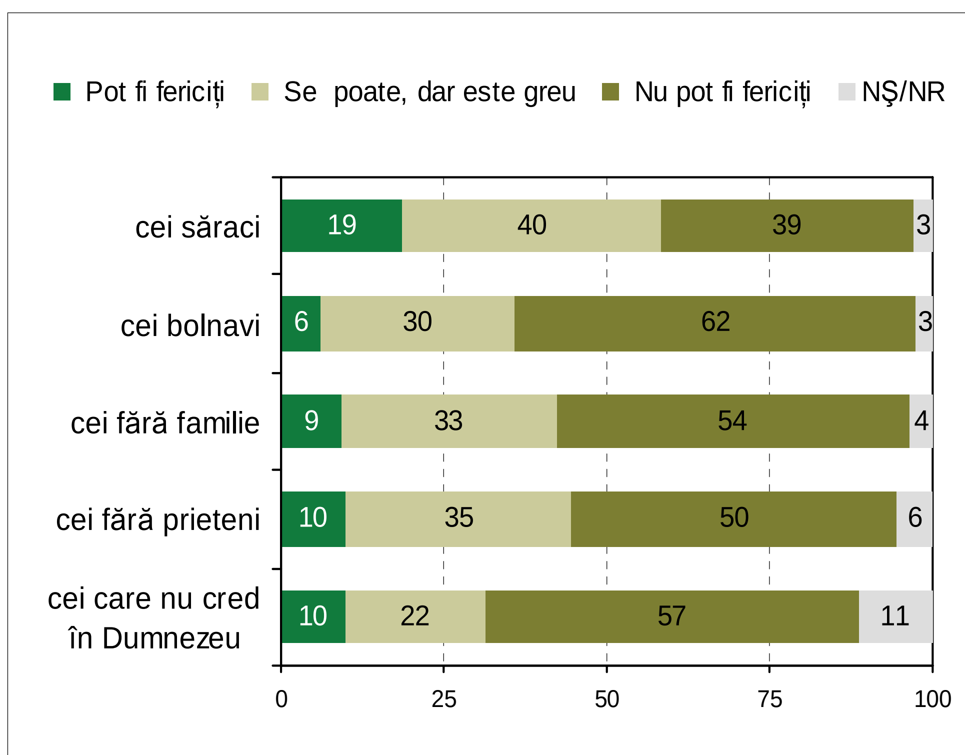
Unii oameni cred în viața de după moarte, alții nu.
Dvs. personal credeți în viața de după moarte? Dar în … ?

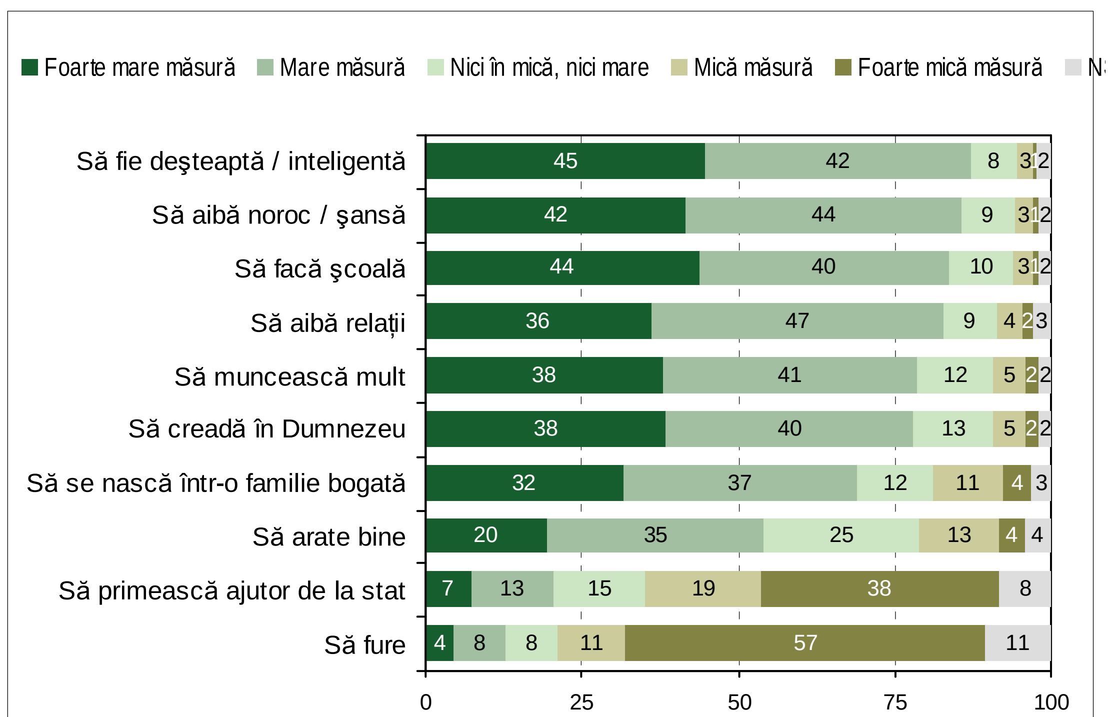
Sursa: Barometrul de opinie publică, mai 2005. Chestionarul, bazele de date şi analizele barometrului sunt disponibile gratuit în format electronic, pe site-ul Fundației pentru o Societate Deschisă, www.osf.ro.

Grafic nr.2 - Relația dintre credința în Dumnezeu şi fericire

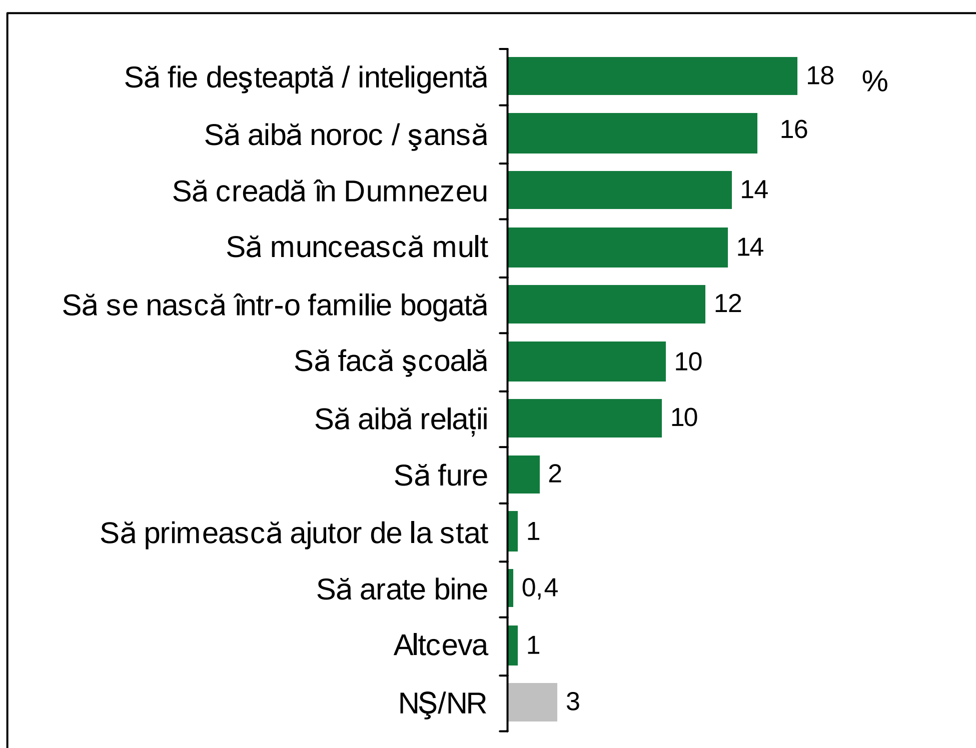
Credeți că următoarele categorii de oameni pot fi fericiți, sau nu?

Grafic nr.3 – Reuşita în viaţă şi credinţa în Dumnezeu
În ce măsură sunt importante fiecare din următoarele, pentru ca o persoană din România de azi să reuşească în viaţă?

Grafic nr.4 – Ierarhia condiţiilor pentru succes
Şi dintre toate acestea, care este cea mai importantă?

Paradoxul pe care nu reuşim să-l explicăm constă în faptul că deşi românii se declară a fi oameni *„cu frica lui Dumnezeu”*, în rândul acestora se înregistrează un nivel de toleranță foarte scăzut, ceea ce poate conduce la anumite suspiciuni cu privire la reuşita unor proiecte sociale menite să susțină interconfesionalitatea, atât în context național, cât şi în cadrul extins al Uniunii Europene. „*Toleranța este nu numai acord de conviețuire sau acțiune împreună cu cei foarte diferiți de tine însuți, dar şi înțelegere pentru cei care acționează altfel decât tine, în baza altor credințe sau stiluri de viață, este parte din «cultura diferenței»"*.[17] În absența unor date care să ilustreze atitudinile de toleranță confesională ale românilor, vom utiliza, cu convingerea că nu greşim, datele privind atitudinile, relativ similare, de toleranță etnică.

Tabel nr. 2 - Atitudini față de unele grupuri minoritare din România[18]

Grupul la care sunt raportate opiniile	% subiecți care au foarte puțină încredere în grupul respectiv*	% subiecți care nu şi-ar dori ca vecini persoane din grupul respectiv**
Maghiari	41%	29%
Rromi	76%	52%
Evrei	34%	23%

Surse*:* * Barometrul de Opinie Publică, mai 1998; ** European Values System ’99.

Analizată din perspectiva nivelului de educație şi a mediului de rezidență a respondenților, toleranța etnică a românilor, deşi prezintă pe ansamblu un nivel scăzut, este mai mare în rândul celor cu pregătire universitară.[19]

---

17 Mihăilescu, Vintilă, *Socio hai-hui. O altă sociologie a tranziției,* Editura Paideia, Bucureşti, 2000, p. 25.
18 apud Voicu, Bogdan, *Resurse, valori, strategii de viață*, teză doctorat, martie 2004, www.iccv.ro
19 Sandu, Dumitru, *Spațiul social al tranziției*, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p. 47.

Tabel nr. 3 - Nivel de toleranță

Nivel de educație	Mediul de rezidență		Total
	Rural	**Urban**	
Analfabet	-23	-24	-23
Elementară	-25	-23	-25
Gimnaziu	-33	-24	-30
Profesională	-29	-26	-27
Liceu	-28	-23	-24
Postliceală	-16	-15	-15
Universitate	-24	-12	-14
Total	-28	-21	-24

Sursa*:* BOP-FSD, mai 1998. Valorile reprezintă medii ale indicelui de toleranță etnică, cu o variație posibilă intre -100 (intoleranță maximă) şi +100 (toleranță maximă).

Datele prezintă o situație a „*închiderii*" sociale a românilor, a întreținerii rare de relații şi a creditării minime cu încredere a celor din afara familiei sau grupurilor restrânse de apartenență. Aceste realitățiii ne determină să conchidem asupra necesității educației multiculturale la nivel național în vederea dezvoltării unei culturi a diversității, benefice pentru realizarea unei securități bazată şi pe toleranța confesională.

„În contextul unei realități cu un dinamism nemaiîntâlnit în istorie, nu reacțiile fundamentaliste sunt soluția benefică, la fel cum nici relativismul total nu poate aduce roadele scontate. Recunoaşterea însă a existenței „celuilalt", fie el ortodox, greco-catolic, musulman sau ateu, deschiderea unui dialog prudent, purtat cu bunăvoință, poate constitui o cale mai valoroasă decât orice altă alternativă. Considerând sfera naturalului ca spațiu deschis al interculturalității, apoi sfera supranaturalului, a sacrului manifestat în diferite forme religioase, drept planul unei interconfesionalități capabile să inițieze un dialog constructiv, situațiile tensionate între biserici pot fi soluționate ținând cont de acele baze teologice pe care membrii acestora le respectă în mod deosebit".[20]

[20] Lazu, Robert, *Interculturalitate şi interconfesionalitate: o altă perspectivă,* în Rudolf, Poledna / Ruegg, Francois / Rus, Călin (coord.), *Interculturalitate. Cercetări şi perspective româneşti*. Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003, p.105.

În loc de concluzii

Studiul nostru nu suportă anumite concluzii. Ne aflăm doar la începutul unui demers teoretic, pe cât de necesar, pe atât de anevoios. Dimensiunea religiei în cadrul analizei sistemice a securității nu a constituit un subiect favorit pentru analiştii militari. Astăzi, acest lucru nu mai poate fi evitat. În plus, având în vedere necesitatea obiectivității studiului religiei, sarcina analistului este ingrată: în multe situații el trebuie să facă abstracție de confesionalitatea căreia îi aparține. Nu înseamnă că trebuie să-şi nege orientările valorice şi morale de ordin religios, dar nici nu poate să le facă publice, acestea fiind parte a intimității personale.

Analiza relației religie - securitate presupune să răspundem la următoarele întrebări:

Reprezintă religia un criteriu important prin care se identifică națiunile europene unele față de altele?

Constituie religia o cauză esențială a conflictelor actuale? Este religia generator de insecuritate?

Este religia cauza primă sau doar instanța ce legitimează conflictele?

Poate oferi religia o alternativă viabilă la acțiunile statului în asigurarea sentimentului de securitate al omului?

Constituie religia un suport real în eforturile statului de a asigura securitatea cetățenilor?

Să fie oare globalizarea, cu efectul acesteia de omogenizare culturală a celor mai mari părți ale societăților lumii, cauza unor replieri identitare, în special în jurul doctrinelor religioase?

Lista întrebărilor poate fi extinsă… Nevoia de a găsi răspunsuri la aceste întrebări ne determină să dezvoltăm studiul nostru asupra stării actuale privind influența religiilor asupra securității comunității europene extinse, studiu la care sunt solicitați să participe, alături de specialişti militari în domeniul securității, reprezentanți de seamă ai teologiei.

Bibliografie

Beyer, Peter	*Au croisement de l'identite´ et de la difference: les syncretismes culturo-religieux dans le contexte de la mondialisation*, în *Social Compass Review*, no 52 (4), Editura SagePub, London, 2005; sursa Internet: http://scp.sagepub.com
Cuciuc, Constantin	*Fenomenul religios contemporan,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1989.
Durkheim, Emile	*Formele elementare ale vieţii religioase,* Polirom, Iaşi, 1995.
Giry, Stephanie	*France and Its Muslims* în *Foreign Affairs,* septembrie / octombrie 2006 – *Religion and US Foreign Policy,* vol.85, Number 5, editată de US Council on Foreign Relations (www.foreignaffairs.org.).
Maliţa, Mircea / Barrat, Jacques	*Geopolitica religiilor*, în Revista *Lumea Magazin*, nr. 6 /2001, interviu realizat de Marian Oprea, disponibil pe Internet la adresa http://www.lumeam.ro/nr6_2001/lumea_in_clipa_2000.
Manolescu, Anca	*Europa şi întâlnirea religiilor*, Polirom , Iaşi, 2005.
Mihăilescu, Vintilă	*Socio hai-hui. O altă sociologie a tranziţiei,* Editura Paideia, Bucureşti, 2000.
Ramonet, Ignacio	*Geopolitica haosului,* Editura Doina, Bucureşti, 1998
Remond, Rene	*Religie şi societate în Europa,* Polirom , Iaşi, 2003
Rudolf, Poledna / Ruegg, Francois / Rus, Călin	*Interculturalitate. Cercetări şi perspective româneşti*. Editura Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2003.
Sandu, Dumitru	*Spaţiul social al tranziţiei*, Editura Polirom, Iaşi, 1999.
Wach, Joachim	*Sociologia religiilor,* Polirom, Iaşi, 1997.
Wilson, Bryan	*Religia din perspectivă sociologică*, Editura Trei, Bucureşti, 2000.

www.infoeuropa.ro	Eurobarometrul 64.2 realizat de Comisia Europeană / Uniunea Europeană în toamna anului 2005.
www.osf.ro	Colecția Barometrul de opinie publică, Fundația pentru o Societate Deschisă.

EDITURA UNIVERSITĂȚII NAȚIONALE DE APĂRARE "CAROL I"

Redactor: *Acs. drd. Mihai-Ştefan DINU*
Tehnoredactor: *Liliana ILIE*

Bun de cules:02.10.2003
Hârtie copiator: A3
Coli tipar:10,875

Bun de tipar: 19.10.2006
Format: A5
Coli editură: 5,437

Lucrarea conține 174 de pagini.

Tipografia Universității Naționale de Apărare "Carol I"

Şoseaua Panduri, nr. 68-72, sector 5, Bucureşti
e-mail: editura@unap.ro
Tel.: 319.48.80/215; 307
Fax: 319.59.69

00100/1638/06

C. 355/06